

Lähipalveluita kaikille - totta vai tarua?

© Kirjoittajat ja Sininauhaliitto
Toimitus: Asta Juntunen
Kieliasun tarkistus: Satu Kiiskinen
Taitto: Sanna Pyykkö / Sopiva Design
Kuvat: Aake Huurresalo
Kustantaja: Sininauhaliitto
Painopaikka: Multiprint 2012
ISBN: 978-952-5096-82-8

Lähipalveluita kaikille - totta vai tarua?

SISÄLLYS

<i>Aarne Kiviniemi</i> Tarvitsemme uudenlaisia lähiyhteisöjä ja lähipalveluita	6
<i>Asta Juntunen</i> Lähellä ihmistä – palvelut sujuvasti meille kaikille	8
<i>Kari Leinamo</i> Lähipalvelut viimeaikaisten kuntaliitossopimusten näkökulmasta	16
<i>Orvokki Julkunen</i> Arjen tarinoita I: Bussi, rollaattori & polkupyörä	23
<i>Antti Kuopila</i> Lähipalvelut ja kuntien uudistuminen	26
<i>Nina Peronius</i> Verkossa haukia – ei palveluita	31
<i>Osmo Koskinen</i> Kuntalaisten kirkko. Kuka on minun lähimmäiseni?	39
<i>Orvokki Julkunen</i> Arjen tarinoita II: Lähimmäistuvalla	45
<i>Leena Eräsaari</i> Lähipalvelut yhteisöllisyyttä tuottamassa	48
<i>Timo Lemmetyinen</i> Tervetuloa Hermannin nuorisoseuraan!	55
<i>Orvokki Julkunen</i> Arjen tarinoita III: Tämä on kotitaloni	60
<i>Seppo Niemelä</i> Lähipalvelut sivistystyönä	62
<i>Vappu Taipale</i> Pohdintoja läheisyydestä ja vanhuudesta – lähipalvelut ovat välttämättömiä	67
<i>Airi Partanen</i> Lähipalvelut päihde- ja mielenterveystyössä	75

Tarvitsemme uudenlaisia lähiyhteisöjä ja lähipalveluita

Hyvinvoinnin lisäämiseksi ja eriarvoisuuskehityksen pysäyttämiseksi tarvitsemme Suomessa muutoksen. Meidän on kysyttävä itseltämme: millaisen yhteiskunnan ja millaisen lähiyhteisön me itsellemme haluamme? Meidän on myös löydettävä yhteisen tekemisen meininki. Ja lisäksi meidän on välttämätöntä uudistaa palvelujärjestelmämme.

Viimeiset kaksikymmentä vuotta ovat olleet hyvinvointivaltiomme perusteiden romuttamisaikaa. Emme voi kirkkain silmin puolustaa nykyisen järjestelmän säilyttämistä. Siitä ovat kadonneet pohjoismaisen hyvinvointivaltion perustavaa laatua olevat periaatteet. Julkisten palveluiden saatavuus riippuu ihmisen koulutus- ja ansiotasosta. Mitä paremmin tienaat, sitä paremman julkisen palvelun saat. Samalla ihmisten tuloerot kasvavat Suomessa eurooppalaisittain kärkevauhtia. Palveluja saavat hyväosaiset ja koulutetut. Työttömät, yhteiskunnan tuilla elävät, asunnottomat tai päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivät jäävät kuitenkin aivan liian usein heille kuuluvien lakisääteisten palvelujen ulkopuolelle.

Viime vuodet ovat olleet poliittisesti markkinaliberalismin voitonmarssia. Päätöksenteko on luonut myös sosiaali- ja terveystalouteen valtavyöhykkeen yritysmailman logiikalle. Markkinaehtoisuus on tuonut mukanaan tietyille elämäntilanteille tehokkuutta. Se on myös lisännyt rationaalisuutta. Mutta nyt markkinaliberalismin ihanteet ovat tulleet ratkaisuksi lähes kaikkiin ongelmiin. Ihannoinnissa on aistittavissa jopa uskonnollisia piirteitä. Lisäksi vihapuheet ja aggressiivinen toimintatapa ovat tulleet osaksi yhteisöjämme ja poliittista päätöksentekoa. Ei ole ihme, että yhteiskuntamme arvioidaan kylmentyneen.

Tarvitsemme aktiivisia lähiyhteisöjä. Tarvitsemme palvelevaa ja auttavaa kansalaistoimintaa, joka murtaa olemuksellaan yksilökeskeisyyden, markkinaliberalismin liiallisen ihannoinnin sekä vihapuheen. Hyvinvoinnin ja eriarvoisuuskehityksen kannalta merkittävimmät asiat tehdään paikallisesti. Lähiyhteisöt ja lähipalvelut ovat ratkaisevassa asemassa. Uuden suunnan ottamisen kannalta

ratkaisevaa on, onko meillä suomalaisilla tahtoa ja aktiivisuutta puolustaa arjen teoillamme demokratiaa ja lähimmäisen auttamista.

Meidän tulee opetella tekemään asioita yli organisaatio- ja sidosryhmärajojen. Yhdessä tekemisen kärkeen on otettava kaikkein heikoimmassa asemassa olevat. On pohdittava, miten kukin yhteisö tekee parhaiten oman roolinsa paikallisen hyvinvoinnin rakentajana. Kuntien, seurakuntien, järjestöjen, yritysten ja organisaatioista vapaiden kansalaisten on laadittava yhteiset tavoitteet. Kunkin toimijan on ymmärrettävä, kuinka kaikkia tarvitaan. Toisia yhteisöjä tulee arvostaa niiden omista lähtökohdista. Näin saamme hyvinvoinnin lisääntymään ja paikallisen eriarvoisuuskehityksen pysähtymään.

Nykyinen palvelujärjestelmä tulee uudistaa kokonaan. Resurssit eivät riitä lainmukaisiin palveluihin kaikille, ellei järjestelmää uudisteta. On määriteltävä ne lainmukaiset palvelut, jotka on välttämätöntä taata kaikille. Samalla on myös avoimin silmin etsittävä niitä järjestölähtöisiä tukimuotoja, joita kansalaistoimintana voidaan läheisille tehdä. Kaikkea hyvinvointia ei voida tuottaa lakisääteisinä palveluina. Lain velvoitteista ei voida kuitenkaan tinkiä, kuten tällä hetkellä juuri kaikkein heikoimmassa asemassa olevien kohdalla tehdään.

Sininauhaliitto on lähtenyt liikkeelle ja kutsunut muita mukaan, jotta kunta- ja palvelurakennemuutoksessa huomioidaan kaikkein heikoimmassa asemassa olevat. Erityisesti syrjäseuduilla huomiota tulee kiinnittää lähipalveluiden ja lähiyhteisöjen kehittämiseen. Olemme kutsuneet kunnat, järjestöt ja seurakunnat mukaan luomaan yhdessä lähipalveluiden verkostoa. Jokaisella toimijalla on oma lähtökohtansa. Yhteinen tavoitteiden asettelu ja roolijako on silti mahdollista. Yhteinen tavoitteellinen työskentely syrjäseutujen syrjäytymistä vastaan on saanut hienon lähtölaukauksen. Tästä on hyvä jatkaa ja kutsua yhä laajemmin yhteisöjä eri puolilla maata mukaan.

Tässä julkaisussa eri toimijat lähestyvät lähipalveluita ja lähiyhteisöjä omasta sidosryhmästään ja taustastaan. Julkaisu tarjoaa monipuolisen kokonaiskuvan. Toivottavasti se edistää yhteistä toimintaa ja kansalaisliikehdintää lähiyhteisöjen ja lähipalveluiden kehittämiseksi. Muutoksen on tapahduttava nyt ja juuri siellä, missä sinäkin vaikutat.

Lähellä ihmistä – palvelut sujuvasti meille kaikille

Sininauhaliiton Järjestölähtöisten lähipalveluiden kehittämishankkeessa (2009–2013) on etsitty keinoja taata lähipalvelut kaikille kuntalaisille kunta- ja palvelurakenteiden muuttuessa. Yhteistyötä on tehty kuntien, seurakuntien, järjestöjen, Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten (ELY-) ja yrittäjien kanssa. Uusia järjestölähtöisiä lähipalvelumalleja on kehitetty, ja työ jatkuu edelleen. Neljällä eri hankealueella – Hämeenlinnassa, JJR-alueella (Juva, Joroinen ja Rantasalmi), Porin yhteistoiminta-alueella (Luvia, Merikarvia, Pomarkku, Pori ja Ulvila) ja Siiliset-yhteistoiminta-alueella (Maaninka, Nilsinä ja Siilinjärvi) + Suonenjoella - on verkostoiduttu ja käynnistetty uusia toimintamalleja, jotka varmistavat lähipalveluiden saavutettavuuden myös kuntien reuna-alueilla. Erityishuomio on kiinnitetty heikossa asemassa oleviin kuntalaisiin.

Lähipalveluiden määrittely on haastavaa ja monimutkaista. Joakim Zitting ja Katja Ilmarinen (2010) ovat tehneet selvityksen, joka avaa lähipalvelun määrittelyn käyttöä ja sisältöjä kirjallisuuskatsauksen perusteella. Aineistonsa pohjalta he kuvailevat lähipalveluita asiointikertojen tiheyden, asiakaspohjan, saavutettavuuden ja ihmisläheisyyden näkökulmasta. Suomen Kuntaliitto (2007) jaottelee palvelut lähipalveluihin, seudullisiin palveluihin ja laajan väestöpohjan palveluihin. Lähipalvelut ovat päivittäin tai toistuvasti käytettäviä palveluja, jotka joko tuotetaan kuntalaisten lähiympäristössä, tuodaan kotiin tai joiden piiriin on helppo hakeutua.

Pystytäänkö palveluita järjestämään tulevaisuudessakin jokaisen suomalaisen lähiympäristössä tai onnistutaanko sujuva saavutettavuus turvaamaan? Tilanne kaupunkikeskuksissa ja harvaan asutulla maaseudulla on täysin erilainen, ja mitä heikommassa asemassa kuntalainen on, sitä haastavammaksi tilanne muodostuu. Pitkään jatkunut syrjäytymisen syöksykierre päihde- ja mielenterveysongelmineen tai vanhuuden tuomat rajoitteet ja yksinäisyys vievät usein toimintakyvyn ja taloudelliset mahdollisuudet asioiden hoitamiseen: omaa kulkuneuvoa tai

ajokorttia ei ole, julkinen liikenne kulkee harvakseltaan, läheisiä ihmisiä ei ole, tietokonetta ja atk-osaamista ei ole, matkapuhelimessa ei ole puheaikaa. Tällöin palveluiden pitäisi saapua autolla kotiin saakka, jotta kansalaisten yhdenvertaisuus toteutuisi ja jokainen saisi tarvitsemansa palvelut sekä tuen ja avun arkeensa.

Kunta- ja palvelurakenteen uudistumisvaiheessa järjestöiltä odotetaan vapaaehtoistyön lisäksi myös palvelutuotantoa. Palvelun tuottajina järjestöt ovat kilpailutilanteessa yritysten kanssa, ja kunnat kilpailuttavat ostopalveluitaan. Ritva Pihlajan (2010) mukaan Suomessa on alueita, joissa julkiset palvelut eivät riitä ja yritysmäiselle palvelutuotannolle ei ole edellytyksiä. Näissä tilanteissa syntyy usein järjestöjen toteuttamaa palvelutuotantoa. Pulmallista on, että näitä erityispiirteitä ei ole toistaiseksi huomioitu lainsäädännössämme ja pienetkin järjestöt joutuvat kamppailemaan yritys- ja elinkeinotoiminnan säännöillä. Rakennemuutuksen edetessä olisi tärkeää taata toimintamahdollisuudet niin pienille yrityksille kuin järjestöillekin.

Lähipalveluhankkeen kuluessa on varmistunut, että lähipalveluita voidaan toteuttaa myös järjestölähtöisesti ja yhteistyötä tehden.

Järjestölähtöinen lähipalvelu on järjestöjen tekemää vertais-, vapaaehtois- tai ammatillista toimintaa, jota toteutetaan ihmisten omassa elinympäristössä. Työtä tehdään yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa ja toiminta on helposti saatavilla ja saavutettavissa. Toimintaa ohjaa auttamisen halu.

Erityisesti heikossa asemassa olevat ihmiset – päihde- ja mielenterveysongelmaiset, vanhukset, yksinäiset, pitkäaikaistyöttömät, asunnottomat ja vammaiset – tarvitsevat tukea ja ohjausta selviytyäkseen tämän päivän vaativassa elämänsämenossa.

Heikossa asemassa oleva ihminen on pudonnut palveluiden piiristä ja osallisuudesta. Hänen sosiaaliset suhteensa ovat kaventuneet ja hänen psyykkinen, sosiaalinen, fyysinen sekä taloudellinen hyvinvointinsa on heikentynyt. Hän ei saa eikä saavuta tarvitsemiaan palveluita. Heikossa asemassa oleva ihminen on menettänyt vaikutusmahdollisuutensa ja sosiaalisen toimintakykynsä.

Palvelurakenteen selkeys ja lähipalveluiden saatavuus ovat heikentyneet (Eronen ym. 2010); lähipalvelut ovat kaikonneet kuntakeskuksiin ja kulkeminen palveluiden äärelle ei aina toteudu sujuvasti. Lisäksi tieto palveluista ei tavoita kuntalaisia; nopeat ja toistuvat muutokset palvelurakenteessa tekevät tiedottamisesta haastavaa, ja suuri osa tiedosta on saatavilla vain sähköisesti. Kuntalaisten yhteiset kokoontumispaikat ovat myös vähissä; pienillä kylillä koulukiinteistöt on

myyty yksityisille ja suurilla kylillä ja kaupungeissa ihmisten yhteisiin (kunnan, seurakunnan, valtion) tiloihin on hankala saada käyttö- tai kokoontumislupaa.

Heikossa asemassa olevat kuntalaiset tarvitsevat sosiaalitoimen palveluita ja ohjausta asioidensa hoitamiseen. Terveys- ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) teettämän tutkimuksen mukaan (Kaskisaari ym. 2010) asiakkaat kokevat sosiaalitoimistossa asiointin ongelmalliseksi. Asiointi koetaan monimutkaiseksi ja työlääksi. Asiakkaiden vajavainen tai puuttuva osallisuus oman asiansa hoitamiseen ja samalla ohjauksen tai neuvonnan sattumanvaraisuus tai puuttuminen vaikuttavat tähän kokemukseen. Kun asiointi koetaan ongelmalliseksi, järjestelmään petytään. Toistuvien pettymysten jälkeen heikossa asemassa oleva ihminen ei jaksakaan enää hakeutua palveluiden piiriin, hän jättää asiansa hoitamatta ja ajautuu entistä hankalampaan tilanteeseen. Huono-osaisuus kasautuu ja ongelmia alkaa olla kaikilla elämänalueilla. Ihminen, joka liukuu pois jopa sosiaalityön piiristä, on todella vaikeassa tilanteessa.

Eri toimijoiden tavoitteellisella ja organisoidulla etsivällä työllä on mahdollista tavoittaa apua ja tukea tarvitsevat kuntalaiset. Tärkeää on palveluiden saatavuus ja joustavuus. Luottamuksen syntymiselle on annettava aikaa, joten pitkäkestoiset auttamissuhteet ovat äärettömän tärkeitä. Vasta luottamuksen ja vuorovaikutussuhteen synnyttyä päästään keskustelemaan tarpeista ja toiveista, oikeuksista ja velvollisuuksista. Matka takaisin ”omaan elämään” on usein pitkä ja etenee pienillä askelilla.

Toimivat mallit käyttöön ja edelleen kehitettäviksi

Hämeen Sininauha ry, Hämeenlinnan kaupunki ja Kalvolan seurakunta ovat käynnistäneet lähipalvelumallin, jossa etsivän työn avulla tavoitetaan apua ja tukea tarvitsevia kuntalaisia. Lähipalveluilla tuetaan ihmisiä, jotka ovat jääneet tai jäämässä palveluiden ulkopuolelle tai saavuttamattomiin. Toiminta-alueella rakennetaan yhteistyötä kunnan, seurakunnan, järjestöjen ja Työ- ja elinkeino-toimiston (TE-toimiston) sekä Työvoiman palvelukeskuksen (TYP) kesken.

Lähipalvelumallin avainsanoja ovat moniammatillinen yhteistyö, etsivä työ, palveluohjaus ja -neuvonta, asiointituki ja päivätoiminta. Järjestön lähipalvelutyöntekijä, kunnan sosiaalityöntekijä ja psykiatrinen sairaanhoitaja sekä seurakunnan diakoniatyöntekijä kokoontuvat säännöllisesti suunnittelemaan yhteistä työtään. Heikossa asemassa olevia kuntalaisia tavataan kylän raitilla tai kotikäynneillä; tieto toiminnasta välittyy ”puskaradion” kautta. Aiemmin työntekijöiltä apua saanut asiakas viestittää: ”Käykää katsomassa Pekkaa. Nyt tilanne on tosi huono. Puhuin jo sille, että tulette.” Kotiin mennään kunnioittavasti ja ajan kanssa. Keskustellaan ja tutustutaan. Jos luottamusta syntyy, päästään kuulemaan ihmisen toiveita ja tarpeita ja suunnitellaan yhdessä, miten asioita lähdetään hoitamaan. Auttamissuhteen käynnistyttyä tarjotaan myös mahdollisuutta yhteisölliseen toimintaan, osallisuuteen.

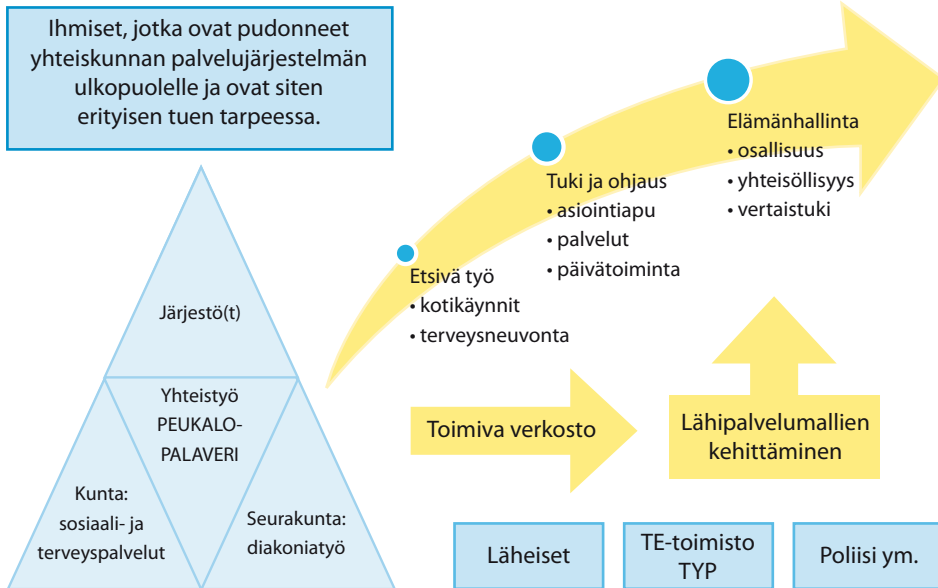
Seurakunnan tiloissa kokoontuu kerran viikossa kahvila (Lähimmäistupa), johon kaikki ovat tervetulleita. Kahvilassa voi tavata muita ihmisiä ja saada tietoa palveluista ja eri toimintamahdollisuuksista. Paikalla on myös työntekijöitä kunnan eri sektoreilta, seurakunnasta ja järjestöistä sekä vapaaehtoistoimijoita. Kahvilan toimintaa suunnitellaan yhdessä asiakkaiden kanssa. Ohjelmassa on ollut muun muassa terveysneuvontaa (lääkäri, terveydenhoitaja, fysioterapeutti), velkaneuvontaa, yhteisiä retkiä (teatteri, uimahalli, rantasauna) ja juhlia (joulu-, kesä-).

Lähipalvelun tavoitteena on

- luoda toimiva yhteistyöverkosto lähipalveluiden toteuttamiseksi
- kehittää lähipalvelun muotoja ja tapoja (kotiin vietävät palvelut, kuljetuspalvelut, sähköinen asiointi, päivätoiminta)
- tavoittaa palvelujärjestelmästä pudonneet kuntalaiset
- ohjata asiakkaat tarpeen mukaisten palveluiden piiriin
- vahvistaa yhteisöllisyyttä ja vertaistukea.

Lähipalvelumalli

Päihde- ja mielenterveystyö

Kuvio 1. Lähipalvelumalli

Porin yhteistoiminta-alueella Lassilan kylässä kartoitettiin kyläläisten lähipalvelutarpeita ja vapaaehtoistyön mahdollisuuksia keväällä 2012. Ovensuukysely nosti esiin maaseutumaisen alueen asukkaiden kohtaamia palveluiden saavutettavuuteen liittyviä haasteita ja syrjäisillä alueilla asuvien ikääntyneiden kunta-laisten palvelutarpeita. Palvelujen saavutettavuutta heikensivät pitkät välimatkat ja kulkemisen vaikeus sekä tiedonpuute tarjolla olevista palveluista ja niiden toteuttajista. Kyselyyn vastasi 35 % kylän aikuisväestöstä, joten on vaikea arvioida, minkä verran tavoitettiin heikossa asemassa olevia kyläläisiä. Haasteena on joka tapauksessa palveluiden saavutettavuuteen panostaminen ja ajantasaisen tiedon välittäminen myös yhteistoiminta-alueen sivukylille. Tiedon hakeminen internetistä ei ole vielä kaikille mahdollista, joten kuntien, järjestöjen ja seurakuntien tulisi tiedottaa palveluistaan ja toiminnoistaan useiden eri kanavien välityksellä.

Päiväkeskukset eri muodoissaan ovat tärkeitä kohtaamisen paikkoja ja voivat parhaimmillaan toimia yhteistyön ja yhteisöllisyyden vahvistajina sekä asiakkaille, toiminnasta vastaaville tahoille että vapaaehtoistoimijoille. Järjestöjen, seurakuntien ja kuntien yhdessä toteuttamat päivätoiminnot ovat aitoa verkostotyötä,

jossa myös asiakkaan ääntä kuunnellaan. Päiväkeskukset tuottavat sosiaalista pääomaa ja hyvinvointia yksilöille ja yhteisöille; ihmisten elämänhallinta kohe-
nee ja terveyden tasavertaisuus vahvistuu (Heimonen 2007) .

Yhteiseen päivätoimintaan osallistuminen on kuitenkin monelle suuri haaste; etsivän työn kautta on mahdollista ohjata ihmisiä päiväkeskuksiin ja yhteisöl-
liseen toimintaan. Muun muassa Nilsiässä eri toimijat ovat perustaneet päivä-
keskuksen (Leivontupa), jonka toiminnasta vastataan yhteistyössä. Asuinalueen
asukkaat kokoontuvat yhteen ja järjestävät toivomaansa ohjelmaa. Päiväkeskuk-
sessa tavoittaa kunnan sosiaali- ja terveystoimen, seurakunnan ja järjestöjen
työntekijöitä sekä vapaaehtoistoimijoita. Alueen viihtyisyys ja turvallisuus ovat
kohentuneet päiväkeskuksen toiminnan myötä ja yhteisöllisyys on lisännyt hy-
vinvointia.

Päiväkeskukset voivat toimia myös lähipalveluiden ”toiminta-alustoina”, jol-
loin etsivän työn ja kotikäyntityön kotipesä on päiväkeskuksessa. Työntekijät
lähtevät liikkeelle joustavasti ja yhteistyössä eri toimijoiden kanssa; työpareina
voivat olla esimerkiksi kotihoidon työntekijä ja seurakunnan diakoni tai järjestön
päihdetyöntekijä ja kunnan psykiatrinen sairaanhoitaja.

Villi ideointi tuottaa tuloksia

Yhteistyössä ja vapaasti ideoiden on mahdollista löytää uusia tapoja toimia, tuottaa palveluita ja huolehtia toinen toisistamme. Tiukassa tilanteessa yhteisöllisyys vahvistuu ja alamme välittää läheisistämme, naapureista, työkavereista ja kylän tai korttelin lapsista ja kadun kerjäläisistä. Mitä pidemmät välimatkat ovat, sitä hankalampaa on poiketa rupattelemaan ja kyselemään kuulumisia. Jos lähin naapuri on useiden kilometrien päässä, aikuiset lapset perheineen maailmalla ja kunnalliset palvelut kymmenien kilometrien takana, ei lähipalveluista eikä yhteisöllisyydestä ole tietoaakaan.

Kyse on ihmisistä ja inhimillisyydestä. Jokaisella on oikeus peruspalveluihin ja hyvään elämään. Jos liukuminen pois tästä yhteisestä hyvästä on tapahtunut, paluu vaatii aikaa ja varovaista etenemistä. Tässä vaiheessa kotiin vietävät palvelut ovat ainoa vaihtoehto, mutta kuka voi mennä ovelle koputtelemaan ja huuhuilemaan: ”Tarvitaanko täällä apua?” Kenen tehtävä on huolehtia kaikkein heikoimmassa asemassa olevista ihmisistä?

Vappu Taipale kirjoittaa omassa artikkelissaan ’vakavasta yksinasumisen kokeilusta’ ja ihmisen tarpeesta yhteyteen toisen ihmisen kanssa. Terve ja toimiva ihminen hakeutuu kaltaistensa seuraan, mutta mitä tapahtuu yksin asuvalle päihde- tai mielenterveysongelmaiselle ihmiselle, joka on vuosien mittaan etääntynyt kaikesta yhteisestä? Hän eristäytyy entisestään. Lopulta hän ei pysty huolehtimaan itsestään ja omista tarpeistaan ja oikeuksistaan. Juuri näiden ihmisten luokse on mentävä ja kysyttävä kuulumisia. Jonkun on otettava ensimmäinen askel ja ojennettava auttava kätensä. Järjestölähtöisessä lähipalvelutyössä ovikelloa soittaa järjestön työntekijä, joka koetaan usein inhimillisenä, tuttuna, kuuntelevana ja todellisiin tarpeisiin vastaavana (Pihlaja 2010). Järjestön työntekijällä on aikaa istahtaa ja olla ihminen ihmiselle. Kohtaamisen tapahduttua luottamus syntyy ja yhteinen matka kohti muutosta käynnistyy. Matkan varrella toteutuu uusia kohtaamisia sekä ammattiauttajien että vertaisten kanssa ja lopulta Pekka voi todeta: ”Rollaattori vaihtui polkupyörään ja nyt voin taas ajella ihmisten ilmoille.”

Lähteet:

- Eronen, Anne & Londen, Pia & Perälähti, Anne & Siltaniemi, Aki & Särkelä, Riitta 2010: *Sosiaalibaronometri 2010. Ajankohtainen arvio palveluista, palvelujärjestelmän muutoksesta ja kansalaisten hyvinvoinnista*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Helsinki.
- Heimonen, Päivi (toim.) 2007: *Päiväkeskus mahdollisuutena. Opas päihdetyön päiväkeskustoiminnan kehittämiseen*. Sininauhaliitto. Helsinki.
- Kaskisaari, Marja & Tammelin, Mia & Hirvonen, Johanna & Hämeenaho, Pilvi & Ilmarinen, Katja & Vartiainen, Anssi 2010: *Kuntalaisten arvioita sosiaalipalveluista. ParasSos-tutkimus Keski-Suomen yhdeksän kunnan alueella*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.
- Pihlaja, Ritva 2010: *Kolmas sektori maaseutukunnissa*. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. Helsinki.
- Suomen Kuntaliitto 2007: *Kuntalaisen paras. Uudistuvat lähipalvelut*. Verkkojulkaisu.
- Zitting, Joakim & Ilmarinen, Katja 2010. *Missä on lähipalvelu? Lähipalvelukäsitteen määrittely ja käyttö julkisissa asiakirjoissa*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki.

KARI LEINAMO

filosofian maisteri, tutkija

Vaasan yliopisto

Lähipalvelut viimeaikaisten kuntaliitossopimusten näkökulmasta

Kuntaliitoksia on tehty Suomessa viime vuosina poikkeuksellisen paljon. Käytyä keskustelua on jo pitkään hallinnut ajatus suurten kuntien paremmuudesta ja muutoksen välttämättömyydestä. Pienten ja tehottomien kuntien tilalle on haluttu luoda dynaamisia ja kilpailukykyisiä hallintoyksiköitä. Kuntarakenteen muuttaminen onkin ollut 2000-luvulla keskeinen teema eri hallitusohjelmissa. Yhdistymistä pidetään alueellisen menestymisen ehtona ja myös valtio on kannustanut kuntaliitoksiin rahallisesti yhä voimakkaammin. Huoli kuntien taloudellisesta tilanteesta ja seudullisen yhteistyön odotettua vaatimattomampi eteneminen johtivat vuonna 2005 kunta- ja palvelurakennemuutoksen eli Paras-hankkeen käynnistymiseen. (Leinamo 2010: 12–13.)

Matti Vanhasen hallituksen aloittaman Paras-hankkeen tavoitteena oli elinvoimaisen, toimintakykyisen ja eheän kuntarakenteen luominen joko kuntaliitoksiin tai yhteistoiminta-alueita muodostamalla. Keskeiseksi uudistuksen kriteeriksi tuli vaatimus perusterveydenhuollon järjestämisestä vähintään 20 000 asukkaan väestöpohjalla, mikä voitiin kuitenkin toteuttaa monella eri tavalla. Paras-hanketta ohjaava puitelaki on voimassa vuoden 2012 loppuun saakka, mutta Jyrki Kataisen hallitus käynnisti jo ennen lain voimassaolon päättymistä uuden ja aiempaa laajemman kuntauudistuksen. (Kunnat toteuttavat uudistuksen 2007; Valtiovarainministeriö 2012.)

Uudistuksen tavoitteeksi otettiin vahvoihin peruskuntiin pohjautuva kuntarakenne, jonka lähtökohtana on edelleen palvelujen tuottaminen vähintään 20 000 asukkaan väestöpohjalla. Uudistuksen tärkeimpänä tavoitteena pidetään julkisten palvelujen turvaamista kaikkialla Suomessa myös tulevaisuudessa. Paras-hankeesta poiketen uudistuksen tavoitteena on vähentää kuntien lukumäärää merkittävästi. Kuntia kannustetaan toteuttamaan liitokset kevääseen 2014 mennessä yhdistymisavustusten vauhdittamana. Jos muutoksiin ei päästä, valtio varautuu asettamaan kuntiin erityisselvittäjät uudistuksen läpiviemiseksi. (Valtiovarainministeriö 2012.)

Lähipalveluja kuntalaisille

Sosiaali- ja terveysturvan keskusliiton vuonna 2008 tekemän laajan kansalaiskyselyn mukaan sosiaali- ja terveystalvaeluilla on kuntalaisille tärkeä merkitys. Pääosa asukkaista on tyytyväisiä oman kuntansa palveluihin ja myös kyselyhetkellä voimassa ollutta kuntarakennetta pidettiin sopivana. Paikkakunnan koosta riippumatta juuri oman kunnan asukasmäärä ja pinta-ala koettiin sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen järjestämisen kannalta oikeaksi. Ongelmia palvelujen saatavuudessa oli luonnollisesti eniten maaseudulla asuvilla ja huonoista kulkuyhteyksistä kärsivillä kuntalaisilla. (Siltaniemi ym. 2009: 134–136, 144–145, 179–182.)

Toisaalta nimenomaan sosiaali- ja terveystalvaeluja viimeisen kolmen vuoden aikana käyttäneet sekä kuntaliitoskuntien asukkaat olivat muita hieman tyytymättömämpiä palvelujen saatavuuteen (Siltaniemi ym. 2009: 193–196). Samankaltainen liitosalueilta tuleva kritiikki tuli esiin myös vuonna 2010 tehdyssä Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän ja Vaasan yliopiston kyselyssä, joka suunnattiin maaseutukuntien asukkaille. Kyselyvastausten perusteella palvelut haluttaisiin pitää ennallaan ja jatkuvaan muutokseen ollaan jo väsyneitä. Yhdistyneiden kuntien haja-asutusalueiden asukkaiden torjuva mielipide kuntaliitoksia kohtaan ilmeni näillä alueilla kielteisenä asennoitumisena jo muihinkin asioihin. (Ponnikas ym. 2011: 32, 78–79.)

Yleisen näkemyksen mukaan kuntarakenteeseen tarvitaan muutos, jotta palvelut voidaan turvata koko maassa ja lähellä kuntalaisia. Tehdyn selvityksen (Zitting & Ilmarinen 2010) mukaan lähipalvelun käsite on kuitenkin jäänyt hyvin epäselväksi eikä yhtenäistä määritelmää ole. Käytettäessä lähipalvelu-sanaa se liitetään tavallisesti asiointikertojen tiheyteen, asiakaspohjan laajuuteen, palvelun saavutettavuuteen ja palvelun ihmisläheisyyteen. Lähipalvelu on näin ollen useimmiten oman kunnan tai taajaman alueella tarjottavaa palvelua, mutta kuntarakenteen muutos on poistanut tämän määrittelyn toimivuuden. Lähipalvelu tulisikin määritellä tarkemmin palvelua käyttävän asiakasryhmän, maantieteellisen alueen ja palvelutyyppin mukaan, sillä nykyisen käytännön mukaan termi voi sisältää melkein mitä tahansa.

Vuosien 2001-2009 kuntaliitossopimukset palvelujen näkökulmasta

Tutkimus vuosien 2001–2009 maaseutu–kaupunki -kuntaliitoksista (Leinamo 2010) osoittaa peruspalvelujen turvaamisen olleen keskeinen tavoite lähes kaikissa yhdistymisratkaisuisissa. Kuntaliitossopimuksissa linjattiin yleisellä tasolla palvelujen järjestämisestä ja kehittämisestä asukkaiden tarpeita vastaavasti. Palvelujen laatuun ja saatavuuteen haluttiin kiinnittää huomiota. Yhdistymissopimukseen kirjattiin tavallisesti myös ajatus palvelujen alueellisesta järjestämisestä. Peruspalvelut päätettiin miltei poikkeuksetta taata kaikille uuden kunnan asukkaille tai vaihtoehtoisesti painotettiin liitosalueen asukkaiden alueellista tasavertaisuutta palvelutarjonnan suhteen. Lähtökohtana oli palvelujen säilyttäminen vähintään liitosajankohdan tasolla.

Lähipalvelu oli 2000-luvun kuntaliitossopimuksissa sanana vielä harvinaisen. Liitosasiakirjoissa korostettiin tämän termin sijaan ennen kaikkea hyvien ja toimivien palvelujen tasapuolista järjestämistä kaikille kuntalaisille. Vasta vuoden 2009 kuntaliitoksissa lähipalvelujen turvaaminen ja säilyttäminen ennallaan nostettiin korostetusti omana käsitteenään esiin. Myös uudentyypisten ratkaisujen korostaminen oli vielä harvinaista. Ainoastaan yksittäisissä vuoden 2009 yhdistymisratkaisuisissa painotettiin tietotekniikan tai informaatioteknologian käyttämistä, henkilöstön työnkuvan muuttamista tai palvelujen ulkoistamista, jotta kaikki kuntalaiset pääsevät varmasti uudessa kunnassa palvelujen suhteen tasavertaiseen asemaan.

Vaikka peruspalveluista haluttiin poikkeuksetta pitää kiinni yhdistymissopimuksen voimassaolon ajan eli liitosajankohdasta riippuen kolmen tai viiden vuoden ajan, painottui 2000-luvun kuntaliitoksissa tarve palvelujen järjestämisen kustannustehokkuuteen. Kuntaliitoksen toteuttamista pidettiin yksiselitteisesti väylänä kunnan voimavarojen vahvistamiseen mahdollisimman hyvien palvelujen järjestämiseksi. Talouden uskottiin uudessa kunnassa vahvistuvan ja toiminnan tehostuvan. Sanat tehokkuus ja tarkoituksenmukaisuus toistuvat miltei kaikissa ajanjakson yhdistymissopimuksessa.

Kuntaliitoksissa sovittiin tavallisesti palvelujen säilymisestä ennallaan ja niiden järjestämisestä tasapuolisesti, mutta samanaikaisesti aiempia palvelurakenteita päätettiin alkaa korvata erillisiä kuntia tarkoituksenmukaisimmilla ratkaisuilla. Erityisen selvästi vaatimus taloudellisen tehokkuuden lisäämiseen ilmeni vuoden 2009 monikuntaliitoksissa. Lähes kaikissa näissä yhdistymissopimuksissa korostettiin talous- ja tehokkuusnäkökulmaa, kun taas yksittäisliitoksissa tarvetta rakenteiden uudistamiseen ei painotettu yhtä voimakkaasti.

Vuoden 2013 kuntaliitossopimukset palvelujen näkökulmasta

Vuoden 2013 alussa toteutuu kymmenen kuntaliitosta, joissa on mukana yhteensä 26 kuntaa. Maassamme on tämän jälkeen yhteensä 320 kuntaa. Vuoden 2013 kuntaliitoksista suurin on Oulun, Haukiputaan, Kiimingin, Oulunsalon ja Yli-Iin yhdistyminen. Muita maakuntakeskusliitoksia on kolme: Kuopion ja Nilsian, Vaasan ja Vähänkyrön sekä Mikkelin, Ristiinan ja Suomenniemen yhdistymiset. Keskiuuri kaupunki on vastaanottavana kuntana Raahan ja Vihannin, Sastamalan ja Kiikoisten, Savonlinnan, Kerimäen ja Punkaharjun sekä erillisin yhdistymissopimuksin tehdyssä Lohjan, Karjalohjan ja Nummi-Pusulän liitoksessa. Pienten paikkakuntien liitoksissa yhdistyvät Alavus ja Töysä sekä Kitee ja Kesälahti.

Tarkasteltaessa vuoden 2013 yhdistymissopimuksia voi palvelujen asukaslähtöisen tuottamisen havaita tavanomaiseksi periaatteeksi. Yleisluonteisen kirjauksen ohella esiin tuodaan myös asiakasnäkökulman ottaminen huomioon päätöksenteossa. Selvästi muita paikkakuntia vahvempi kuntalais- ja asukaslähtöinen toimintaperiaate on osa Oulun monikuntaliitosta. Kuntalaiset halutaan saada osallistumaan ja vaikuttamaan omaan elinympäristöönsä ja palveluihinsa. Kun-

talaisten palvelujen käyttöä halutaan monipuolistaa valinnanmahdollisuuksia lisäämällä. Myös käyttäjädemokratian merkitystä vahvistetaan uudessa Oulussa.

Yhdistymissopimuksissa lähipalvelu on sanana melko tavallinen, mutta käsitteenä se jää edelleen hyvin yleiselle tasolle. Sopimuksissa todetaan lähipalvelujen säilyminen vähintään nykyisellä tasolla kuntaliitoksen jälkeisen siirtymäkauden ajan. Rinnakkaisterminä käytetään sanaa peruspalvelu, mutta molemmissa tapauksissa käsite jää usein tarkemmin avaamatta. Lähipalvelut yhdistetään joka tapauksessa yleensä uuden tai liittyvän kunnan alueeseen sekä tasavertaisuuteen. Lähipalvelut määritellään tarvittaessa palvelukohtaisesti, mutta käsite yhdistetään myös suoraan entisten kuntakeskusten peruspalveluihin. Osassa sopimuksia luodaan jopa alueiden tarpeiden mukaista lähipalveluverkkoa ilman tarkkaa paikkamäärittelyä.

Lähipalveluita käsiteltäessä sopimuksissa painotetaan usein eri asukasryhmien ja alueiden oikeudenmukaista ja tasavertaista kohtelua. Myös halukkuus tarjota palvelut mahdollisimman lähellä palvelujen käyttäjiä on ilmaisuna yleinen. Toisaalta lähipalvelut liitetään monessa vuoden 2013 kuntaliitossopimuksessa liitosalueelle perustettavan yhteispalvelupisteen muodostamiseen. Kunnan eri hallinnonalojen asiakaspalvelu ja neuvonta tuntuu monen sopimuksen perusteella keskeisimmältä lakkautettavan kunnan asukkaiden tarvitsemalta lähipalvelulta.

Yhdistymisasiakirjojen mukaan parhaat toimintakulttuurit ja hyvät käytännöt otetaan uutta palvelutuotantoa rakennettaessa huomioon. Yleiseksi tavoitteeksi asetetaan myös toimivien ja laadukkaiden palvelujen järjestäminen ja kehittäminen, mikä toteutuu aiempaa vahvemman kuntarakenteen kautta. Palvelujen rooli alueen asumisviihtyvyyden ja elinvoimaisuuden ylläpitäjänä mainitaan sen sijaan vain yksittäisissä sopimuksissa. Selvästi tavanomaisempaa on, että uudessa kunnassa pyritään luomaan edellytyksiä palvelurakenteiden uudistamiselle.

Uuden teknologian hyödyntäminen, uusien toimintatapojen luominen ja kolmannen sektorin roolin selvittäminen palvelujen tuottajana on kirjattu erikseen vain yksittäisiin sopimuksiin. Etenkin Oulun monikuntaliitoksessa palvelurakenteen ja -prosessien kehittämismahdollisuudet on nostettu poikkeuksellisen vahvasti esiin. Painopistettä siirretään kunnan ja palvelujen tuottajien yhteistyötä korostavaan monituottajamallin suuntaan. Toimiala- ja hallintokeskeisen lähestymistavan sijaan lähtökohdaksi otetaan kuntalaisten omat näkemykset.

Aiempien vuosien tapaan vuoden 2013 kuntaliitoksissa sovitaan edelleen palvelujen tuloksellisesta järjestämisestä. Kuntaliitos voidaan nimetä jopa tuotavuushankkeeksi tai palvelujen yleisten tavoitteiden osuus voi sisältää lähinnä tehokkuuden parantamiseen liittyviä yksityiskohtia. Monessa kuntaliitoksessa painotetaan yhdistymisen hyviä puolia esimerkiksi henkilöstön saatavuuden varmistajana, mutta ratkaisut eroavat kuitenkin myös toisistaan: Savonlinnan

yhdistymissopimus sisältää linjauksen henkilöstön kokonaismäärän vähentämisestä, kun taas Alavudella sovitaan riittävien resurssien turvaamisesta palvelujen järjestämiseksi.

Lopuksi

Etenkin vuoden 2009 kuntaliitosaallon jälkeen on saatu kuulla ja lukea lukuisista pettymyksistä, joita liitosalueilla on koettu pian yhdistymisratkaisun jälkeen. Hammashoitoloita ja vanhusten palvelukoteja on lakkautettu nopeassa tahdissa, ja siirtymistä entistä suurempiin yksiköihin suunnitellaan. Neuvolatoimintaa keskitetään eikä lääkäreitä saada terveysasemille, vaikka pienet kunnat ovat nyt osa suurta kaupunkia. Tyytymättömyys kumpuaa yhdistymissopimusten kauniista lauseista, joissa asukkaille luvattiin lähipalvelujen säilyvän ennallaan. Jos yhdistymissopimuksia lukee huolellisesti, ei kuntaliitoksen mukanaan tuomia palveluverkkoselvityksiä ja maaseudun palvelujen alasajoa voi kuitenkaan pitää mitenkään yllätyksellisenä.

Kuntaliitossopimusten kieli on tavallisesti mitänsanomatonta ja totuutta kaunistelevaa. Vaikka kuntien asukasluku olisi jyrkässä laskussa ja taloudellinen tilanne heikko, uskotellaan palvelujen jopa paranevan kuntaliitoksen myötä. Kuntalaisille luvataan toimivat ja laadukkaat palvelut, vaikka samanaikaisesti sovitaan palvelujen tehostamisesta ja rakenteellisten muutosten käynnistämisestä. Toisaalta kuntaliitosten toteuttaminen olisi nykyistä vieläkin vaikeampaa, jos ympäripyöreiden korulauseiden sijaan puhuttaisiin suoraan palveluverkon harvenemisesta ja toimintojen keskittämisestä.

Yhdistymissopimusten yleisen tason linjauksista ja merkityksettömästä sanahelinästä tulisi joka tapauksessa siirtyä aiempaa konkreettisempaan keskusteluun. Kuntaliitossopimuksillahan ei ole käytännössä mitään merkitystä sovitun siirtymäkauden päättymisen jälkeen. Pienten yksityiskohtien pohtimisen sijaan yhdistymissopimukseen kaivattaisiin kokonaan uudenlaista otetta. Kuntaliitoksesta neuvoteltaessa tulisi miettiä, millainen uusi kunta on 30 tai 50 vuoden kuluttua. Yhdistymissopimuksista puuttuu tämänkaltainen pohdinta miltei kokonaan, eikä kuntalainen saa minkäänlaista varmuutta siitä, säilyvätkö kirkonkylien ja taajamien lähipalvelut tulevaisuudessa vai eivät.

Taloudellisen tehokkuusnäkökulman painottamisen sijaan kunnissa tulisi käydä jatkuvaa keskustelua siitä, millaisia palveluja asukkaat arvostavat ja kaipaavat. Palvelujen uudistamista tulisi pohtia rohkein ja raikkain avauksin eikä perinteistä keskittämisenäkökulmaa tarjoten. On hämmästyttävää huomata, että vuoden 2013 kuntaliitossopimukset noudattavat Oulun monikuntaliitosta lukuun

ottamatta entisenkaltaista perusrakennetta monine lupauksineen ja tehtävälueltoineen. Sopimuksista puuttuvat tulevaisuuden visiot, vaikka tarve rakenteiden uudistamiseen tuodaan kuntaliitosten yhteydessä toistuvasti esiin.

Myös Jyrki Kataisen hallituksen kuntauudistushanke on esimerkki muutosajattelusta, jossa uudistuksen syvälinen pohdinta on jäänyt kesken. Kuntarajojen kaavamaisen siirtämisen ja alueellisesti suurten kaupunkien luomisen sijaan tulisi keskustella keinoista taata lähipalvelut ja suomalaisten oikeudesta asua kohtuullisen matkan päässä palveluista. Lähipalvelut tulisi turvata lakisääteisinä kaikille, ja samalla tulisi huomata palvelujen merkitys asumisviihtyisyyteen. Palveluista riisuttu entinen kuntakeskus ei houkuttele ketään. Vaikka kuntaliitoksen vakuutetaan turvaavan palvelut, on yhdistymissopimusten kauniista lupauksista huolimatta käynyt monessa kirkonkylässä jo päinvastoin.

Lähteet

- Kunnat toteuttavat uudistuksen (2007)*. 2.painos. Kuntaliitto. 39 s.
- Leinamo, Kari (2010). *Yhdeksän hyvää ja kymmenen kaunista. Vuosina 2001–2009 toteutettujen maaseutu-kaupunki -kuntaliitosten tarkastelua*. Vaasan yliopiston Levón-instituutin julkaisuja 131. 122 s.
- Ponnikas, Jouni, Sirpa Korhonen, Hanna-Mari Kuhmonen, Kari Leinamo, Niklas Lundström, Antti Rehunen & Heli Siirilä (2011). *Maaseutukatsaus 2011. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 3/2011*. 99 s.
- Siltaniemi, Aki, Anne Perälähti, Anne Eronen, Riitta Särkelä & Pia Londén (2009). *Kansalaisbarometri 2009. Suomalaisten arvioita hyvinvoinnista, palveluista ja Paras-uudistuksesta*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. 296 s.
- Valtiovarainministeriö (2012). *Kuntauudistus-sivusto*. http://www.vm.fi/vm/fi/05_hankkeet/0107_kuntauudistus/index.jsp
- Zitting, Joakim & Katja Ilmarinen (2010). *Missä on lähipalvelu? Lähipalvelukäsitteen määrittely ja käyttö julkisissa asiakirjoissa*. Terveysturvan ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 43/2010. 72 s.

sekä lisäksi

Kuntaliitoksen vuonna 2013 toteuttavien kuntien yhdistymissopimukset liitteineen.

Arjen tarinoita I: Bussi, rollaattori & polkupyörä

SITÄ RYYPÄÄMISTÄ SE OLI. Jos ajatellaan, että jokin meitä täällä pyörittää, niin mun tarinaa vois kuvata vaikka erilaisten renkaiden kautta. Vuonna 2005 mä olin töissä rakennustyömaalla. Työmaakoneiden renkaat tekivät uria saviseen maahan ja jauhoivat arjesta sellaista tavallista, ihan hyvää. Porukalla paiskittiin töitä, syötiin työmaaruokalassa, välillä oli suukopua jonkun kanssa, viikonloppuisin saunottiin ja ryyppättiin.

Mutta sitten ne renkaat muuttu arkun alla oleviksi vanteiksi. Hiekka vaan rahi haudausmaan käytävällä, kun mun vaimoa vietiin. Vaikka pyörän pääasiallinen käyttötarkoitus on helpottaa taakkojen liikuttelua, siihen taakkaan ne eivät tähän päivään mennessä ole pystyneet. Taina oli vasta 39-vuotias, perkele!

Siitä alko mun alamäki. Kun jäin syksyllä vielä työttömäksi, antoivat työmaakoneiden renkaat ja arkkua kannattaneet vanteet huisin menon siinä alamäessä. Mä join yksin, en ole porukkahmisiä. Kaljasta mä en ole tykännyt koskaan mutta kirkasta kului sitäkin enemmän. Välillä hain vaihtelua vahvasta viinistä. Pääasia, ettei viina loppunut kesken. Joskus, kun muistin, haukkasin jostakin makkaran pätkästä. Mutta selväähän se on, että syömiset jäi. Ei terveys sellaista kestä.

Asuin tuolloin kerrostalon kolmannessa kerroksessa. Kerran olin sitten taas lähdössä viinakaupassa käymään yhden kaverini kanssa. Viina ja syömättömyys oli mennyt jalkoihin eivätkä ne meinanneet kantaa. Jotenkin kuitenkin selvisin sieltä kolmannesta kerroksesta pihalle, jossa taksi odotti. Siinä sitten hamusin taksin ovenkahvaa, kun jalat petti. Kaveri sai minut puhuttua, että lähtisin hoitoon. Niin ne taksin renkaat kuljettivat minut terveyskeskukseen kuin suuremman herran.

Ensimmäinen sairaalareissu kesti kolme viikkoa. Juuri parahiksi, että sai vähän tervehtyä ja jaksoi juoda entistäkin tarmokkaammin. Koti oli vaihtunut tässä välissä kerrostalosta rivitaloon, kun fysioterapeutti oli käynyt arvioimassa kolmanteen kerrokseen kulkemisen mahdolltomaksi. Vaikka eihän sitä voinut ko-

diksi kutsua. Ikkunoissa roikkuivat vanhat lakanat, tiskipöytä oli täynnä tupakan tumppeja, kuivia ruuantähteitä ja kolme viikkoa vanhoja tiskejä. Ainoat huonekalut olivat sänky ja nojatuoli, liinavaatteita ei ollut. Kaikkialla lojui tyhjiä pulloja ja haju oli karsea.

Toinen sairaalareissu venyi koko kesän mittaiseksi. Sitä vaihetta kuvaavat parhaiten sairaalasängyn renkaat. Niiden varassahan minä siellä aikani vietin ja niiden avulla minut kuljetettiin huoneesta käytävälle. Kävi nimittäin niin, että sairaalan ollessa täynnä jouduin makaamaan käytävällä useamman viikon. Hoitajat ja muut potilaat kulkivat ohitse päivin ja öin, ja vieressä oleva hissi sihisi ja kolisi. Aluksihan sellainen ei haitannut, koska olin niin muissa maailmoissa. Taistelin hallusinaatioiden ja pelkotilojen kanssa. Räyhäsin ja nukuin. Jotakin kertonee sekini, että käsivarressa oli tippa ja haaravälissä vaippa. Kaikki perustoiminnot olivat retuperällä. Kulkemaan pääsin vain rollaattorin avulla.

Siinä elämäntilanteessa, kun ryyppäämistä oli kestänyt muutaman vuoden, vähittäinen elämänmuutos huristeli luokseni paikallisbussilla. Kunnan sosiaalitoimessa oltiin oltu huolissaan meikäläisestä ja käyty kysymässä, josko voisintavata päihdejärjestön työntekijän. Suostuin ja niin Hannele ajoi bussilla minua tapaamaan. Julkisen liikenteen kulkuyhteydet eivät olleet kovin kummoisia meidän syrjäkylälle mutta uskollisesti Hannele kävi puhumassa minulle järkeä. Sellaista aika kovaa paasaamista se oli, eivät meinanneet korvat aina kestää. Mutta jokin siemen minussa alkoi kai itää, kun huomasin kysyväni itseltäni, miksi minun pitää juoda. Niinhän se on, että itsestä sen muutoksen on lähdettävä. Ei siitä muuten mitään tule.

Siitä on nyt pari vuotta. Jokin uusi orasti ajatuksissa mutta ei se viinankulutuksessa näkynyt. Kirkasta meni kurkusta alas samaa vauhtia kuin ennenkin. Kulkuvälineenä minulla oli rollaattori ja asuinpaikkana vanhustentalo. Nuorekasta meininkiä viisikymppisellä miehellä!

Noihin aikoihin Hannele lopetti tehtävässään ja tehtävänkuva muuttui. Päihdetyöntekijän nimike vaihtui sosiaalisen isännöinnin titteliksi ja sitä täyttämään tuli Päivi. Koko hommaan tuli sen myötä määrätietoisempi ote. Minä olin niin sanotusti vahvan tuen piirissä. Se tarkoitti sitä, että tapasimme Päivin kanssa kaksi kertaa viikossa ja hoidimme milloin mitäkin asioita. Laskujen maksu alkoi hoitua ja perintätoimiston kanssa saatiin neuvoteltua asiat selviksi. Sain hammasproteesit ja uuden diabetesmittarin, kaihileikkauksessakin kävin. Päivi järjestää myös toimintapäiviä kahdesti kuukaudessa. Sinne tulee tällaisia samanlaisia ukonkõriläitä kuin mitä itsekin olen. Aluksi en olisi millään lähtenyt, viihdynhän minä yksinkin. Mutta sitten kun sinne sai mentyä ja huomasi, etteivät ne sen kummallisempia ole ne muutkaan, niin nythän minua ei pidä poissa sieltä enää mikään. Mikäs sen rattoisampaa, kuin heitellä tikkaa, saunoa tai voittaa tietokisassa!

Me myös jutellaan Päivin kanssa monen moista. Päivi on sellainen henkinen tuki. Se aina tsemppaa tähän raittiuteen. Päivin kanssa voin puhua joskus jopa Tainasta, kun on vähän ottanut. Vaikka en minä nykyisin juuri enää ota. Joskus saatan sortua mutta se jää yhteen päivään, ja sen jälkeen kysyn aina itseltäni, että mitähän se taas hyödytti.

Kaikkein parasta koko jutussa on tämä talo. Vanhustentalosta kun muuttaa omaan pirttiin, jossa on marjapensaat ja ulkosauna pihalla, niin ei sen parempaa voi kuvitellakaan. Ja kun terveyttäkin on saanut takaisin niin paljon, että voi kolata lumet, lämmittää tuvan ja pitää paikat siistinä. Kahdeksankymmppisen äitini kanssa vietettiin joulu täällä yhdessä. Ei sellainen olisi ennen ollut mahdollista.

Viime pääsiäisenä kaivoin polkupyörän esille. Kaikki ne tuoksut ja linnun laulut! Äiti vähän varoitteli, etten kaatuisi. En minä sellaista ala murehtia! Jos kerran on rollaattori vaihtunut polkupyörään, niin silloin on kaatumisetkin vain oikeeta elämää!

ANTTI KUOPILA

erityisasiantuntija

Suomen Kuntaliitto ry, Kuntakehitys ja tutkimus

Lähipalvelut ja kuntien uudistuminen

Kunnat toimivat hyvinvointivaltion perustana. Kuntalaisten arki on sujuvaa, kun jokapäiväiseen elämään liittyvät palvelut toimivat. Tämä koskee kokonaisuutta, siis muitakin kuin kuntien hyvinvointipalveluja, esimerkiksi elintarvikkeiden ostamista, liikkumista ja turvallisuutta. Hyvinvointipalvelut muodostavatkin tulevaisuudessa laajan ja tiiviin kokonaisuuden, jossa on mukana kuntien, valtion, yksityisen ja kolmannen sektorin tuottamia palveluja.

Kunnat ovat kuitenkin eri puolilla maata erilaisessa asemassa ja siten keskenään erilaisia. Eriytymiskehitys jatkuu yhä edelleen, mikä haastaa myös kuntien toimintatavat. Samanlaiset toimintatavat eivät jatkossa enää toimi kaikkialla, vaan tarvitaan yhä enemmän paikallisista lähtökohdista nousevia toimintamalleja. Kunta- ja palvelurakennemuutos käynnisti kunnissa laajan yhdistymisaallon ja palvelurakenteiden muutoksen, joka jatkuu edelleen. Kuntien toimintaympäristössä tapahtuvat moninaiset muutokset, kuten väestön ikääntyminen, henkilöstön eläköityminen, palvelutarpeiden ja väestön vaatimustason kasvu sekä kiristynyt kuntatalous edellyttävät kunta- ja palvelurakenteiden uudistamistyön jatkamista.

Kuntien toimintaympäristömuutokset kohdistuvat erityisesti sosiaali- ja terveydenhuoltoon, jossa palvelutarpeet kasvavat. Suomen väestöllinen huoltosuhte tulee näillä näkymin olemaan vuonna 2020 Euroopan unionin heikoin. Kilpailu työvoimasta tulee kiristymään sekä yksityisen sektorin kanssa että kuntien välillä. Alueiden välisiä eroja tulevat lisäämään muun muassa työvoiman saataisuuden ongelmat ja monikulttuurisuus.

Yleisen talouskehityksen vuoksi myös kunnat joutuvat sopeuttamaan toimintojaan, eli käytännössä priorisoimaan ja järjestämään uudelleen lakisääteisiä palveluja ja tehtäviään. Valtaosa palveluista on perinteisesti kanavoitunut yksittäisten kuntien ja kuntayhtymien omien palveluorganisaatioiden kautta. Vaikka monia nykyisin kuntakohtaisia palveluja tullaan jatkossa järjestämään

seudullisesti ja alueellisesti, kunnilla on jatkossakin pääosin oikeus päättää itse vastuullaan olevien palvelujen tuotantotavoista. Toimintaympäristön muuttuessa kuntien onkin ennakkoluulottomasti pohdittava, mikä jatkossa on palveluiden paras tuottamis- ja tarjontatapa. Myös tuottavuuden parantaminen vaatii kehitettäväksi uusia yrittäjämäisiä palvelujen tuotantotapoja, sopimushallintaa ja niihin liittyvää osaamista sekä kannustavia palkkarakenteita.

Väestön keskittyminen suurille kaupunkiseuduille lisää tarvetta uudenlaisiin palveluihin ja resursseja julkisten palveluiden järjestämiseen. Väestön keskittymisen vaikutukset tuntuvat sekä niissä kunnissa, jotka menettävät väestöä, että niissä kunnissa, joissa väestö kasvaa. Kummassakin tapauksessa joudutaan pohtimaan kuntalaisille tarjottavien palveluiden määrää, laatua ja rakenteita uudelleen. Erityisesti tämä koskee lähipalveluita.

Yleisessä keskustelussa puhutaan pääsääntöisesti lähipalveluiden turvaamisesta. Ihmisten tarpeet ja tilanteet kuitenkin muuttuvat ja lähipalveluiden pitää pystyä muuttumaan mukana. Tällöin keskeistä on nimenomaan uudistaa lähipalveluita, etsiä uusia konsepteja entistä asiakaslähtöisempään palvelutarjontaan ja siten varmistaa palveluiden saatavuus. Ehkä eri tavalla kuin aiemmin, mutta edelleen laadukkaasti.

Mitä ovat lähipalvelut?

Lähipalvelut ja niiden tulevaisuus ovat eräs kuntien uudistamisen keskeisiä kysymyksiä. Keskustelua on hieman häirinyt käsitteen epäselvä määrittely. Mitä oikeastaan tarkoitetaan, kun puhutaan lähipalveluista?

Lähipalvelu merkitsee eri asioita eri-ikäisille ja erilaisissa elämäntilanteessa oleville kuntalaisille. Tällöin myös etäisyys lähipalveluun vaihtelee. Vanhusväestölle lähipalvelu on usein kotiin vietävää palvelua, kun jonkin muun ryhmän lähipalvelu voidaan hakea hieman kauempaakin. Lähipalveluiden saatavuuden ohella tuleekin huomioida myös saavutettavuus. Palvelukokonaisuuksia tulisi arvioida tulevaisuudessakin säännöllisesti sekä kuntaorganisaation sisällä että vuorovaikutuksessa kuntalaisten kanssa.

Myös asuinpaikka vaikuttaa lähipalvelun määrittelyyn. Kytö on tarkastellut hyvinvointia koskevassa tutkimuksessaan muun muassa palvelujen saatavuudessa kohtuullisena pidettyjä etäisyyksiä. Tutkimuksen mukaan maaseudun haja-asutusalueilla on totuttu siihen, että palveluihin on jonkin verran matkaa. Lähipalveluina taajamissa pidettiin palveluita, joihin oli enintään kahden kilometrin matka. Näitä olivat pankkiautomaatti, linja-autopysäkki, ruokakauppa, posti, päiväkotit, peruskoulu ja lasten kerhot sekä apteekki – ikääntyneiden mielestä myös

lääkäri. Kaupunkiseutujen asukkaat ovat tottuneet parempaan palvelutarjontaan: lähipalvelut halutaan kävelyetäisyydelle, joksi katsottiin alle puolen kilometrin matka. Pääkaupunkiseudun lähiöissä asuvat toivoivat, että kävelyetäisyydeltä ko- toa löytyy ruokakauppa, terveysasema, liikuntapaikka, päiväkotia, koulu ja kir- jasto. Lähiöiden palveluista erityisesti kauppa ja kirjasto houkuttelevat äärelleen muita palveluita ja luovat siten myönteisen palvelukehityksen alueelle.

Palvelutarjonnasta puhuttaessa kyse on Kytön mukaan usein nimenomaan palvelun saavutettavuudesta, joka on usein parempaa kaupunkiseuduilla. Palve- lun saatavuudessa tilanne voikin kääntyä toisinpäin: pienemmällä paikkakunnilla esimerkiksi hammaslääkärin ajan saaminen voi olla helppoa, vaikka itse palvelu sijaitseekin hieman kauempana. Kytökin tosin toteaa, että palvelujen ei tarvitse sijaita kotiovella, jos liikkuminen on järjestetty hyvin ja saavutettavuus on jous- tavaa. Myös kotipalveluja sekä räätälöityjä kuljetuspalveluja voidaan pitää tällöin lähipalveluina. Erityisen tärkeitä helposti saavutettavat lähipalvelut ovat lapsil- le ja nuorille, vanhuksille ja vammaisille sekä niille, joilla ei ole mahdollisuutta oman auton käyttöön.

Kuntaliitto jaotteli vuonna 2009 ilmestyneessä Kuntalaisen Paras – Uudis- tuvat lähipalvelut -oppaassa palvelut lähipalveluihin, seudullisiin palveluihin ja laajan väestöpohjan palveluihin. Kuntaliiton määritelmän mukaan lähipalveluja käyttää väestö tai ainakin osa asukkaista toistuvasti, jopa päivittäin. Lähipalvelut tarjotaan kuntalaisten lähiympäristössä. Niiden piiriin on helppo hakeutua, tai ne tuodaan ihmisille kotiin. Lähipalvelujen tulee olla myös vammaisten saavutet- tavissa. Kaksikielisissä kunnissa palveluja tulisi tarjota sekä suomen että ruotsin kielellä. Lähipalvelujen järjestämistä vastuu voi kuitenkin kuulua väestöpohjaltaan laajemmalle organisaatiolle.

Lähipalveluympäristö voi suurissa kunnissa olla kaupunginosa, pienemmissä kunnissa taajama tai kylä. Hyvin toimivat internetpalvelut ovat yhä useammin osa lähipalveluiden kokonaisuutta. Lähipalveluihin kuuluvat esimerkiksi lasten päivähoito, omaishoidon tuki, kotihoito, sairaanhoitajan tai terveydenhoitajan vastaanotto ja puhelinpalvelu sekä koulutoimista perusopetus. Yksityisistä pal- veluista lähipalveluita ovat esimerkiksi kioskit ja lähikaupat. Harvaan asutuilla alueilla on tarpeen järjestää myös liikkuvia palveluja.

Seudulliset palvelut sijaitsevat etäämmällä, ja ne ovat saavutettavissa joko omalla kulkuneuvolla tai julkisella liikennevälineellä. Riittävän asiakasvolyymin näkökulmasta on järkevää, että vähintään noin 20 000 asukkaan kunta tai kun- tayhtymä järjestää valtaosan seudullisista palveluista. Seudullisia palveluja ovat esimerkiksi yleislääkärin ja hammaslääkärin vastaanotto, työterveyshuolto, pää- kirjasto sekä vanhusten tehostettu palveluasuminen ja muu ympärivuorokauti- nen hoito. Yksityisistä palveluista esimerkkejä ovat kaupan suurmyymälät.

Laajaa väestöpohjaa edellyttävät palvelut täydentävät lähipalveluja ja seudullisia palveluja. Harvemmin tarvittavat palvelut kannattaa keskittää kaupungin tai maakunnan keskusta esimerkiksi silloin, kun laadukas palvelu edellyttää vaativaa erityisosaamista, erityislaitteistoa tai moniammatillista työryhmää. Nämäkin palvelut tulee turvata myös vammaisille ihmisille, jolloin kuljetuspalvelut on usein ulotettava pidemmälle kuin vain naapurikuntaan.

Laajaa väestöpohjaa edellyttävät palvelut järjestää yleensä laajan väestöpohjan kuntayhtymä. Tällaisia palveluja ovat erikoissairaanhoidon päivystys ja vuodeosastohoito sekä sosiaalipäivystys. Niitä voivat olla myös ammattiteatterit ja sinfoniaorkestereiden konsertit. Yksityisistä palveluista esimerkkejä ovat erityiskaupat ja tavaratalot.

Palveluprosessiin liittyvät muutostarpeet vaihtelevat kunnittain ja myös kunnan sisällä eri aikoina. Erityisesti perusterveydenhuollossa ja sosiaalitoimissa monia palveluja on muunneltava kunnan eri asukasryhmien tarpeiden perusteella. Palvelu- ja viestintäkanavat vaihtelevat ikäryhmittäin: nuoret kuntalaiset käyttävät esimerkiksi ikäihmisiä enemmän verkkopalveluja.

Lähipalvelujen uudistaminen

Kuntauudistuksen on sanottu olevan välttämätön hyvinvointiyhteiskunnan ja sen palvelutuotannon turvaamiseksi. Uudistuksen valmistelussa pääpaino on toistaiseksi ollut kunnan mekaanisessa määrittelyssä: kuinka suuri väestöpohja kunnassa tulee olla, miten yhtenäinen rakenne alueelle muodostuu jne. Uudistuksen onnistumisen ehdoton edellytys ovat kuitenkin toimivat ja kaikkien saatavilla olevat peruspalvelut ja erityisesti lähipalvelut.

Palveluverkkoja mietittäessä ja etenkin lähipalveluiden tulevia ratkaisuja suunnitellessa tulisi palvelun käyttäjien näkemyksiä ja kokemuksia huomioida entistäkin enemmän. Asiakslähtöiset palvelut ovat yhä enemmän osa kuntien kehitystä.

Usein ongelmat palveluissa ovat sidoksissa maantieteeseen ja liittyvät pitkiin etäisyyksiin ja saavutettavuuden ongelmiin. Ongelmia voidaan ratkoa yhdessä muiden kuntien kanssa yhteistyötä lisäämällä, etsimällä uusia toimintatapoja yhdistää julkisia ja yksityisiä palveluita, kehittämällä liikkuvia palveluja, uudistamalla palvelutuotannon rakenteita ja kehittämällä sähköisiä palveluja.

Kytön mukaan perinteinen fyysinen palveluverkosto kiinteine toimipisteineen näyttää edelleen harvenevan. Asiakkaiden kuljettaminen palvelujen luo on yleistynyt ja liikenteen merkitys korostunut. Käytössä on myös niin sanottuja yhden palvelukokonaisuuden autopalveluja, kuten kirjasto-, kauppa- tai poliisin

lupahallintoautoja. Myös monipalveluautot, joista saa eri sektoreiden tai toimijoiden palveluita, ovat viime vuosina kasvattaneet suosiotaan. Esimerkiksi kirjasto- ja kauppa-auton yhdistelmä, josta saa myös pankki- ja terveyspalveluja korvaa useimmat haja-asutusalueilta puuttuvat palvelut. Nopeammat liikenneyhteydet ja erityisesti tietoyhteiskuntakehitys ovat merkinneet aika- ja tilasuhteiden muuttumista. Asiointi tietoverkon kautta ja erilaiset verkkopalvelut tulevat moninkertaistumaan julkisissa palveluissa lähivuosina.

Tulevaisuudessa kunnat voivat ratkoa lähipalveluihin liittyviä ongelmiaan myös yhdessä kuntalaisten kanssa. Asiakaslähtöinen palveluverkosto voidaan toteuttaa tarkastelemalla etäisyyden ja saavutettavuuden lisäksi palveluja asiakkaan näkökulmasta ja hänen tarpeidensa kautta. Palveluja voivat tällöin olla suunnittelemassa ja toteuttamassa kuntien ja yksityisten palvelujen tuottajien lisäksi sekä kuntalaiset että järjestöt ja yhdistykset joko talkoo- tai vapaaehtoistyönä. Uudenlaiset asiakaslähtöiset kuntapalvelut lisäävät kuntalaisten osallistumisen mahdollisuuksia oman kuntayhteisönsä toimintaan ja ovat myös osa tulevaisuuden toimivaa lähidemokratiaa.

Lähteet:

- Jäppinen, Tuula (2011): *Kunta ja käyttäjälähtöinen innovaatiotoiminta*. Kuntaliiton Acta-väitöskirjasarja.
- Kuntaliitto (2009): *Kuntalaisen Paras – Uudistuvat lähipalvelut*. Kuntaliiton verkkojulkaisu.
- Kytö, Hannu (2012): *Hyvinvointikatsaus 2/2012*. Tilastokeskus.

NINA PERONIUS

yhteiskuntatieteiden maisteri (liseniaattiopiskelija), hallintotieteiden kandidaatti

Verkossa haukia – ei palveluita

Työskentelen sosiaalityöntekijänä pienessä lappilaisessa kunnassa. Työ on kaikin tavoin itsenäistä ja monipuolista, ja se monipuolistuu koko ajan lisää. Yhä suurempaan osaan asiakkaitteni palvelukäynneistä liittyy yhteydenotto muihin viranomaisiin tai yrityksiin ensisijaisten etuuksien tai arkiasioiden selvittelemiseksi. Uusia asiakkaita joutuu sosiaalitoimen tuen piiriin, koska he eivät kykene enää itsenäisesti hoitamaan niitä asioita, jotka aiemmin ovat onnistuneet, kun palvelut olivat kohtuullisemmin tavoitettavissa. Toisaalta korostetaan entistä enemmän asiakkaan kuluttajakansalaisuutta suhteessa myös sosiaali- ja terveystalveluihin. Muutamassa vuodessa erilaiset valtiolliset ja yksityiset palvelut ovat parantaneet tehokkuuttaan, mutta samalla etäännyneet fyysisesti asiakkaistaan.

Kuvaan tässä todellisuus pohjaisessa, mutta provokatiivisessa ja kuvitteellisessa kertomuksessa tietooni tulleita tarinoita asiakkaiden kohtaamista haasteista järjestää elämäänsä ja toimia itsenäisesti alueella, josta erityisesti muut kuin kunnan palvelut etäännyvät nopeasti. Iän, ominaisuuksien, sairauden tai pelkän periaatteen vuoksi saattaa olla, että joku haluaa tai joutuu elämään ilman puhelinta, kuvallista henkilötodistusta, tunnuslukuja tai käteiskorttia luottokortista puhumattakaan. Joku haluaa elää myös ilman edunvalvojaa, sosiaalityöntekijää tai kodinhoitajaa ja ehkä haluaisi myös rajata suhteen omaisiinsa, ystäviinsä tai kyläläisiinsä seurusteluun, ei asioiden hoitamiseen. Onko heillä oikeasti siihen enää mahdollisuutta?

”KUN EI OMISTA AUTOA EIKÄ PANKKIKORTTIA eikä kuvittelekaan koskevansa tietokoneeseen, joutuu harvaan asutulla alueella suunnittelemaan elämänsä huolella. Kuntakeskuksesta saa ruokaa yhdestä kaupasta ja muuta välttämätöntä toisesta. Bensaa ja postipaketit saa kolmannelta paikasta. Tukan saa leikattua ja lääkäri ja apteekkiasiat sujuvasti hoidettua. Onneksi myös pitkäripaisen tilauspalvelu toimii. Jos pitää suuremmin asioida tai hoidella raha-asioita, niin busseja lähtee aamupäivän aikana lähikaupunkiin yhdestä kolmeen ja iltapäivällä samat takaisin. Toisaalta kesäaikana voi olla, ettei kulje kuin yksi vuoro suuntaansa, ja silloin asiointipäivä on pitkä ja raskas. Jos ei asu bussireitin varrella, joutuu vielä järjestelemään kyydin pysäkillä ja sieltä sitten kassien kanssa kotiin iltapäivällä. Bussissa on onneksi runsaasti tilaa, ja matkan aikana ehtii mietiskellä, pitkäänkö näin vähäisellä asiakasmäärällä linja kannattaa ja kauanko harvaan asuttujen alueiden julkinen liikenne saa tukia valtiolta. Vain muutama kauempana asuva käyttää kunnan tukemaa asiointiliikennettä ja vielä harvempi on saanut jonkun kortin sosiaalitoimesta.

Ennen bussille lähtöä pitää pohtia, milloin kaupungille kannattaa mennä. Pankissa pitää käydä yhtä kaikki. Yksi pankki tarjoaa kassapalveluja tiistaisin ja torstaisin kolmisen tuntia ja jonot ovat pitkät, eli paikalla pitää olla heti ovien auetessa. Toinen pankki palvelee aamu- ja iltapäivisin puolestatoista kahteen tuntiin kerralla ja kolmannelta ei paljoa tiedä, koska siskontyttökään ei löytänyt aukioloaikoja nettisivuilta. Radiossa kyllä kerrottiin, että joku pankki parantaa palvelujaan, mutta se tarkoittikin, että parinsadan kilometrin päässä saisi kohta kassapalveluja puoli seitsemään asti joka päivä, mutta pari lähintä konttoria lopettaa kokonaan.

Omasta kunnasta lähti siis viimeinenkin pankki. Pankkiautomaatti onneksi jäi, mutta käteiseen rahaan aina luottaneena ei haluaisi muovia setelien tilalle. Voihan olla, etteivät vieläkin vieraantuntuiset eurot riitäkään koko kuukaudeksi, jos ei näe konkreettisesti seteleiden hupenemista lompakosta. Jossakin päin joku kaveri kuulemma hoitelee useammankin naapurin raha-asiat hallinnoimalla näiden pankkikortteja ja tunnuslukuja pientä korvausta vastaan. Siksikin pelottaa luottaa tunnuslukuihin: ylöshän ne pitää kirjoittaa ja jos joku ne sitten löytää? Muutamalla tuttavalla lapset tai lapsenlapset hoitelevat rahaliikenteen näppärästi netissä, mutta kaikilla ei sopivia omaisia ole, ja mitä sitten, jos omat ja vanhemman rahat menevätkin sekaisin. Ikävä olisi sukulaisten välinen riita moisesta asiasta. Etempänä rantatalossa yksin asuvaa naapurin pappaa oli kuulema yritetty johonkin edunvalvontaan viime talvena, mutta kun pää pelaa kuitenkin joskus, ei maistraatti ala hoitamaan asioita, vaikka niiden hoitaminen onkin naapurilla melko onnetonta. Kunnan auto siellä näyttää väliin pyörähtävän, ja joskus naapuri päästää ne sisällekkin, kas kun uskaltavat mennä. Pakko ei ole päästää, kertoi

naapuri, enkä minä ainakaan päästä ennen kuin poliisin kanssa tulevat.

Eläke tulee sentään joka kuukausi samana päivänä, joten muutama lasku on saatu suoraveloitukseen. Sekin systeemi kuulemma kohta loppuu. Pankkineiti kehui, että e-lasku se vasta kätevä on, mutta eikö siihenkin tarvita sitä tietokoneetta? Minulla on verkossa haukia, ei lomakkeita. Nytkin harvemmin tulevat laskut pitää käydä maksamassa pankin kassalla samalla kun nostaa kuukauden elämiseen tarvittavat setelit. Laskun maksu kassalla on vain todella kallista, meneeköhän vanhaa rahaa kolmisen kymppiä yhteen laskun maksuun? Joskus lasku on pienempi kuin sen maksukustannukset... Pankkineiti neuvoi, että pankkisiirrollakin voi maksaa. Täyttää vain laskun ja postittaa sen pankin kuorella riittävän aikaisin ennen eräpäivää, mutta voiko olla varma, että silloin on vara maksaa laskua tai mitä sitten, jos tili silloin on tyhjä?

Naapurilla on asiat huonommin. Hän saa Kelasta jotakin korvausta, ja se tulee joka kuukausi eri päivänä eikä suoraveloitusta voi käyttää, koska naapurin tavat tietäen ei voi taata, että tilillä on katetta juuri eräpäivänä. Rahat kun tупpaavat kulumaan muuhun elämiseen, jos päältä ei oteta heti pois vuokraa ja sähkölaskua. Sähköyhtiökin on ehtinyt katkaista naapurin sähköt pariin kertaan, kun kaikkia laskuja ei tule heti avattua. Uudelleen kytkeminen maksaa toistasataa euroa kerralta, mutta eihän sitä ilman sähköä pärjää näillä kairoilla. Toinen naapuri on käynyt kunnan tietokoneella maksamassa laskuja. Siellä työntekijät näyttävät tarvittaessa vieressä mitä näppäintä painaa seuraavaksi. Kunnassa tehdään pan-

kin työt, on se omituista se. Minä en kyllä aio tietokoneisiin koskea, en nyt enkä tulevaisuudessa, eikä minun tilejä kunnan porukka kuiki.

Onneksi uusi henkilökortti tuli alle kuukaudessa. Kyllä omassa pankissa sai rahaa aikoinaan nostettua kun näytti naamaansa kassalla, mutta uudessa pankissa vaadittiin heti kuvallista henkilökorttia ja vedottiin turvallisuuteen ja ties mihin. Lompakko, ja sen mukana ajokortti ja muut paperit, katosi jo vuosia sitten ja uusia ei tullut hankittua, kun ei ollut tarvetta. Eihän ollut autoakaan. Nyt sitten oltiin ilman tuttua setelitukkoa, vaikka tilillä odottivat eläkerahat. Hankalaa olisi ollut, ellei varoissansa sattumalta ollut naapuri olisi lainannut satasta, opastanut valokuvaamoon ja neuvonut hakemusta täyttämään kunnan yhteispalvelupisteseen. Pitkään piti odottaa ja huolehtia, että rahaa säästy vielä bussikytyiin, jotta pääsi rahaa hakemaan uudella naaman sisältävällä kortilla, vaikkei kuva ollut edes näköinen. Joku oli kuulemma saanut kunnasta maksusitoumuksen linja-autoon, että oli rahaa päässyt nostamaan, mutta ei tässä sosiaaliluukulle ihan heti mennä. EU:n ruoka-apua jaettiin onneksi niihin aikoihin, joten nälkää ei tarvinnut nähdä. Noloahan se oli kasseja hakea, mutta kovasti siellä tuttuja tapasi. Kahvilla piti kuitenkin käydä naapurissa pari päivää ennen kuin rahat tuli ja jälkeenpäin piti velan lisäksi viedä pikkupullo kiitokseksi.

Naapurillakin oli käynyt poliisi viemässä pyssyt pois. Eihän sekään ole metsästännyt enää vuosiin, mutta kyllä sitäkin kirpasi, kun haulikko ja kivääri piti pois antaa. Niin ne on viety itse kultakin. Kun vähän oli rähinää pihalla, niin heti kaappasivat sinivuokot haulikon hirvensarvista. Kyllä se tätä vauhtia metsästysseurakin loppuu, kun ukot ja pyssyt loppuu. Muut yhdistykset ovat tainneet jo lopettaa, tai sitten ne kokoontuu vain vuosikokouksessa ja pikkujouluissa.

Missä muualla pitäisi asioida? Työvoimatoimistoon pääsee asioimaan aidon ihmisen kanssa ilman ajanvarausta vain maanantaisin, mutta siellä ei onneksi tarvitse enää käydä. Vuosia sielläkin piti vähän väliä käydä nyökyttelemässä, nyt soittavat naapurille kuulemma kahdesti vuodessa ja se siinä. Muutaman kerran se on kuulemma käynyt kunnassa jossakin suunnittelussa, mutta ei siellä töitä tarjottu. Naapuri äkisi, että kun työmies haluaa töitä, niin viinasta vaan puhutaan, ei semmoisesta ole hyötyä. Tunturissa olisi joskus töitä, mutta miten sinne kulkee: ei ole julkisia kyytejä eikä naapurilla enää ajokorttiakaan. Kellä lienee enää autoonkaan varaa. Työvoimatoimistossa kaikki tutuksi tulleet lähitoimiston ihmiset ovat kuulemma kohta koko läänin laajuisen toimiston työntekijöitä. Esi- miestä ja omaa työporukkaa tavataan vain ruudun kautta. Kunnassakin kuulemma jo pitävät niitä videoneuvotteluita. Tuleekohan niistä mitään valmista, kun ei pääse kättelemään tai juomaan porukalla kahvia? Kahvin voimin sitä ainakin ennen neuvottelut hoidettiin. Kun joku tökki, niin tarjottiin toinen kuppi ja niin asiat etenivät. Pullakin auttoi joskus.

Kelan toimistossa pitäisi ehkä kuitenkin käydä. Yritin minä sinne neuvontapuhelimeenkin soittaa, mutta ei ne osanneet sanoa siellä mitään, kun kysyin, että mitähän etuuksia tämmöiselle papparaiselle kuuluisi. Kyselivät vaan, että mistä asiasta haluan kysyä. Menikö lie väärään puhelinnumeroon, kun kyselivät oliko minulla asevelvollisuusasiaa, mutta eivät kuitenkaan alkaneet kuuntelemaan, kun kerroin omasta armeija-ajastani. Silloin sentään tehtiin pojista miehiä. Olikohan se niin, että kansaneläkelaitokselle pääsee asioimaan tiistaista torstaihin vai oliko se vain maanantaisin ja perjantaisin? Naapurin lähihoitajaminiä oli puhunut jostakin eläkeläisten tuesta. Ehkä sellaista saisi, kun eläke ei meinaa riittää, kun noita lääkkeitä tuppaa kulumaan ja jatkuvasti pitää keskussairaalassa asti kulkea. Rahaa kuluu, vaikkei tautiin näytetä saavan selvyyttä. Bussilla harvoin ehtii sovitulle ajalle lääkärin synnättäväksi, joten taksilla sitä tyyriisti sitten ajellaan pari tuntia suuntaansa. Ennen matka meni mukavasti saman tutun taksimiehen kyydissä, ja hän se täytteli kaverina Kelan matkakorvauskaavakkeitakin.

Sitten sairaalalla kerran sanottiinkin, että matkat järjestää siitä eteenpäin joku matkapalvelukeskus, ja hankalalta se muutos tuntui, mutta kun oppi soittamaan heti ajanvarauslapun tultua sinne keskukseen, tulee postissa maksukortti, jolla pääsee sairaalaan ja takaisin korttia vingauttamalla eikä tarvitse maksaa kuin vajaa kymppi suuntaansa. Mitä säästöä siitäkin tulee, ettei itse soita taksia, vaan joku muu sen hommaa kotiportille odottelemaan? Viimeksi lääkäri puhui, että voipi olla niin, että tulevaisuudessa joudun käymään naapuriläänin puolella asti, kun

näitä erikoissairaanhoidon järjestelmiä kehitetään. Mitä kehitystä se on, että pitää taksissa istua viisi tuntia suuntaansa? Itse pitäisi vielä päättää, kun lääkäri antaa vaihtoehtoja hoitoihin. Eivätkö ne lääkärit enää tiedä, mikä kenellekin on parasta?

Verotoimistossa pitää käydä viimeistään syksyllä. Se on kuulemma auki ainakin maanantaisin tai joissakin paikoissa maanantaisin ja tiistaisin. Ajattelin käydä maksamassa 79 euron lisäverot suoraan toimistoon vähän etukäteen, kun näyttää valtiolta olevan rahat niin vähissä. Säästyy pankin maksultakin. Onneksi veroilmoitukseen ei tarvitse enää täytellä itse summia, näyttävät nuo jossakin tietävän, mitä tulee mistäkin. Ruotsin eläkkeen takia kai sitä lisäveroa tuppaa menemään. Jos tuon olisi silloin 60-luvulla tiennyt, en olisi kyllä kymmentä vuotta Volvon tehtailla ollut. Muutamia entisiä kyläläisiä olisi tulossa vieläkin takaisin, mutta rajalle ne jäävät, kun eivät halua eläkerahojaan vähentää Suomeen muuttamalla.

Yritin ottaa yhteyttä vakuutusyhtiöön, kun turhaan maksan vakuutusta ulkorakennuksesta, joka paloi muutama vuosi sitten. Silloin heti eläkkeelle jäätyä meni vähän heikommin ja taisi se ulkorakennus saunoineen palaa, kun vähän juhliittiin ja saunottiin pitempään. Jäivät korvauksetkin hakematta silloin ja tokko niitä olisi saanutkaan, mutta tyhjää kai sitä vakuutustakaan enää maksaa. Puhelimella yritin asiaa hoitaa, koska se käy mainosten mukaan helposti, mutta kalliiksi se taisi tulla, kun yritin soittaa puhelinpöydällä muistiossa olevaan numeroon, niin jonottamiseen meni aikaa ja loppujenlopuksi se osoittautui ihan vääräksi paikaksi. Sain kuitenkin uuden numeron, mutta puhelu katkesi ennen aikojaan, koska en saanut painettua automaatin vaatimia valintoja: ” Jos asiasi koskee ... paina ykköstä, jos asiasi koskee ... paina kakkosta... ” Kun kuuntelee ohjeet läpi, ehtii jo unohtaa, mitä numeroa piti painaa. Pitää yrittää katsella, josko vakuutusasiamiehen auto olisi joskus jonkun naapurin pihalla, niin voisi saman tien siinä pistäytyä. Pullakahvitkin saisi varmasti siinä samalla.

Onneksi se juhlinta on jäänyt nyt vähemmälle. Sanoihan se kunnanlääkärikin silloin, että taitaa maksa jo rasittua liikaa. Maha oli kipeänä myötäänsä ja unta ei tahtonut saada, mutta ei se varmaankaan kaljasta johtunut. Kai se oli vain emäntää ikävä, kun se sillä tavalla lähti, tai sitten otti koville siihen työttömyysputkeen joutuminen. Ammattimies pannaan parhaassa työkunnossa hyllylle, kyllä siihen jonkun ryypyn tarvitsi, että sen kesti. Muutaman kerran taisi jotakin kolhuakin tulla ja se oli kyllä ihan omaa typeryyttä. Taisi se käydä jonkin kerran se nainen sieltä päihdeklinalta. Pitkät ne on työmatkat tytöllä, kun tänne asti ajaa ja juttelee vajaan tunnin, mutta kun harvaan näki, niin tahtoi ne asiat välillä unohtua. Kai se useammassa paikassa samana päivänä kävi. Puhui se jotakin päihdekuntoutuksesta, mutta sinnekin on matkaa lähemmäs kaksisataa kilometriä, ei sitä semmoiseen voi lähteä. Sosiaalitoimistosta olisi pitänyt lupa siihenkin saada ja sinne en mene. Eniten se kai vaikutti, kun me laskettiin, paljonko rahaa kaljaan

kuluu, ja paljon sitä meni. Sisuunnuin moisesta tuhlauksesta silloin ja vähensin rutkasti ilman apuja. Nyt on sentään vara ostella vaatettakin joskus. Kavereita näkee vain vähemmän, kun ei niitä ole enää montaa elossa ja osa kuluttaa vieläkin aikaa tissutellen eikä sitä selvin päin tahdo jaksaa katsella. Minulla kuluu aikaa sentään rantteella ja kalassa, sen mikä asioinnilta kotihommiin säästyy. Haukia sentään tulee mukavasti, ja ihan syötäviä nekin ovat, vaikka naapuri niitä jänkäkoiraksi haukkuukin.

Asioiden hoito on pikkuhiljaa käymässä todella hankalaksi. Nyt pitää listata kaikki asiat paperille ylös ja laittaa perään tieto siitä, minä päivänä ja missä niitä voi hoidella. Sitten täytyy hoitaa aina muutama asia kerrallaan. Joskus joku tärkeämpi asia unohtuu ja pitää uudelleen lähteä kylille tai kaupunkiin asti saman asian takia. Sukulaistyttö kävi kesällä kylässä ja kauhisteli asioiden hoitoa ja talon siivottomuutta. Oli pyytänyt diakonissaa käymään, ja se tulikin, ja toi sentään kahvipullat mukana. Kertoi, että se on ihan oikein pyytää apua ja että sitä kyllä tarvittaessa saa, vaikka ei hänellä ole enää mahdollisuutta niin usein käydä kuin aikaisemmin olisi ollut. Kielsin puhumasta mitään kuntaan. Minä asun miten asun, ei tarvitse kenenkään tulla päsmäröimään. Aina olen yksin pärjännyt ja vielä aion pärjätä. Tänne ei kukaan tule luvatta!”

Valtionhallinnon eri yksiköt sekä yksityiset, kansalliset tai ylikansalliset yritykset testaavat siis tällä hetkellä valtakunnallisin ihmis- ja organisaatiokokein, onko suurempi, keskitetty organisaatio taloudellisempi, tehokkaampi ja toimivampi kuin asiakasta lähellä oleva paikallinen toimintamalli. Taloudellisen toiminnan tavoite on helppo hyväksyä, mutta antaako se asiakkaalle vain sen palvelun, mitä asiakas osaa kysyä vai sen, mitä hänelle oikeasti sopisi parhaiten? Onko palvelu alueellisia eroja, asiakkaan tilannetta ja toimintakykyä ymmärtävää vai yhdenmukaista samaa kaikille -tuotetta?

Kunnan tehtävänä on kuntalain mukaan edistää asukkaittensa hyvinvointia. Sosiaalihuoltolaki edellyttää kunnan toimivan siten, että kunnan palvelut ja tuet edistävät ja ylläpitävät yksityisen henkilön, perheen sekä yhteisön sosiaalista turvallisuutta ja toimintakykyä. Viimekätisenä vastuunkantajana kunta ja loppujen lopuksi sosiaalitoimi on jäämässä yhä enemmän yksin asiakkaan asiassa. Onni on suora puhelinnumero tutulle virkailijalle, mutta yhä useammin kunnan toimijakin joutuu turvautumaan yleiseen viranomaislinjaan, josta kyllä vastaa aina joku, mutta se joku pystyy tarkistamaan asiakkaan asiat vain niiltä osin, kuin merkintöjä löytyy tietojärjestelmästä. Joskus sekin riittää, mutta ei aina. Todellis-

ta, yhteistä vastuuta asiakkaan asiasta toisella puolella Suomea näyttöpäätettään tuijottava virkailija ei aina kannan.

Myös kunnilta edellytetään tehokkuuden ja toimintavarmuuden nimissä suurempia toimintayksiköitä, jotka vallitsevan käsityksen mukaan takaavat parhaiten tasapuoliset palvelut. Pelkona on, että myös kuntatoimijat etäännyvät asukkaista muiden palvelujärjestelmien tapaan.

Kuntia ohjataan suurempiin yksiköihin eri keinoin. Valtionosuuden muutokset ovat nopeita, osin ennakoimattomia ja huomioivat joskus erityisolosuhteita huonosti. Lait määrittelevät yhä tiukemmin kunnallisen palvelun muodon, eikä alueellisia eroja tai paikallisesti kehitettyjä toimivia käytäntöjä enää hyväksytä. Kuntien palveluiden tuottamista ja toiminta-aikoja valvotaan yhä tarkemmin ja erilaisten selvitysten tekemiseen ja seurantabyrokratian pyörittämiseen kuuluu yhä enemmän työaikaa. Aikaa kuluu myös kilpailuttamiseen sekä yksityisten palvelujen valvomiseen ja reuna-alueilla sen selvittämiseen, miksei edullisemmaksi koettuja yksityisiä palveluja ole kohtuuhinnoin saatavissa. Sama kilpailulainsäädäntö vaikeuttaa myös yhteistyötä pienten paikallisten yritysten tai järjestöjen kanssa.

Samalla kun asiakkaille taataan yhä suurempi valinnanvapaus elämänsä järjestämisen suhteen, vaaditaan heiltä myös yhä enemmän itseohjautuvuutta ja osaamista asioidensa hoitamisessa: sähkö-, puhelin- ja vakuutusyhtiön kilpailuttamista, kuntoutusyrityksen valitsemista, omista palveluista ja jopa hoidon vaihtoehtoista päättämistä. Pakkohoidon käytännön kriteerit ovat tiukentuneet ja yhä useammalle mielenterveysongelman, päihteiden suurkäyttäjän tai varhaista muistihäiriötä oireilevan henkilön huolestuneelle omaiselle joutuu toteamaan, että asiakas itse päättää, haluaako hän apua vai ei. Pakolla ei voi auttaa, omainen tai sosiaaliviranomainen ei voi päättää, ja väkisin ei voi kotiin mennä kuin poliisin kanssa.

Työntekijänä ja esimiehenä joutuu päivittäin miettimään, miten parhaiten auttaa asiakkaita, turvaa heidän oikeutensa ja palvelunsa, suojelee työntekijöitä uhkaavilta tilanteilta ja työkykyä vaarantavilta olosuhteilta, toteuttaa lakien ja asetusten velvoitteet, valvontakoneiston edellytykset sekä toimii siten, että toteuttaa kuntalaisten itsehallinnon tuottamia strategioita ja pysyy talousarviossa, jotta kuntalaisten ei tarvitse maksaa kohtuuttomia veroja. Työssä parasta ovat kuitenkin asiakkaat; he pitävät kokemuksillaan ja kertomuksillaan toiminnan ihmisen mittakaavassa. Meidän, ihmistä lähellä elävien, tulisi vahvasti puhua niiden puolesta, joilla todellakin on verkossa haukia, ei palveluita.

Kuntalaisten kirkko

Kuka on minun lähimmäiseni?

”Laupias samarialainen” -vertauksellaan (Luuk. 10:25-37) Jeesus aikanaan haastoi ihmiset miettimään, kuka on minun lähimmäiseni. Sen jälkeen hän omalla esimerkillään sai ihmiset pohtimaan, miten apua tarvitsevan lähimmäisen rinnalla tulisi toimia.

Näiden samojen kysymysten ja pohdintojen edessä kirkko, seurakunnat ja kristityt ovat aina olleet. Lähipalveluprojektissa mukana oleminen haastaa jälleen kerran meidät tämän kysymyksen äärelle. Mitä lähimmäisen vierellä kulkeminen merkitsee 2010-luvulla?

Yhteiskunnalliset muutokset tapahtuvat yhä nopeampaan tahtiin. Seurakunnan diakoniatyön näkökulmasta viime vuosien muutoksia ovat olleet muun muassa seuraavat asiat: Yhteiskunta jakaantuu yhä selkeämmin hyvä- ja vähäosaisiin. Ei niin, että lukumäärät kasvaisivat, vaan niin, että kiulu näiden ryhmien välillä syvenee; rikkaat ovat rikkaampia ja köyhät köyhempiä. Vähäosaisten joukko kirjavoituu. On ihmisiä, joilla on yhä monimuotoisempia ongelmia. Vanhusväestön osuus kasvaa erityisesti maaseudulla ja harvaanasutuilla alueilla. Tämä merkitsee monia haasteita myös yhteiskunnalle: kuinka palvelujen saatavuus järjestetään ja miten yksinjäämisen ja turvattomuuden tunnetta lievitetään. Työttömyys lisääntyy ja muuttaa muotoaan. Tämä muutos näkyy myös nuorisossa. Yhä enemmän on niitä nuoria ihmisiä, jotka eivät koskaan ole olleet töissä. Heillä ei ole ammattia, ei koulutusta eikä kokemusta siitä, millaista on hankkia oma elantonsa ja toimeentulonsa. Tämän kokemuksen puuttuminen työntää heidät helposti koko yhteiskunnan ulkopuolelle. Elävät ihmiskontaktit vähenevät. Netin kautta tapahtuva yhteys muihin ihmisiin vääristää maailman- ja ihmiskuvan kauaksi todellisuudesta. Järjettömät väkivallan teot ovat yksi esimerkki tuon maailman tulosta oikeaan elämään.

Talouden ja maailman talouselämän muutokset ovat tapahtuneet nopeasti ja näyttävät kulkevan yksilön kannalta entistä nopeammin ja vääriin suuntaan.

Yhteiskunnan mahdollisuudet auttaa pienenevät ja supistuvat. Seurakunnan diakoniatyön näkökulmasta taloudellista apua tarvitsevien määrä on kymmenen vuoden aikana lisääntynyt voimakkaasti. Avuntarvitsijat ovat usein niin syvässä suossa, ettei heitä voi perinteisin seurakunnan avustuskeinoin auttaa. Velkojen ja tulojen suhde on kauan sitten karannut käsistä. Monien seurakuntienkin talouden huononemisen myötä taloudellisen avustamisen mahdollisuus on jopa loppunut kokonaan. Yhä useammin myös kysytään, onko taloudellinen avustaminen edes seurakunnan tehtävä. Seurakunnan talouden heikkeneminen vaikuttaa myös muihin resursseihin: palkatun henkilöstön määrä vähenee. Työmäärän lisääntyminen johtaa helposti siihen, että apu jää antamatta. Laupiaiden samaria-laisten tarve kasvaa.

Jos minä olisin jumala

Joskus on hyvä pohtia elämää siitä näkökulmasta, mitä tekisin jos minulla olisi kaikki valta maailmassa. Kun tämänikäinen ihminen, jolla on eläkepäivät edessä, miettii asiaa, tulee helposti siihen tulokseen, että ”ennen oli hyvin”. Pohdin asiaa ihmisen ikävaiheiden kautta.

Jos olisin jumala, antaisin jokaiselle lapselle turvallisen lapsuuden. Alusta alkaen antaisin lapselle myönteisiä sosiaalisia kokemuksia, jotka kasvattaisivat häntä luottamaan ihmisiin ja omiin kykyihinsä. Antaisin lapselle turvallisen koulun. Siellä olisi tarpeeksi aikuisia, pienet ja pysyvät opiskeluryhmät, joissa jokaisen kehittymistä voitaisiin seurata. Kiusaamiseen puututtaisiin aina ja heti. Kyläkoulut palautettaisiin takaisin. Vain pienissä yksiköissä voidaan opettaa yksilöitä – ja jokainen lapsi on yksilö. Kukaan ei todellisuudessa ole pystynyt vertailemaan sitä, miten pitkällä aikavälillä vaikuttaa opiskeleminen jättikouluissa, joissa yksilö hukkuu massaan. Tai miten vaikuttaa lapseen se, että viettää jopa tunteja odottaen kyytejä ja matkustaen liikennöitsijän huonokuntoisessa ja savuttavassa bussissa, joka ei enää kelpaa muuhun liikenteeseen. Jos minulla olisi valta, sama luokkaryhmä säilyisi läpi peruskoulun.

Kaikki nuoret pääsisivät peruskoulun jälkeen jatkokoulutukseen. Kukaan ei jäisi odottamaan seuraavaa vuotta tai viettämään ”välivuotta”. Ammatillinen koulutus antaisi alusta alkaen kokemuksia työelämästä. Korkeankaan asteen koulutus ei kestäisi puolta elämää, vaan yliopistoista ja korkeakouluista valmistauttaisiin yhteiskunnan asettamien porkkanoiden ja piiskan avulla työelämään viidessä vuodessa.

Aikuiset saisivat töitä. Työnteko kannattaisi ja tuottaisi elämään tarvittavan toimeentulon. Kodin ja pysyvien ihmissuhteiden merkitystä tukisin ja parantai-

sin. Alkoholipolitiikkaa kiristäisin ja alkoholin saatavuutta huonontaisin. Meillä on nyt käsissämme sukupolvi, joka on marinoinut itseään keskikaljalla lapsuudesta alkaen. Lisäksi työelämästä on jäämässä eläkkeelle sukupolvi, joka korkean sodanjälkeen oppimansa työmoraalin avulla on sinnitellyt näennäisesti alkoholisoitumatta, ”koska huomenna on työpäivä”. Heidän repsahtamisensa tapahtuu eläkkeelle jäämisen jälkeen.

Päivähoito olisi jokaisen ulottuvilla ja mahdollisuus hoitaa omat lapsensa itse olisi todellinen vaihtoehto. Tunnustuksellinen uskonnon opetus saisi sille kuuluvan arvostuksen. Suomi on kristillinen yhteiskunta, sen arvot ovat meidän arvomme. Yhteiskunnallinen terveydenhoitojärjestelmä olisi ainoa terveydenhoitojärjestelmä. Omalääkärijärjestelmä toimisi. Erillistä koulu- ja työterveysjärjestelmää ei tarvittaisi, vaan syntymästä alkanut hoitosuhde takaisi oikean hoidon.

Eläkejärjestelmä olisi kaikille yhteinen ja riittävä. Työuran aikana kerätyt eläkemaksut riittäisivät kohtuulliseen toimeentuloon työuran jälkeen. Vanhuus olisi arvostettu ikävaihe ja ikääntyneiden omalääkärijärjestelmä olisi edelleen toiminnassa. Mahdollisuutta asua kotona tuettaisiin viimeiseen asti. Toki mahdollisuus siirtyä palvelujen pariin olisi olemassa. Vanhuuden yksinäisyyttä torjuttaisiin erilaisien harrastus- ja liikkumismahdollisuuksien kautta. Arvokas vanheneminen olisi yhteiskunnan ylpeys.

Jumala ei kuitenkaan toimi kuten minä

Jumala ei kuitenkaan toimi kuten minä toivoisin. Hän on antanut ihmisille maailmassa oman vapauden, jota me toteutamme. Jumala antoi meille myös vastuun. Sitä me toteutamme paljon huonommin. Jälkeen syntiinlankeemuksen me olemme olleet itsekkäitä. Meidän toimintaamme ja päätöksentekoamme määrittävät hyvin pitkälti oma etu, oman ryhmän etu ja kyltymätön itsekkyyks.

Olemme tulleet koko ajan riippuvaisemmiksi muista ja muiden tekemistä päätöksistä. Oman edun tavoittelun nimissä olemme oppineet poimimaan mielestämme parhaat rusinat pullasta. Ylikansallisuus, kansainvälinen tiedonvälitys ja moraalikasvatuksen puute saavat meidät tavoittelemaan sellaisia asioita, jotka tapahtuvat toisten kustannuksella. Ja nämä toiset ovat niitä, joilla ei ole mahdollisuutta, voimia, kykyjä tai taitoa puolustautua. Kokemus pienen ihmisen voimattomuudesta suuren maailman edessä yleistyy koko ajan. Osattomaksi joutumisen kokemus varhaisessa vaiheessa merkitsee koko elämän suunnan muuttumista kohti ennenaikaista tuhoa.

Vastuun kantaminen on muutettu laskelmoinniksi. Yhteiskunnan kaikilla taasoilla puhutaan ”tulosvastuusta”. Työelämässä tämä ajattelu ulotetaan yhä alem-

mas, lopulta yksilön tasolle asti. Jumala loi meidät kaikki erilaisiksi. Järjestelmä ajaa meidät kuitenkin kilpailemaan keskenämme samaan sarjaan. Mittaaminen tapahtuu samoilla mittareilla, jotka eivät ole kenellekään sopivia. Kaiken mittamisen palkintona on raha, josta olemme koko ajan tulleet riippuvaisemmiksi.

Tämä merkitsee, että yhä useampi joutuu ulkopuoliseksi. Osalle joutuminen on todellista, osalle se on kokemus. Molemmat osattomuuden muodot ovat yhtä vaarallisia. Itsetunnon romuttuminen missä iässä tahansa saa ihmisen tekemään tekoja, jotka ovat tuhoisia. Vähimmillään itsetuho kohdistuu vain omaan itseen, pahimmillaan koko elinympäristöön. Ja järjettömän väkivallan esiintyminen omassa elinympäristössä merkitsee myös pelon tuleamista elämään. Pelko on pahin elämän tuhoaja; pelon alla elävä ei elä, kuten ihmisen kuuluisi.

Mikä voisi olla kirkon rooli?

On tärkeää, että kirkko ja seurakunnat ovat mukana kaikissa yhteiskunnassa vaikuttamaan pyrkivissä hankkeissa. Pohjoismainen yhteiskunta on syntynyt kristillisen arvomaailman pohjalta. Valtio ja kirkko ovat yhdessä huolehtineet

palvelujen järjestämisestä kansalaisilleen; molemmilla on ollut oma tehtävänsä. Ajan kuluessa työnjako on hämärtynyt ja kirkko on joutunut monissa asioissa sivuun yhteiskunnan tehtävänjaossa. Omat merkittävät tehtävänsä se on kuitenkin edelleen hoitanut. Juuri diakoniatyön kautta seurakunnilla on omalla toimintalueellaan ollut merkittävä rooli yhteiskunnan vähäosaisten sekä apua ja tukea tarvitsevien auttamisessa.

Nyt olemme jälleen uuden yhteiskunnallisen tilanteen edessä. Valtion, kuntien ja seurakuntien talouden rapautuminen antaa varmasti uutta motivaatiota toimintojen ja yhteistyön kehittämiseen. Yhteistyössä yksi ynnä yksi on aina enemmän kuin kaksi. Kunnan sosiaalitoimen ja seurakunnan diakoniatyön on löydettävä toisensa entistä paremmin. Molemmille löytyy varmasti tehtäviä; tehtävät on yhdessä sovittava ja jaettava. Seurakunnan tehtävä ei ole olla taloudellisen avustamisen jatke. Se kuuluu kunnalle ja valtiolle. Seurakunnan tehtävien tulee löytyä henkisen tuen, rinnalla kulkemisen, tukemisen ja rohkaisemisen alueilta. Näillä alueilla on tehtäviä, joihin vapaaehtoisista ja kolmannen sektorin järjestöistä löytyy päteviä tekijöitä, osaamista ja muitakin resursseja.

Monissa seurakunnissa on vapaaehtoisia koulutettu erilaisiin lähimmäispalvelun tehtäviin jo kauan. Usein tämä tapahtuu yhdessä eri järjestöjen kanssa. Muun muassa väestön vanheneminen ja maaseudun autioituminen taajamiin muuton myötä ovat lisänneet nopeasti ystäväpalvelun tarvetta. ”Kun edes joku kävisi katsomassa ja juttelemassa!” on tuttu ilmaus vanhuksen suusta.

Toinen vapaaehtoisia vaativa työkenttä ovat moniongelmaiset päihdekoukkuun joutuneen aikuiset ja nuoret aikuiset. Heidän auttamisensa on vaikeaa, koska heidän ongelmansa ovat moninaiset ja kirjavat. Auttaminen on vaikeaa myös siksi, ettei heillä usein ole edes tietä, jolle heidät voitaisiin ohjata. Ei ole ammattia, ei läheisiä eikä taloudellista pohjaa, jonka varaan voisi elämää rakentaa. Heillä on ainoastaan tuen tarve. Oman seurakuntani, Suonenjoen, auttavat järjestöt – kuten Tehdään Itse ry – Työttömien yhdistys – ovat tulleet tänä keväänä (2012) maankuuluiksi. Monessa mielessä niitä voidaan pitää esimerkkeinä. Toiminta pyörii pääasiallisesti vapaaehtoisin voimin ja autettavasta pyritään tekemään pärjääjä ja jopa toisten auttaja. Työtä tekeviä järjestöjä ovat tukemassa kaupunki, seurakunta, kauppaliikkeet, yrittäjät ja useat järjestöt. Vaikeita hetkiä on ollut ja niitä on edelleen. Vaikeina hetkinä joukosta kuitenkin nousee jokin uusi asia, joka nostaa jaloilleen – ja toiminta jatkuu. Yhteistyössä on voimaa, moni pieni yhdessä on suurta.

Jokainen seurakunta ja kunta ovat tarpeiltaan erilaisia. Omien tarpeiden ja omien voimavarojen kartoittamisesta kannattaa lähteä liikkeelle.

Lähimmäisenrakkaus

”Rakasta lähimmäistäsi niin kuin itseäsi!” kuuluu rakkauden kaksoiskäskyn loppuosa. Sen mallin mukaisesti kristityn tulisi pyrkiä toimimaan elämässään. Kun tähän vielä lisätään Jeesuksen opetus lähimmäisyydestä, ollaan seurakunnan lähimmäispalvelun perusteissa.

”Laupias samarialainen”-vertaus opettaa meille, että lähimmäinen on jokainen apua tarvitseva. Ei samanlainen kuin sinä itse, vaan erilainen. Monesti autettava on huonommassa asemassa ja huonommin lähtökohdin varustettu kuin sinä itse. Samarialaiset olivat oman aikansa halveksittuja, ”muukalaisia”, eriuskoi-
sia, yhteiskunnan ulkopuolelle joutuneita. Hyvät ihmiset eivät osoittaneet heille huomiotaan vaan kiersivät kaukaa. Kuitenkin tällainen ihmishylkiö pysähtyi auttamaan omaa halveksijaansa. Näin Jeesus halusi kääntää ihmisten asenteet pääläelleen.

Kuinka lähimmäistä sitten autetaan? Emme tiedä tuon samarialaisen taustoja, mutta vertauksen mukaan hän teki kaikkensa. Ja vielä kaiken lisäksi hän ”jätti piikin auki”: ”Jos hän tarvitsee enemmän, maksan paluumatkallani.” Usein me valitamme resurssien puutetta ja jätämme asioita tekemättä sen varjolla. Lähimmäisen palvelemisessa on kuitenkin yleensä kysymys pienistä asioista. Tärkein asia on huomaaminen ja huomioiminen, sen kokemuksen antaminen, että toisesta välitetään. Kokemuksen antamisesta on kuitenkin vielä paljon matkaa ja monia valintoja tehtävänä, ennen kuin siitä kehittyy uusia toimintamuotoja. Seurakunnissa, kunnissa ja järjestöissä on se paikallistuntemus, jonka perusteella valitaan toiminnot, joita lähdetään kehittämään. Paikallisilla toimijoilla on myös käytössään ne tiedot ja taidot, joilla annetaan tarvittavaa koulutusta. Lähipalveluhankkeessa olemme oikealla tiellä.

Jumalanpalvelusten kirjan rukousta mukailten:

”Herra, sinä olet antanut meille elämän. Ilman sinua käytämme tämän lahjan väärin.

Ilman sinua elämämme on tyhjää ja me juoksemme väärrien arvojen perässä.

Pysäytä meidät miettimään, mikä elämässä on todella arvokasta ja tärkeää.

Rukoilemme toistemme puolesta. Rukoilemme uusien mahdollisuuksien avautumista niille, jotka ovat taloudellisissa vaikeuksissa.

Rukoilemme voimaa niille, jotka ovat uupuneita ja kadottaneet elämänhalunsa.

Rukoilemme terveyttä niille, jotka ovat sairaita, ja kestävyyttä niille, joiden vaikeat kysymykset jäävät vaille vastausta.

Rukoilemme rakkautesi avautumista ja rauhaa niille, jotka näkevät vain oman tuskansa ja omat vaikeutensa.

Herra, meidän Jumalamme, auta meitä elämään rohkeasti. Sinuun turvaten.”

Arjen tarinoita II: Lähimmäistuvalla

LENKKIMAKKARA, VOILEIVÄT JA KAHVI ON KATETTU. Ensimmäiset tulijat ovat löytäneet tiensä perille halki lähiön, kahden viikon odotuksen ja tam-mikuisen pakkassään.

– Menivät sitten muuttamaan mun Tunteitten ja tuoksujen lähetysajan, hyvä kun tänne enää ehtii!

– Eikös tässä oo sulle ihan riittämiin tunteita ja tuoksuja, kun tänne pääsee? Tuus ottamaan makkaraa mun seuraks ku en mä yksin viitti.

– Vai et uskalla. Arvaas, meillä on ukon kanssa ainainen suukopu, ku toinen haluu siivuttaa makkaran näin ja toinen noin päin...

Lähimmäistuvan naulakkoon muodostuu takkien, hattujen ja hanskojen kerrostuma. Kostean fleecen ja kuluneiden tuulitakkien seasta ei löydy Marc O'Poloa tai Guessia. Ne rahavirrat, joiden penkereillä tuoksuvat aito nahka ja parfyymit kulkevat jossakin ihan muualla kuin tämän ostarin äärellä. Tunnelma on kuitenkin lämmin ja naapurin kuulumiset tarkennetaan sen osalta, mitä ei valmiiksi jo tiedetä. Työntekijä esittelee tulevia tapahtumia. Luvassa on laskiaista ja pistokkaiden vaihtoa. Kukin saa tuoda oksan tai pari omasta viherkasvistaan toisten kanssa vaihdettavaksi. Kaikkia eivät tulevat tapahtumat kuitenkaan kiin-nosta.

– Tiekkö, aamulla varasin lentoliput Thaimaahan. Ens kuun alussa lähden.

– Eikös se oo jo sun kolmas matka. Mitä sä siellä alituisen ravaat?

– Kuudes vuoden sisällä.

– Just joo. Lentele sä vaan sun Thaimaasees. Hyvä ku mun peruspäiväraha riittää vuokraan ja lääkkeisiin.

– Kuule, kyl elämä on maksattanu nää matkat jo etukäteen. Eka tuli työttö-myys ja heti perään miehen isä sairastu maksasyöpään. Asumat sillon isoo oma-kotitaloo. Rupesin niitä sitten hoitaan ku ei kerran mulla töitä ollu. Hoidin talot ja pihat; leikkasin nurmikot, karsin marjapensaat, siivosin talon, tein ruuat. Ja sit

vielä kuskasin appee hoitoon ja takasin ja anopin perään piti kattoo, ku sillä oli alkava dementia. Mä oon aina ollu sellanen, et tartun niin tehosekottimeen ku moottorisahaankin, jos tarvis on. Et en mä työtä pelkää.

– Töitä on tässä muutki tehny niin kauan ku sitä riitti mut ei sitä silti Thaimaaseen lennellä.

– Mä menin ku kone, menin ku kone. Ja pahemmaks vaan kävi, ku anopilta löydettiin kasvain mahasta. Sit mä hoidin niitä molempia. Mut sit alko kuolemia ropsahdella. Eka kuoli mun mies, sit muutaman kuukauden päästä kuoli appi. Järjestä siinä sitten niiden kaikkien hautajaiset, ku ei muista omaisista siihen ollu. Ja eihän anoppi siihen isoon taloon voinu yksin jäädä asumaan. Sille oli saatava paikka hoitokodista. Kauhee tappelu kunnan kanssa, et sain sille hoitopaikan. Vuoteen en nukkunu. Mä en muista siitä ajasta mitään ...paitsi sen ku makasin sit paareilla ja ne sano, et ”rouva ottaa vaan ihan rauhassa”.

– Ai...

– Mä olin saanu sydänkohtauksen. Ja siitä ku olin toipumassa, niin tuli viesti anopin kuolemasta. Varottelihan kaikki mut hautajaiset oli järjestettävä, perunkirjotukset tehtävä, talo tyhjennettävä ja myytävä. Ei siinä paljo auttanu omaa mukavuutta ajatella. Siinä soussa meni neljä kuukautta. Ku mä olin saanu vikat paperityöt tehtyä, mä otin huikkaa viikon. Sit yks tuttu pyys kanssaan Thaimaahan ja mähän lähin.

– Seitkyt tulee mulle kohta mittariin ja muista huolehtimista on koko elämä ollu. Eka tuli lapset, viis. Aina piti miehen mun hameen alle päästä vaikkei lasten hoidosta välittäny tuon taivaallista. Pitkää päivää teki ja illat tissutteli. Jestas mä inhosin sitä kaljan litkimistä. Vielkään en voi sietää sitä hajua. Erohan siinä tuli ja jäin lasten kanssa yksin. Yksin ne hoisin siihen asti ku nuorinki tuli täysikäseks ja lensi pesästä. Mut se onneton, mun keskimmäinen oli tullu isäänsä. Viina vei

vaikka kuinka oli äiti. Mä hoisin pikku-Teroa, ku sen äiti oli millon missäkin kuppilassa. Viatonhan se lapsi siihen oli. Mut mullakin oli jo ikää ja kun se tilanne meni ihan mahottomaks, ni huostaanhan ne sen otti...

- Sellasii ne sossut just on...

- Sit se tilanne kävi niin ahdistavaks, keskimmäinen ramppas juopporeminsä kanssa ja koitti nyhtää rahaa ja kun ei mul ollu, koitti väkipakolla ...joka tapaukses, aattelin, et ei mua siel mikään enää pidättele ja muutin tänne, ku tääl asu yks ystävä jo valmiuks. Mä pääsin vuokralla kivaan rivariin. Piti olla vaan 3 kuukautta mut nyt oon ollu jo neljä vuotta. Ja nyt ton Kekenkin kans ollaan oltu yksissä kolme vuotta. Mut se siinä on, et Kekel on masennusta ja sitä alkoo se käyttää. Et jotenki... ..miten sitä on aina pitäny tehdä toisille tätä elämää: ensin miehelle, lapsille, Terolle, nyt sit Kekelle...

- Mut onhan sulla tää paikka. Ja mulla se Thaimaa. On ne thai-...

- Joo, niin on! Se mun ystävä, Mari, toi mut kerran tänne. Tääl mä oon tykänny käydä, ku ihmiset on niin ilosia. Tavallaan niin ku lähellä toisiaan, kysyy kuulumisia ja juttelee. Tää on vähän sellanen henkireikä, pääsee pois kotoo ja niistä omista ympyröistä. On niin ku vastapaino kodin ja Keken synkkyydelle. Tuntuu siltä, ku sais toteuttaa itseään, kun on muiden ihmisten kanssa.

- Tolta mustakin siellä Thaimaassa tuntuu. Mä oon tutustunu siellä yhteen paikalliseen porukkaan ja mulla on siellä vuokralla pien talo. Ne ihmiset on siellä ihan käsittämättömiä. Ne on tehny musta ihmisen. Hei, et minkälaisia ihmisiä ne on! Ku ne on ihan aitoja! Siis se, että ne on ihan vilpittömiä ja siellä ei tunneta sellaisia juttuja kuin mustasukkasuus ja viha vaan se on sitä pelkkää rakkautta. Ja mitä ne ihmiset on kokenu. Ja nehän elää joka päivä sitä viimestä päivää. Jokainen niistä sanoo, et joka päivä pitää olla onnellinen ja rakastaa, koska me ei tiedetä, koska me kuollemme. Aina se tulee se: "Koska me ei tiedetä, koska me kuollemme." Joka päivästä pitää etsiä se hyvä. Ja sitten se, et miten ne kohtelee toista ihmistä, niin ku mua...siis mä en ois ikinä uskonu. Siis ku ne on niin vilpittömiä. Ja se et siel otetaan toista kaulasta kiinni ja sanotaan ihan vilpittömästi, et mä rakastan sua. Ja sit se, miten me ollaan siellä, itketty, naurettu, puhuttu. Kaikki on käyty lävitte, ihan kaikki. Mä tiedän niiden elämästä, miten ne on käynny läpi tsunamin ja miten ne on pelastunu ja ne tietää mun elämän ja mä oon käynny niitten kotona ja...

Keskustelu katkeaa työntekijän muistutellessa seuraavan kokoontumisen ajankohdasta. Lenkkimakkaran viimeinenkin siivu on kadonnut ja pumpputermos korisee viimeisiä kahvitippojaan. Naulakko riisutaan kosteista fleece-, polyesteri- ja villakerrostumistaan. Ihminen oli jälleen ihmistä varten. Niin oli Thaimaassa ja niin on lähimmäistuvalla.

LEENA ERÄSAARI

professori (yhteisösosiaalityö)

Jyväskylän yliopisto

Lähipalvelut yhteisöllisyyttä tuottamassa

Vaikka suomalaisia pidetäänkin ihmisinä, joilla on taipumusta erakoitumiseen ja yksinäisyyden etsimiseen, ovat hekin pohjimmiltaan laumaeläimiä. Ihmisestä tulee ihminen vain yhdessä muiden kanssa. Tämä ihmisten välinen yhteisyys voi toimia monella tavalla; ei tarvitse olla samassa tilassa ja samaan aikaan. Oltiinpa sosiaalisesta mediasta, facebookista ja twitteristä mitä mieltä tahansa, ne toimivat myös yhteisinä. Ne ylläpitävät ja kenties jopa tuottavat uusia yhteisöjä. Näihin yhteisöihin liittyminen vaatii tiettyjä resursseja, tietokoneen ja nettiyhteyden lisäksi myös olemassa olevia yhteisöjä kuten sukulaisia, tuttavuuksia, ystäviä, työtovereita, ammatin tai muun oman historian kautta tuttuja ihmisiä.

Ihmisen määritelmään kuuluu yhdessä oleminen. Kehotus ”ole ihmisiksi” tarkoittaa tavallisesti, että kun joku käyttäytyy huonosti muita kohtaan, hänelle annetaan ohje ottaa muut paremmin huomioon. Puhuminen, kieli ja luku- ja kirjoitustaito ovat sellaisia kollektiivisia tai kulttuurisia taitoja, jotka hankitaan yhdessä muiden ihmisten kanssa. Kaikki ihmisten suuret ja pienet saavutukset vaativat yhteistoimintaa: ei olisi kouluruokailua, Nokian kännyköitä, kerrostaloja tai moottoriteitä, elleivät ihmiset osaisi tehdä yhteistyötä. Moderni yhteiskunta vaatii oikeastaan enemmän yhteistyötä kuin vanhat yhteiskuntamuodot. Erittäin vaativaa yhteistyötä edellyttävä järjestelmä on muun muassa suurkaupunkien hallinto. Esimerkiksi Helsingin, joka hädin tuskin lukeutuu suurkaupungiksi, hallinto ja arkinen pyörittäminen vaatii kymmeniä ellei satoja organisaatiota ja niiden alaosastoja. Mutta myös aivan pientenkin kuntien hallinto ja palvelujen järjestäminen vaatii monien verkostojen tuntemista. Yhteistoimintaan ei opita hetkessä, se on taitolaji ja taidon ylläpito vaatii sen jatkuvaa harjoittamista.

Yhteistyöstä ja yhteisöistä puhuttaessa korostetaan maailman muutosta, jolloin viitataan kahdenlaiseen muutokseen. Uudet välineet, puhelin ja internet, ovat muuttaneet yhdessäoloa, ja niiden kehitys on ollut nopeaa. Muutosta on aiheuttanut myös helpompi liikkuminen paikasta toiseen. Puhutaan maailman

kutistumisesta. Kaupungistuminen, erityisesti suurkaupungistuminen, muuttaa ihmissuhteidemme määrää ja laatua. Saksalainen sosiologian klassikko Georg Simmel (2005,28) sanoi, että suurkaupungissa ihmisen mentaliteettia luonnehtii hermoston yliaktiivisuus, jonka perustana ovat ulkoisten ja sisäisten vaikutelmien nopea ja jatkuva vaihtelu. Ihmissuhteiden määrä lisääntyy, ja todennäköisesti se muuttaa myös niiden laatua.

Muutoksista huolimatta jotkut asiat ovat pysyneet sosiaalisissa suhteissamme samoina: ne perustuvat edelleen perheen, työn ja harrastusten tai muun sosiaalisen elämän varaan. Silloin kun puhutaan yhteisöjen tai sosiaalisten suhteiden muutoksista tarkoitetaan enimmäkseen suurkaupunkimaista (ellei peräti globaalia) vaikutelmien, ihmisten ja suhteiden jatkuvaa vaihtelua. Tätä suurkaupungille ominaista yliaktiivisuutta nopeuttavat entisestään uudet kommunikoinnin tavat. Myös työ ja siihen liittyvät sosiaaliset suhteet ovat muuttuneet radikaalisti kahden viimeisen vuosikymmenen aikana. Pysyvästä työsuhteesta tai muuttumattomasta työstä on tullut vain harvojen ihmisten etuoikeus. Tarkastelen parin viimeisen vuosikymmenen muutoksesta vain muutamaa, jotka ovat suomalaisten yhteisösuhteen kannalta keskeisiä. Sitä ennen hahmottelen, miten eri tutkijat ovat määritelleet yhteisöä.

Yhteisön klassisia määritelmiä

Eräs kiinnostava yhteisön määritelmä on Hannah Arendtin *Vita Activa* -teokseen (2002, alkup. 1958) sisältyvä näkemys. Arendt määrittelee ihmisen niin, että ihmisestä tulee ihminen yhdessä muiden kanssa. Ihmisyys kumpuaa kanssakäymisestä ja vuorovaikutuksesta. Joissakin kohdin Arendt korostaa sitä, että ihmisyys on itse asiassa ihmisten välissä, jolloin se määrittyy suhteeksi ja prosessiksi. Vaikka Arendt puhuu teoksessaan enimmäkseen demokraattisesta politiikasta, jota hän arvostaa korkeimpana ihmisten saavutuksena, sopivat ajatukset yleisemminkin ihmisyyden luonnehdinnaksi. Yhteen tuleminen, josta Arendt kirjoittaa, on tietysti syytä ymmärtää laajasti. Arendt myötäili antiikinfilosofi Aristoteleen näkemyksiä. Molemmat arvostivat konkreettisia tapaamisia, keskustelua, toisten kuuntelua ja omien argumenttien esittämistä, yhdessä tekemistä. Arendtin demokraattisessa (yhteisöllisessä) hallinnossa näyttelee tärkeää osaa perusteellinen keskustelu ennen päätöksiä. Arendt korostaa argumentoinnin lisäksi kuulluksi tulemistä sekä erimielisyyksien käsittelyä. Erimielisyyksien ottaminen esille päätöksenteon yhteydessä on Arendtin mielestä tärkeää siksi, että ihmiset ovat erilaisia. Jos erimielisyydet tukahdutetaan ilman keskustelua, ei politiikka kykene huomioimaan eri ihmisryhmien näkemyksiä ja tarpeita. Sen lisäksi että tämä on

epädemokraattista, tulee päätöksistä huonoja.

Yhteisö-termini on ainakin 1960-luvulta lähtien tullut suomalaisten elämään ja tietoisuuteen englantia puhuvasta maailmasta, missä sen vastine on community. Raymond Williams (1976, 65–66) kirjoittaa community-termistä, että se on viitannut järjestyneeseen yhteiskuntaan ja tietyllä alueella olevaan väestöön. Englannin community-termillä on edelleen vahva yhteys paikkaan tai alueeseen toisin kuin suomalaisella termillä, joka tuntuu viittaavan lähinnä sosiaalisiin suhteisiin. Lisäksi yhteisö viittaa siihen, että ihmisillä on jotain yhteistä, yhteisiä tai jaettuja intressejä.

Yhteisö-terminin käyttöille on tyypillistä, että siihen liittyy ihmisten välinen lämpö. Ajatellaan, että menetetyt (entiset) yhteisöt olivat lämpimiä. Pitkään myös erilaiset yhteisöllisen hoidon muodot olivat melko käytettyjä vaihtoehtoja. Juuri nyt ne tosin eivät vaikuta olevan erityisen muodikkaita. Voidaan myös haluta parempia tapoja olla olemassa erilaisissa yhteisöissä. Nykyään tätä voi toteuttaa esimerkiksi liittymällä ekoyhteisöön. Yhteisö-termini viittaaakin ”lämpimän” lisäksi ”pieneen” ja paikalliseen tai tietyssä paikassa olevaan.

Klassinen jaottelu isoon yhteiskuntaan (Gesellschaft) ja pieneen yhteisöön (Gemeinschaft) on siinä mielessä tärkeä, että se on jäsentänyt nykyistä ymmärrystämme yhteisöistä. Tämän jaottelun on tehnyt Ferdinand Tönnies ja se on

pohjimmiltaan arvottava. *Gemeinschaft*-tyyppinen yhteisö nähdään jonkinlaisena menneisyyden utopiana, jonka moderni monimutkainen yhteiskunta on joko kokonaan tuhonnut tai joka on hyvää vauhtia tuhoutumassa. Häviämisen syynä pidetään sitä, että *Gemeinschaft*-yhteisön normit ovat tulleet lähinnä uskonnosta tai muista vanhentuneista eettisistä velvoitteista, joita kaikki ihmiset eivät nykyään jaa. Myös nykyinen suurempi yhteiskunta perustuu lakisysteemille, jonka pohjana ovat eettiset normit, mutta sekä yhteiskunta että lait ovat monimutkaisia. Näiden lakien luonnollisena perustana on kaupankäynnin ja muiden elinkeinon sääntely, ja suvereenista valtaa käyttää valtio uskonnon sijaan.

Jälkimmäisessä yhteiskunnassa politiikasta tulee keskeinen osa lainsäädäntöä ja siis yhteisön pelisääntöjä. Näiden kahden erilaisen yhteiskunnan erona ovat myös moraalinäkemysten sisällöt. Suomalaisessa yhteiskunnassa on 1990-luvulta lähtien tapahtunut suuri muutos: sotien jälkeisestä ajasta lähtien markkinoita pyrittiin kahlitsemaan ns. keynesiläisellä talouspolitiikalla, valtio ja kunnat jakoivat osan kansantulosta sosiaaliturvana ja sosiaalipalveluina. 1990-luvun lamasta lähtien markkinoille on annettu yhä suurempi valta lainsäädännössä ja myös julkisissa palveluissa. Kuntien osuutta palveluiden tuottamisessa on vähennetty ja lisätty yksityisten palveluiden määrää. 1990-luvun lamasta lähtien myös tulo- ja varallisuuserot ovat lisääntyneet merkittävästi. Joidenkin suomalaisten mielestä tuloerojen kasvaminen on suotavaakin. Suuria varallisuuseroja voidaan myös avoimesti puoltaa, jopa ylistää, dynaamisten markkinoille perustuvan yhteiskunnan edistäjinä. Tällainen markkinoille perustuva uusliberaali yhteiskunta pitää vanhana sellaista uskonnosta nousevaa eettistä normia kuin ”tehkää muille se, mitä haluatte itsellenne tehtävän” tai hyvinvointivaltion solidaarisuutta korostavaa ajatusta, että niille ihmisille annetaan enemmän resursseja, jotka eivät itse kykene niitä hankkimaan. Uusliberaalissa moraalissa nopeat syövät hitaat ja vahvat tönivät heikot tienposkeen. Tällainen tyly ajattelu on jossakin määrin pesiytynyt myös julkisiin palveluihin.

Tönniesin ohella yhteisöjen teoretisointi yhteiskuntatieteissä on nojautunut Émile Durkheimin ajatteluun. Durkheimin tarkasteli teoksessaan *Itsemurha* (1985, alkup.1897) itsemurhaa erilaisissa yhteiskunnissa. Durkheimin kuvaamisissa yhteisöissä keskeistä on yhteisöllisyyden tunne, jonka yhteisön jäsenet jakavat. Tärkeää yhteisöissä on myös jaettu moraalit, johon kasvetaan hitaasti ja kaikkien yhteisön jäsenten kannattelemana. Erityisen hidasta yhteisön moraalin omaksuminen on nykyisissä yhteiskunnissa, joissa lapsen on kasvettava samaan aikaan sekä yhteisön jäseneksi että kehitettävä sellainen yksilöllisyys, joka kestää nykyelämän kovat kolhut. Nykyinen ihminen tarvitsee vahvan itsetunnon, johon sisältyy myös kyky tulla toimeen muiden kanssa. Entisenlainen yhteisö sisälsi suuren määrän yksiselitteisiä normeja, joita noudattamalla ihminen ”toimi

oikein”. Nykyisin ”oikein toimiminen” vaatii monenlaista tilanne- ja asiayhteyden ymmärtämistä.

Durkheim päätteli, että vaikka tiiviit yhteisölliset siteet yleensä vähentävät tyhjyyden tunteesta kumpuavia itsemurhia, on perinteisissä yhteisöissä kuitenkin yhdenmukaisuuden paineeseen ja yksilön arvottomuuteen liittyvää pahoinvointia. Durkheim otti siis esille pienten, tiiviiden ja lämpimien yhteisöjen toisen puolen: yhdenmukaisuutta voi myös olla ”liikaa”. Yhdenmukaisuuden paine ei jätä sijaa toisenlaisille valinnoille. On myös niin, että jos pienet, tiiviit yhteisöt heittävät yksilön ulkopuolelle tai ulkolaidalle, tämän elämä käy tuskalliseksi.

Suomalaisia koulusurmaajia, ehkä ns. perhesurmaajiaakin, voidaan tarkastella myös yhteisö- näkökulmasta. Aseen tuominen kouluun ja luotien kohdistaminen toisiin koululaisiin ja opettajiin kertoo siitä, miten kipeää on joutua yhteisön ulkopuolelle. Perhesurmat ja kouluampumiset ovat eräänlaisia yhteisörikoksia – kohteena on lähiyhteisö. Näiden joukkosurmien viesti on, että meillä eivät pienyhteisöt tällä hetkellä toimi. Teot viestivät toki muustakin, kuten siitä, että aseita on liian helposti saatavissa. Joukkosurmat ovat ääriesimerkkejä ongelmista, joita ihmisillä on suhteessa yhteisöihin, mutta toisaalta ne tekevät yhteisöjen ongelman näkyväksi. Toivottavaa olisi, että edes ne saisivat poliitikot, virkamiehet ja tavalliset kansalaiset muuttamaan politiikan suuntaa.

Miten lähipalvelut luovat yhteisöjä?

Yhteisöjen huonolle toimivuudelle Suomessa on monia syitä, mutta otan esille vain sen, jonka tunnen parhaiten: hyvinvointivaltion häviämisen, erityisesti julkisten palvelujen idean muuttamisen. Kun puhutaan julkisista palveluista, puhutaan pääasiassa kuntien hoitamista palveluista, joita on muutettu erityisen radikaalisti edellisestä taloudellisesta lamasta lähtien. Mielenterveys- ja alkoholi-ongelmaiset ovat olleet niitä ryhmiä, joiden tarvitsemat palvelut ovat olleet erityisen radikaalin karsinnan kohteena. Kysymys ei ole pelkästä vähentämisestä vaan myös järjestelmän ideologisten ja käytännöllisten lähtökohtien uusimisesta. Palveluissa tapahtuu parhaillaan jokaisella tasolla muutoksia. Näihin muuttuviin ja väheneviin palveluihin Sininauhaliiton lähipalveluhanke pyrkii reagoimaan – tuomaan apua, sinne missä sitä ei ole.

Yhteisölliseksi lähipalvelun tekee se, että siinä luodaan ja ylläpidetään ihmisten välisiä suhteita paikoissa, joissa ei enää ole kunnallisia palveluita tai joissa ne ovat marginaalisissa asemassa. Vuorovaikutuksessa on tärkeää saada oma äänensä kuuluviin, mutta vielä tärkeämpää on se, että joku kuuntelee. Yhdessäolossa erityisesti kuuntelun taito – sympaattinen ja empaattinen kuuliija – on käymässä

yhä harvinaisemmaksi. Lähipalveluhanke tarjoaa ihmisille vertaisten ja hankkeen työntekijän korvat kuunnella ja ehkäpä jopa kädet koskettaa. Ihmiset tulevat yhteen; puhuvat ja kuuntelevat toisiaan. He iloitsevat toistensa näkemisestä ja kuulemisesta.

Monissa kunnallisissa palveluissa – esimerkiksi sosiaalitoimissa – tilanne on niin kireä, että osa asiakkaista joutuu asioimaan kirjeitse. Useissa kunnissa työvoiman ulkopuolelle luokitellut ihmiset katsotaan niin tarpeettomiksi, ettei heille suoda mahdollisuutta tavata edes sosiaalityöntekijää kasvokkain. Monet köyhät ovat niin köyhiä, ettei heillä ole varaa ostaa yksityisiltä palveluita, sikäli kun niitä syrjäseuduilla on – kahvikuppikin voi maksaa liikaa. 1990-luvulta Suomessa alkanut suhteellisen raju eriarvoistumiskehitys on merkinnyt eriarvoistumista myös ihmissuhteissa, toisilla on liikaa vuorovaikutusta, toisilla hyvin vähän tai ei lainkaan. Lähipalvelut on tarkoitettu juuri näille jälkimmäiseen ryhmään kuuluille.

Yhteisölle on ominaista sekä pienuus että yhteinen moraalitai etiikka. Lähipalvelut ei pyri olemaan Pohjoismaiden tai edes Suomen suurin, sosiaalisissa suhteissa pieni on kaunista. Tämän yhteisön etiikka perustuu sille, että ihmisestä tulee ihminen vain yhdessä muiden kanssa; kaikki ansaitsevat ja tarvitsevat toisia ihmisiä – lähimmäisiä.

Jotta yhteisöstä tulisi ihmistä hänen arjessaan kantava voima, sillä täytyy olla vakiintunut ja hyväksytty asema jäseniensä arjessa. Siksi sen paikan, jossa yhteisö toimii, tulee olla lähellä. Jos paikka on kaukana, ei siitä voi tulla yhteisön keskipiste. Lähipalveluun kuuluukin olennaisena osana – oma tila –, jonne on helppo tulla. Ilman omaa tilaa ei voi olla yhteisöllistä hanketta. Omat tilat tai oma talo ovat olleet yhteisöjen ensimmäisiä päämääriä niin Tyynenmeren kylien asukkaiden parissa kuin Kalliolan settlementissa Helsingissä. Juuri nyt, kun kunnallisia palveluja keskitetään voimakkaasti, olisi erittäin tärkeää miettiä sitä, että ihmiset tarvitsevat kuitenkin kokoontumispaikkoja yhteisöjen ylläpitoon. Välimatkat Suomessa ovat pitkiä.

Yhteiseen moraaliin kasvaminen on pitkä prosessi, mutta se on yksi yhteisön edellytys. Koska lähipalvelu on projektiluontoinen ja sellaisena valitettavan lyhytkestoinen, se pyrkii erilaisin tavoin takaamaan yhteisölle jatkuvuuden. Keinoina on ollut – ja on parhaillaan – yhteistyö kuntien, kirkon tai muiden järjestöjen kanssa. Onnistutaanko korvaavien palveluiden järjestämisessä, kun projektit loppuvat, on yleisestikin suuri kysymys erilaisten projektien yhteydessä, olivatpa ne järjestöjen, kuntien tai valtion organisoimia. Toistaiseksi Sininauhaliiton Lähipalveluhankkeessa on onnistuttu jatkon järjestämisessä. Ihmiset eivät ole jääneet tyhjän päälle, vaikka ilman muuta projektien sijaan jatkuva toiminta olisi parempi ajatus. Toivottavaa olisi, että ajatus lähipalveluista säilyisi ja lisääntyisi, ja se saisi myös mielellään muuntua ihmisten tarpeiden mukaan.

Kirjallisuus:

- Arendt, Hannah (2002, alkup.1958) *Vita activa. Ihmisenä olemisen ehdot*. Tampere: Vastapaino.
Durkheim, Émil (1985, alkup.1897) *Itsemurha. Sosiologinen tutkimus*. Helsinki: Tammi.
Simmel, Georg (2005, alkup. 1903) *Suurkaupunki ja moderni elämä. Kirjoituksia vuosilta 1895–1917*. Helsinki: Gaudeamus.
Williams, Raymond (1976) *Keywords. A Vocabulary of Culture and Society*. Glasgow: Fontana.

TIMO LEMMETYINEN
pastori, toiminnanjohtaja
Kalliolan setlementti

Tervetuloa Hermannin nuorisoseuraan!

Kalliolan setlementti on pääasiallisesti pääkaupunkiseudulla toimiva monialayhdistys, joka ylläpitää kansalaistoimintaa ja kansalaisopistoa, tuottaa palveluja niin sosiaaliseen nuorisotyöhön, lastensuojelu-, päihde-, seniori- kuin vammaistyöhönkin. Päihdetyön osalta Kalliola toimii myös valtakunnallisesti tarjoamalla myllyhoitopalveluja Nurmijärven klinikalla. Se omistaa yhdessä Suomen Setlementtiliiton kanssa S-asunnot Oy:n, joka on keskittynyt sosiaaliseen asumistuo-
tantaan.

Toiminnallisesti Kalliolan setlementti ankkuroituu setlementtiarvoihin, joista keskeisimpiä ovat luottamus yksilön ja yhteisön voimavaroihin sekä erilaisuuden hyväksyminen ja näkeminen enemmänkin rikkautena kuin uhkana. Kansalais-toiminta ja sen kehittäminen on viime vuosina ollut sen toiminnallisessa keski-
össä. Tässä kirjoituksessa pyrin avaamaan setlementeissä joiltakin osin tehtävää kansalaistoimintaa osana lähipalveluja.

Suomalaisen setlementtityön juuret ovat jo yli 120 vuoden päässä. Silloin yksi raittiustyön rakentajista, opettaja Alli Trygg perusti Helsingin Sörnäisiin lastentarhan, jossa toteutettiin englantilaisen setlementtiliikkeen piirissä esitet-
tyjä ajatuksia. Perustettuaan lastentarhan Trygg kävi setlementtityön tutustumis-
matkalla Lontoossa ja Yhdysvalloissa, minkä jälkeen hän käynnisti vuonna 1889 Sörnäisiin alueella asuvien auttamiseen suuntautuneen Kansankeittiön ja vuotta myöhemmin ensimmäisen Kansankodin. Näitä kansankoteja, kuten silloin kan-
salaistoiminnan keskuksia nimitettiin, Trygg perusti kaikkiaan kolme. Näistä ehkä tunnetuin oli Helsingin Hermannissa toimiva kansankoti. Sieltä on peräisin muun muassa ilmaisu ”tervetuloa Hermannin nuorisoseuraan!”

Kaiken kaikkiaan Alli Trygg oli aikaansaava ihminen. Kansankotien lisäksi hän muun muassa johti lastentarhaa ja lasten kesäsiirtoloita, teki nuorisotyötä, harrasti kuorotoimintaa, perusti soittokuntia ja orkesterin. Hän puuttui sosiaa-
lisiin epäkohtiin ja oli innokas raittiusihminen. Hänen haaveenaan oli perustaa

Helsingin Haagaan naisalkoholisteille tarkoitettu parantola ja vegetaarinen hoitolaitos. Jostakin syystä tuo haave ei kuitenkaan toteutunut.

Sigfrid Sirenius ja Kalliolan settlementti

Alli Tryggin jälkeen settlementtityön rintamalla täällä Suomessa oli hiljaista, kunnes vuonna 1919 pastori Sigfrid Sirenius perusti Helsingin Kallioon Kalliola-nimisen settlementin. Settlementtityöhön Sirenius oli tutustunut Lontoossa toimiansaan siellä merimiespappina suomalaisella merimieskirkolla.

Kun Kalliola perustettiin, Suomi oli toipumassa kansalaissodan haavoista. Kansa oli jakautunut kahtia. Tarvittiin ennen kaikkea sillanrakentajaa erilaisilla ajattelevien ja uskoviain välille. Kalliolan settlementin ensimmäisiä työmuotoja olivat luentotilaisuudet, jotka johtivat lyhyessä ajassa Kalliolan kansalaisopiston syntyyn. Keskeisiä olivat lapsi- ja nuorisotyö sekä sosiaalinen auttamistyö. Alusta asti vapaaehtoistyö ja kansalaistoiminta olivat koko toiminnan tukipilareita. Palkkalistoilla oli vain muutamia työntekijöitä, vapaaehtoistyöntekijöitä sen sijaan satoja.

Kalliolan vapaaehtoistyöntekijät opettivat kansalaisopistossa. He olivat mukana pyhäkoulutoiminnassa ja johtivat tyttö- ja poikakerhoja. Lasten ja nuorten urheilutoiminta oli kokonaisuudessaan vapaaehtoisten vastuulla. Myös sosiaalinen auttamistyö rakentui tuolloin suurimmalta osin vapaaehtoistyön varaan. Tätä toimintaa varten Kalliolaan perustettiin vuonna 1922 Vapaan Palvelutyön Yhtymä VPY.

VPY:n työmuotoja olivat sen sääntöjen mukaan toiminta ”sairaiden hyväksi, puutteenaisten avustaminen, varojen keräys avustustarkoituksiin, kuolemantapauksista johtuvat tehtävät, hengellisten tilaisuuksien järjestäminen koteihin ja Kalliolaankin sekä muut saman luonteiset tehtävät”. VPY tarjosi siis ”aineellista ja ulkonaista apua” ja ”tarjosi henkistä tukea sitä haluaville”.

Kalliolan palkkalistoilla tuolloin toiminut Heikki Waris kiteytti VPY:n tehtävät seuraavasti: ”Huoltotoimintaa on Kalliolassa koetettu järjestää nojautumalla mahdollisimman paljon ympäristön väen omaan apuun ja työhön. VPY:n tervehdys-, sairas- sekä köyhäinhoitolautakunta ovat pieniä piirejä, joiden jäsenet saavat kukin huoltoonsa jonkun sairaan tai perheen, jonka huoltajana he käyvät kodissa ja koettavat tutustua huollettavansa aineellisiin ja henkisiin tarpeisiin, heidän välityksellään annetaan myönnettyt pienet joululahjat ja raha-avustukset hätään joutuneille huollettaville.”

Näin siis Heikki Waris, joka toimi myöhemmin sosiaalipolitiikan professorina ja jota pidetään yhtenä keskeisimpänä suomalaisen sosiaalipolitiikan luojana ja

kehittäjänä. Kalliolassa Heikki Waris toimi muun muassa kansalaisopiston rehtorina ja myöhemmin Kalliolan osapäivätoimisena talouspäällikkönä. Keskeisintä tuolloisessa auttamistyössä oli nojautuminen lähiympäristössä asuvien ihmisten omaan apuun, tutustuminen huollettavien aineellisiin ja henkisiin tarpeisiin, todellisen vastuun antaminen silloisille vapaaehtoistyöntekijöille ja luottamus heidän kykyihinsä ja osaamiseensa. Näin ja näillä periaatteilla toimivat Kalliolan vapaaehtoistyöntekijät jo 1920- ja 1930-luvuilla, kun Helsingissä taisteltiin köyhyyttä, työttömyyttä ja syrjäytyneisyyttä vastaan. Ja tuossa taistelussa myös Kalliolan setlementti oli vahvasti mukana.

Asukastalot - paluu setlementtityön juurille

Tänään, kun Alli Tryggin käynnistämien kansankotien perustamisesta on kulu-
nut jo yli 120 vuotta ja Kalliolan setlementissäkin on tehty työtä jo yli 90 vuotta,
ovat yhteiskunnalliset haasteet edelleen kovia. Taistelu köyhyyttä, työttömyyttä ja
syrjäytyneisyyttä vastaan jatkuu, nyt ehkä taas haasteellisempänä kuin vuosikym-
meniin. Ja maailmakin on nyt aivan toinen kuin silloin ennen. Toisaalta ihminen
sinänsä ei ole muuttunut miksikään.

Viime vuosina Kalliola on omissa strategiaprosesseissaan nostanut uudelleen

kansalaistoiminnan ja vapaaehtoistyön setlementtityön keskiöön. Käytännössä tämä on merkinnyt matalan kynnyksen tukipisteiden perustamista, asukastalojen avaamista eri puolille pääkaupunkiseutua, vapaaehtoistyön käynnistymistä, vertaistuen laajentamista muidenkin työalojen kuin päihdetyön käyttöön sekä erityistukea tarvitseville suunnattua kohdennettua apua. Näin Kalliola on tehnyt paluun setlementtityön juurille.

Aikanaan, kun setlementtejä perustettiin, se merkitsi käytännössä, että joukko ihmisiä, esimerkiksi yliopiston opiskelijoita ja kirkon työntekijöitä, asettui asumaan sellaisille alueille, joissa oli paljon köyhyyttä ja syrjäytyneisyyttä. He perustivat sinne setlementin ollakseen ihmisille avuksi, tukeakseen heitä opintielle, lisätäkseen heidän yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuuksia ja parantaakseen yhdessä alueen muiden asukkaiden kanssa heidän elinolosuhteitaan. Samalla tehtiin myös selvä pesäero hyväntekeväisyyteen, jonka nähtiin tuolloin olevan ylhäältä alas suuntautuvaa, ehkä ihmisiä enemmän alistavaa kuin ihmisiä rohkaisevaa toimintaa.

Toiminnan lähtökohtana olikin auttaa ja tukea ihmisiä auttamaan itse itseään. Uskottiin siihen, että ihmisissä on valtava määrä sellaisia voimavaroja, joita ei jostakin syystä ollut millään tavalla hyödynnetty. Haastavaa oli siis saada nuo ihmisissä olevat voimavarat myönteisellä tavalla käyttöön. Tässä nähtiin myös yhteisöjen suuri merkitys. Yhdessä se on helpompaa. Yhdessä me voimme tukea toinen toisiamme. Tähän setlementti antoi oivan mahdollisuuden.

Näin Kalliolan setlementtikin toimi alkuvuosikymmeninään. Sirenius ja muutamat muutkin Kalliolaan palkatut työntekijät muuttivat perheineen asumaan ”Vanhaan Kalliolaan”, joka sijaitsi samalla tontilla kuin nykyinenkin Kalliola eli Helsingin Kallion kaupunginosassa, Sturenkadulla, nykyistä Kulttuuritaloa vastapäätä. Työntekijöiden lisäksi talossa asui suuri joukko opiskelijoita, jotka saivat vapaaehtoistyötä vastaan ilmaisen asunnon ja ylläpidon. Ehkä yhteiskunnallisesti ja kirkollisesti tunnetuimpia Kalliolassa asuneita ja työskennelleitä opiskelijoita olivat Ilmari Salenius, josta tuli aikanaan evankelisluterilaisen kirkon arkkipiispa, jo aikaisemmin mainittu professori Heikki Waris ja pastori Topi Tarkka, joka toimi myöhemmin Suomen Setlementtiliiton pääsihteerinä.

Asukastalot lähipalvelujen voimavarana

Nykyisiin Kalliolan setlementin ylläpitämiin asukastaloihin ei enää muuteta asumaan, mutta alkuperäisen idean mukaisesti Kalliolan työntekijät ovat asettuneet tietyille asuinalueille toimiakseen yhdessä sen alueen ihmisten kanssa. Asukastalon tarve ei enää perustu paikallisten olosuhteiden huonouteen, vaan alueen

asukkaat ja asukastalon työntekijät määrittävät itse, mihin asukastaloa kullakin alueella tarvitaan. Yhdessä toimiminen on kuitenkin edelleen kaiken lähtökohta.

Asukastalotoiminnan taustalla on ajatuksia ja oivalluksia siitä, miten tulisi toimia, jotta alueen asukkaiden hyvinvointia voitaisiin parantaa pitkällä aikavälillä. Aineksia näihin oletuksiin on löydetty niin settlementtityön perinteistä kuin nykyisistä osallisuus- ja voimaantumisteorioistakin.

Olemme käytännössä huomanneet, että asukastalotoiminnalla voidaan tukea alueen asukkaiden hyvinvointia. Heidän luottamustaan omiin voivaroihinsa voidaan lisätä, samoin kuin erilaisuuden sietämistä ja hyväksymistä. Se tapahtuu, kun avataan asukkaiden mahdollisuuksia osallistumiseen, osallisuuteen ja omaehtoiseen toimintaan. Se tapahtuu, kun rohkaistaan asukkaita erilaisten ihmisryhmien väliseen kanssakäymiseen ja kun annetaan apua ongelmatilanteisiin esimerkiksi ratkomalla asukastalon ristiriitatilanteita avoimesti keskustellen ja yhteisiä ratkaisuja hakien. Tämän lisäksi asukastalot toimivat aktiivisesti alueen asukkaiden hyvinvointia edistävissä verkostoissa, jolloin ne muodostuvat koko alueen voimavaraksi.

Settlementtityön ja kansalaistoiminnan tarvetta ovat lisänneet yhteiskuntapolitiikan ja hyvinvointipalveluiden muutokset. Vastuuta ihmisten pärjäämisestä on siirretty perheille, läheisille ja kolmannen sektorin toimijoille, kun moni apua ja tukea tarvitsevista on jäänyt kokonaan palveluiden ulkopuolelle. Tässä yhteiskunnallisessa tilanteessa järjestöillä ja vapaaehtoistoimijoilla onkin tärkeä rooli ja osuus hyvinvoinnin edistäjinä. Käytännössä se ei saa kuitenkaan merkitä, että kolmannen sektorin toimijoiden päälle kaadetaan kaikki ne ongelmat, jotka ovat syntyneet palveluverkoston haurastuessa ja yhteiskunnallisen eriarvoisuuden ja köyhyyden kasvaessa väärin yhteiskuntapoliittisten ratkaisujen seurauksena.

Nyt tarvitaan yhteistyötä ja verkostoitumista, jolloin niin julkinen sektori kuin kolmaskin sektori lähtevät yhdessä tekemään kiinteää yhteistyötä ihmisten hyvinvoinnin parantamiseksi, köyhyyden ja eriarvoisuuden poistamiseksi, erilaisuuden hyväksymiseksi ja toinen toistemme tukemiseksi. Ihmisissä ja ihmisten muodostamissa yhteisöissä on valtava määrä käyttämättömiä voimavaroja. Tärkeintä olisi saada nuo voimavarat positiivisella tavalla käyttöön.

Tässä työssä Kalliolan settlementti haluaa edelleen olla mukana. Siihen meitä velvoittavat jo settlementtiarvot ja settlementtityön perinteetkin. Ja tähän työhön mukaan me Kalliolan settlementissä haastamme kaikki yhteistyö- ja verkostokumppanimme. Yhdessä me saamme enemmän aikaiseksi. Ihmisissä ja ihmisten muodostamissa yhteisöissä on valtava määrä voimavaroja. Tärkeintä on saada nuo voimavarat myönteisellä tavalla käyttöön.

Arjen tarinoita III: Tämä on kotitaloni

TÄMÄ ON KOTITALONI. Tässä olen asunut koko ikäni, ja tähän Maaritinkin toin, kun sen kylän lavatansseista löysin. Maaritilla on nyt dementia, muistaa asioita miten sattuu ja aina saa olla korjaamassa sen puheita. Ihan kuin olisi tahallaan heittäytynyt tuollaiseksi.

No mutta, ei sitä ihan nuoria poikia tässä itsekään enää olla. Jaloista sen huoma, kun eivät kannu. Lääkäri diagnosoi lihasrappeumaksi. Harmittaa, kun maton reunaan meinaa kompastua. Sisällä pärjää kepin kanssa mutta ulos ei pääse kävelemään kuin kesällä.

Toista se oli ennen. Kunnallispolitiikassa olin mukana. Saatiin kaksi lasta aikanaan. Ja sitten minulla oli oma firma. Se oli kuin kolmas lapsi meille. Sen ymmärtää vain toinen samanlainen, jolla myös on ollut firma. Se toi meille leivän pöytään 35 vuotta.

Toi se firma vähän voitakin leivän päälle. Totta puhuen, meillä meni aika mukavasti silloin, kun Maarit työskenteli vakuutusyhtiössä ja minä olin firman johdossa. Eihän omakotitalo järven rannalla mikään hullumpi juttu ole. Ja mökkeilystä me tykättiin. Meillä on edelleen useampi mökki ihan tässä lähistöllä. Niille oli kiva kutsua tuttuja kesäisin saunomaan, grillaamaan ja rentoutumaan.

Kyllä me olimme rentoutumisemme ansainneet. Molemmilla oli vaativa työ ja monenlaisia vastuita. Ajokunnossa olimme kuitenkin joka aamu. Tärkeintähän se on, että hoitaa työnsä hyvin.

Kolme vuotta sitten firma siirtyi pojalle ja minä jäin eläkkeelle. Tuossa se firma on korttelin päässä. Kesäisin köpöttelen katsomassa, miten ne siellä pärjäävät. Hyvin niillä siellä kuulemma menee.

Mutta miten sen nyt sanoisi, välillä meinaa käydä aika pitkäksi, kun muuten on terve mutta minnekään ei pääse. Maaritilta veivät ajokortin muutama vuosi sitten ja omani ne ottivat hyllylle, kun peruutin lautakuorman kanssa seinään. Vahinko se tietysti oli, eivät jalat toimineet. Kun ei edes kauppaan pääse omin avuin, niin aika käy yksitoikkoiseksi. Tuon järvimaisemanko katselulla sitä pitäisi loppuelämä elää?

Kyllä ne kunnassa koettavat meistä huolta pitää. Kotisairaanhoido tuo nuo pillerit joka päivä. Osaisin minä ne itsekin dosetteihin lajitella. Haluavat kuitenkin vahtia, että me ne tabletit otamme joka päivä. Ja onhan se tietysti sellainen henkinen tuki. En minä halua enää niitä krapula-aamuja.

Katsos, jos ihan suoraan sanon, niin oli se aika hurjaa. Kun oli aikaa ja rahaa, niin oli myös viinaa. Ja kun eläkkeellä ollaan ja kun elämä kävi tylsäksi, niin ei mikään estänyt. Minä otin aamuin ja illoin ja siinä välissä. Maarit koetti hoitaa asian muka fiksummin. Nojatuolissa istui ikkunan vieressä, ja kun kukaan ei huomannut, niin siemaisi vesilasista verhon takaa. Mutta kyllä minä sen äänestä kuulin. Niissä hommissa taisivat ne ajokortitkin mennä.

Sitten tuli se maanantai, jolloin en päässyt enää kävelemään. Taisi olla kolme kuukautta sitten. Kysyin Maaritilta, että menemmekö taksilla viinakauppaan vai ambulanssilla sairaalaan. Se oli sellainen tienhaara silloin. Niin me lähdimme sairaalaan kumpikin, ja olimme siellä puolitoista kuukautta. Lääkäri ehdotti antabusta ja tällä tiellä ollaan.

Miten voikin toisen naama kyllästyttää välillä! Ja aina ne samat jutut! Eikö 40 vuodessa keksi mitään uutta? Onneksi on tuo Pia! Sen kun aamulla muistaa, että Pia tulee tänään, niin siitä paikasta rupean odottamaan. Silloin tietää, että on vähän hupia tiedossa. Sillä on niin pirteät jutut, että Maaritin kanssa meitä molempia naurattaa. Siinä puheen tuoksinassa ihan unohtaa, kuinka kyllästynyt sitä välillä onkaan.

Eikä se hupi siihen lopu. Pialla on myös silmää. Heti se näkee, mitä pitää huushollissa tehdä. Tänäänkin se imuroi ja pesi pyykkiä. Ja kun eivät kunnasta enää toimita lämmintä ruokaa, niin Pia tuo kaupasta eineksiä ja laittaa mikroon. Sitten kahvitellaan yhdessä.

Kyllä minä vanhana kunnallispoliitikkona ihmettelen, miksi asioista on tehty niin hankalia. Lämmintä ruokaa eivät tuo enää. Viikon satsin toimittaisivat keran viikossa. Siitä sitten voisi itse mikrossa lämmittää. Ei me sellaiseen ruvettu. Ja jos siivousapua pyytää, niin aina tulee uusi ihminen, jolle pitää kertoa kaikki alusta. Eihän sellaisella meiningillä voi kokonaisuus olla hallussa millään. Keranrankin unohtivat vaihtaa meidän lakanat neljään kuukauteen. Olihan se noloa, kun asia selvisi Pian läsnä ollessa. Mahtoi kunnan työntekijöitä nolottaa järjestötyöntekijän silmien edessä. Muutenkin minä mietin, että eikö niiden kannattaisi kunnassa vähän niin kuin tsynkronoida näitä juttuja yhdessä järjestöjen kanssa. Säästyisi aikaa ja rahaa, kun ei tehtäisi päällekkäisiä juttuja.

Tietysti nämä ovat tällaisia vanhan kunnallispoliitikon juttuja mutta onhan niissä vissi perä. Voisitko niille vähän vinkata, miten kuntalaiset näistä jutuista ajattelevat?

Jaha, sieltä se Pia taas tuleeikin. Katsos nyt itsekin, kuinka on pirteä olemus! Kohta täällä taas kukkii huumori ja hetkeen me ei muisteta pitkästyä lainkaan!

SEPPÖ NIEMELÄ
filosofian tohtori

Lähipalvelut sivistystyönä

Lähipalveluhankkeessa kehitetty ja ilmeisen onnistunut sosiaalisen auttamisen malli perustuu kahteen keskeiseen toimintalinjaan. Hankkeen työntekijä hakee autettavaan henkilökohtaisen suhteen, jolle hyvän pohjan antaa yhteinen pyrkimys saattaa autettava kaikille kansalaisille kuuluvien palveluiden piiriin. Tämä antaa tilaisuuden vetää autettava mukaan toimintaryhmiin, joissa pitkäaikainen pien- ja vertaisryhmä osaltaan tukee elämänhallinnan parantamista.

Hankkeessa kehitetty toimintatapa on kiinnostavasti samanlainen kuin sivistymistä koskevan sosiaalipedagogisen tutkimukseni (Niemi, 2011) tuottama malli. Kuvaan mallin seuraavassa siinä tarkoituksessa, että se voi tuoda lisäpiirteitä lähipalvelun ymmärtämiseen ja toteutukseenkin. Termit pedagogia ja sivistys ovat siitä hankalia, että ne tuovat mieleen sormi pystyssä opettamisen, moralistisen saarnaamisen tai jonkin ylimaallisen itsensä ylevöittäminen. Mistään sellaisesta ei ole kysymys: sosiaalisten ongelmien korjaaminen on vain harvoin tiedollisen opettamisen tai eettisen velvoittamisen kysymys. Pedagoginen sivistyskäsite avaa inhimilliseen kasvuun omaehtoisen oppimisen näkökulman, joka ei perustu opettajaehdoon ja annettuihin opintosuunnitelmiin perustuvaan opettamiseen.

Sivistymisen prosessissa ihminen kehittää omien potentiaaliensa varassa yksilöllistä identiteettiään ja omaehtoista toimintakykyään ja sitä kautta parempaa elämisen muotoa (Niemi 2011, 187). Ihmisen itsestään kertoma kertomus kehittyä. Sosiaalipedagogikka perustuu Hämäläisen (2007, 184) mukaan sivistysteoriaan; itsekasvatuksena toteutuva sivistys on ihmisen kehityspotentiaaliin perustuva inhimillisen kasvun prosessi. Kysymys ei ole mistään jalostumisesta tai ylevöitymisestä, vaan itsensä toteuttamisesta (personal fulfilment). Syrjäytyneinkin nähdään potentiaalisesti kehityskykyisenä. Tulemme sosiaalipedagogisen ammattitaidon ytimeen.

Oleellinen lähtökohta on se, että sivistyminen myös sosiaalipedagogisena prosessina on omaehtoinen, yksilöllinen, ainutkertainen, autenttinen ja periaatteessa myös ennakoimaton. Kyse on omin ehdoin tapahtuvasta oppimisesta, jota kukaan ei voi tietää eikä tehdä toisen puolesta. Aiemmin sitä nimitettiin osuvasti itsekasvatukseksi. Sen ydintä on itsensä, toisin sanoen yksilöllisten potentiaaliensa toteuttaminen. Silti sivistyminen ei ole spontaaniautonominen prosessi, vaan tarvitsee ulkopuolelta herätteitä ja tukea. Tärkeimpiä vaikuttamisen keinoja ovat dialogiset suhteet, erityisesti pedagoginen suhde ja pitkäaikainen vuorovaikuttava pienryhmä (Niemelä 2011, 203–221).

Auttamisen välineet

Keskeinen työväline on sellainen pedagoginen suhde, joka perustuu näkemykseen osapuolten tasa-arvoisesta vuorovaikutuksesta ja jokaisen ihmisen sivistyskykyisyydestä. Niiden pohjalta pedagogi voi ilmaista itsetoiminnallisuuden herätteitä, sysäyksiä ja odotuksia.¹ Tämä heijastaa samalla pedagogin luottamusta siihen, että toinen kykenee ratkaisemaan omat ongelmansa. Oleellista on luoda sellainen pedagoginen sfääri, jossa Uljensin (2009, 170) osuvan ilmaisun mukaan ”yksilö voi työstää ajatteluaan, arvostuksiaan ja toiminnallisia kompetenssejaan”.

Pedagogisen suhteen ohella toinen sekä sivistystyössä että sosiaalipedagogiikassa keskeinen dialoginen prosessi syntyy jäseniään tukevassa pienryhmässä. Myös sen organisoiminen on sosiaalipedagogin keskeistä osaamista. Ryhmän pitkäaikaisuutta pitää korostaa siksi, että dialogin edellytysten luominen, erityisesti keskinäisen luottamuksen syntyminen ja yhteinen tapa ymmärtää asiat, vaatii paljon aikaa ja keskustelua. Tältä osin myös sosiaalisen pääoman tutkimus auttaa ymmärtämään pitkäaikaisen pienryhmän ja siinä syntyvien luottamussuhteiden merkitystä (esim. Putnam, R. D. ym. 2003).

Sosiaalisen korjaaminen

Sosiaalisten ongelmien syitä ja samalla niiden korjausmahdollisuuksia voidaan paikallistaa kolmeen taustaan. Asiaa voi kuvata esimerkin avulla. Jos ihminen kokee itsensä vaikkapa yksinäiseksi, syy voi olla se, että hän tosiasiaissa on yksi-

---

1 Itsetoiminnallisuuden odotus (die Aufforderung der Selbstätigkeit, provocation to self activity) on omaehtoisen sivistysprosessin käynnistämisen ydintä. Opettaja/ohjaaja asettaa odotuksia ja kannustaa itsetoiminnallisuutta ja on samalla vuorovaikutuksessa itsensä kasvattajan kanssa. Tällä hän samalla ilmaisee odotusta ja uskoa siihen, että ihminen kykenee sivistyskykyisyytensä avulla ratkaisemaan esillä olevan ongelman ja ylittämään itsensä oman toimintansa avulla (Niemelä 2011, 206–207).

näinen. Tällöin korjaava toimi on yritys parantaa hänen elämäntilannettaan saattamalla hänet yhteisöjen jäseneksi. Voi silti olla, että aiemmin syntynyt kokemus yksinäisyydestä jatkuu itsepintaisesti vielä yhteisön jäsenenäkin. Tällöin ongelman syytä ja korjauskeinoa voi etsiä kehosta, esimerkiksi hermojärjestelmän toimintahäiriöstä. Sitä voi yrittää korjata lääketieteellisin keinoin. Toinen mahdollinen syy voi paikallistua tajunnallisuuteen: joko siihen, ettei (i) asianomaisella ole ollut mahdollista kehittää sosiaalisuuden potentiaaliaan, tai siihen, että (ii) pitkäaikaisissa huonoissa kokemuksissa syntyneet merkityssuhteet vääristävät edelleen itsepintaisesti ymmärtämistä uuden yhteisön jäsenenä. Tällöin ihmisellä ei ole voimavaroja säädellä myöskään omaehtoisesti elämäntilannettaan.

On syytä erityisesti painottaa, että sosiaalisten ongelmien tunnistamisessa ja korjaamisessa kaikki kolme lähestymistapaa tulee ottaa huomioon ja niitä kaikkia tulee käyttää. On perustavan tärkeä, että elämäntilanteen fundamentit, erityisesti tulotason, asumisen, ravinnon ja terveydenhoidon perustarpeet turvataan jokaiselle. Silti elämäntilanteen korjaus ei läheskään aina riitä korjaamaan syntynyttä sosiaalista ongelmaa. Joskus, esimerkiksi uusavuttomuuden tai alkoholismien yhteydessä, parantuvat resurssit voivat vain pahentaa ongelmaa, elleivät tajunnalliset merkityssuhteet samalla muutu. Sosiaalipoliittista auttamista tulee täydentää

muilla toimilla.

Suuri huomio myös sosiaalisten ongelmien korjauksessa on ollut lääketieteen keinoissa, jopa niin, että neuropsykologista vianetsintää (Berglund 2000, 256) ja ongelmien medikalisoimista on pidetty aikamme erityisenä vitsauksena. Kehon toiminnan häiriöt voivat olla tosiasia ja usein myös tajunnallisuuden häiriöt heijastuvat ennen pitkää orgaanisesti. Niiden lääketieteellinen korjaaminen voi olla tarpeen. Lääketieteen keinoin voidaan vähintään tuoda helpotusta koettuihin ongelmiin ja tavallaan ostaa aikaa muuhun paranemiseen. Siksi lääketiedettä tulee käyttää hyväksi, mutta myös sen keinot ovat lopulta rajalliset.

Siksi hyvinvoinnin tukemisessa tarvitaan sosiaalipoliittisten ja lääketieteen keinojen lisäksi luonteeltaan pedagogista vaikuttamista. Se pyrkii tajunnallisiin, koetussa maailmassa ja ymmärtämisessä tapahtuviin muutoksiin. Vääristyneiden merkityssuhteiden korjaamisessa tullaan terapian, mutta myös pedagogiikan ja erityisesti sosiaalipedagogiikan omimmalle alueelle. Terapian tarve näyttää kasvavan voimakkaasti ja ylittää käytettävät voimavarat. Niinpä sosiaalipedagoginen osaaminen korostuu sekä ennaltaehkäisevästi että sosiaalisen auttamisen osana.

Sosiaalipedagoginen auttaminen

Ihmisen itsestään kertoma kertomus on sosiaalisen eheytyksen ja kuntoutumisen ydinasia. Oleellinen tavoite on luoda dialogisten suhteiden avulla sellainen toimintatila, jossa ihminen voi kehittää kertomustaan ja sen mukana omaa identiteettiään. Stig-Arne Berglundin (2000, 271) kokemuksensa pohjalta kuvaama sosiaalipedagoginen haaste antaa tähän huomionarvosia ohjeita: (i) Anna paljon tilaa kertomiselle; ihmisen tulee voida itse määrittää elämäntilanteensa ja kokemansa ongelmat. (ii) Auta näkemään elämänsä yhteydet, mikä edellyttää tarvittavaa etäisyyttä ja itsen reflektointia. (iii) Luo yhteistyön ilmapiiri ja mahdollisuus vaikuttaa sekä prosesseihin että päätöksiin. (iv) Enemmän kuin menneitä kannattaa pohtia nykytilaa ja tulevaisuutta. Berglundin ohjeet korostavat johdonmukaisesti itsetoiminnallisuutta ja sen vahvistamista.

Näissä prosesseissa käsitys siitä, kuka minä olen ja keihin minä kuulun, muuttuu ja kehittyy. Kyse ei todellakaan ole sormi pystyssä opettamisesta ja vielä vähemmän moralisoivasta saarnaamisesta. Potentiaalinsa ja ”omat juttunsa” löytävä ihminen oivaltaa oman arvokkuutensa ihmisenä ja saa yhteyden sisäisiin energian lähteisiin. Niiden avulla hän oppii muuttamaan myös itse omaa elämäntilannettaan. Hyvinvointiin ja sosiaalisesti heräävään kehitykseen tarvitaan sekä sosiaalipoliittiset että sosiaalipedagogiikan keinot ja niiden yhteistyö. Kuvaukseni voi tuntua etäiseltä teorialta, kun kyseessä on vakavasti sivuraiteelle ajautunut

alkoholisti. Lähipalveluhanke on kuitenkin jo nyt osoittanut, että syrjäytyneimmälläkin ja vaurioituneimmallakin ihmisellä on unelmia, joiden varaan voi rakentaa. Aina niiden todellistamiseksi ei tarvita moniammatillisia työryhmiä, vaan ihminen, joka tulee pitkäkestoisesti lähelle.

Viitattua kirjallisuutta

- Berglund, S-A. (2000). *Social pedagogik. I goda möten skapas goda skäll*. Lund: Studentlitteratur.
- Hämäläinen, J. (2006). *Hyvinvoinnin kaksi strategiaa: poliittinen ja pedagoginen*. Teoksessa Niemelä, P. & Pursiainen, T. (toim.). *Hyvinvointi yhteiskuntapoliittisena tavoitteena. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia nro 62*. Kuopio: Kuopion yliopisto, 16–29.
- Hämäläinen, J. (2007). *Nuorisokasvatuksen teoria sosiaalipedagogisessa kehyksessä*. Teoksessa Niivala, E. & Saastamoinen, M. (toim.) (2007) *Nuorisokasvatuksen teoria – perusteita ja puheen- vuoroja*. Nuorisotutkimusseura. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 73. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy, 169–200.
- Niemelä, J. & Niemelä, S. (2011) *Hyvinvoinnin sivistysstrategia*. Teoksessa Pohjola, A. & Särkelä, R. (2011) *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 128–143.
- Niemelä, S. (2011) *Sivistyminen. Sivistystarve, -pedagogiikka ja -politiikka pohjoismaisessa kansansivistystraditiossa*. Helsinki: KVS.
- Pohjola, A. & Särkelä, R. (2011) *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Putnam, R.D., Feldstein, L. M., Cohen, D. (2003). *Better together. Restoring the American Community*. Simon&Schuster.
- Uljens, M. (2009). *Allmän pedagogik som kritisk pedagogik*. Teoksessa Kivelä, A. & Sutinen, A. (toim.). *Teoria ja traditio. Juhlakirja Pauli Siljanderille*. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 153–178.

Pohdintoja läheisyydestä ja vanhuudesta

– lähipalvelut ovat välttämättömiä

Lastenpsykiatrin koulutuksen pohjalta jouduin yllättäen Vanhus- ja lähimmäispalvelun liiton Vallin puheenjohtajaksi. Oikeastaan luontevaa, koska itsekin jäin eläkkeelle, ja koen olevani vanha nainen – en tosin vanhus. Huomasin, että lasten ja vanhojen ihmisten tilanteessa on paljon yhtäläisyyksiä. Oma ääni ei kuulu, toiset puhuvat puolestamme, tietävät, mitä me tarvitsemme, ja määrittävät, mikä on oikeaa käyttäytymistä. Palvelujen kehittämisen suuret haasteet liittyvät hyvinvointia edistäviin ja ehkäiseviin toimintoihin. Niitä ei saada viritetyksi kunnolla, ja aina säästöt kohdistuvat juuri näihin pikkuruisiin rahavirtoihin. Palveluissa on myös vaikeaa havaita arkielämän tärkeys, sillä arjen pienet kokemukset muovaavat perustavalla tavalla hyvinvointia ja mielenterveyttä. Entä ihmisen kokonaisvaltaisuus? Me olemme kokonaisia inhimillisiä olentoja, fyysisiä, sosiaalisia, psyykkisiä ja henkisiä samanaikaisesti, emmekä vain me vanhat ihmiset ja lapset, vaan oikeastaan kaikenikäiset.

Ihminen tarvitsee toista ihmistä

Tiedättekö, mikä on susilapsi? Se ei ole Aku Ankkojen sudenpentu, eikä suden lapsi sadun inhimillistämänä. Susilapsi on tieteellinen nimitys lapsille, jotka on vauvaikäisinä hylätty metsään tai vuorille, ja joista eläinmot ovat pitäneet huolta. Tällaista tapahtuu nykyäänkin, erityisesti tyttölapsia hylätään vaikkapa Intian ja Pakistanin alueilla. Ilmasto on lämmin, lapsi ei tarvitse vaatteita, mutta huolehtivan emon kylläkin. Karhuemot ja susiemot saattavat kantaa vauvan pesäänsä ja huolehtia siitä kuin omista pennuistaan. Näitä lapsia on löydetty myöhemmin ja heidän kehitystään on seurattu, joten tiedämme, miten ihmisen käy vastaavissa olosuhteissa.

Tarujen Romulus ja Remus saivat hoivansa susiemolta ja perustivat aikuis-

tuttuaan Rooman kaupungin. Tarzania taas hoivasi hänen apinaemonsa, ja sankarista sukeutui täydellinen brittiherrasmies. Oikeastikin eläinemo olisi voinut hoivata heitä aluksi, mutta tarinoiden loppu on pelkkää myyttiä. Todellisuudessa lapsista olisi kasvanut kohtuullisen avuttomia susia ja apinoita, mutta ei mitään sen enempää. Edes sosiaalinen media ei olisi auttanut heitä kehittymään – Tarzanihan oli aikansa medioita eli kirjoja käytössään, mutta niiden koukerot olisivat vilkkuneet sisällyksettöminä hänen edessään.

Tutkimus tietää, että susilapsi oppii telmimään eläinsisarustensa kanssa, hankkimaan ruokaansa ja pitämään jotenkin huolta itsestään. Lapsi ei opi kävelemään kahdella jalalla nelijalkaisten keskellä, mutta se ei ole suurin ongelma. Pahinta on, että lapsi ei opi kommunikoidaan, ei osoittamaan tunteitaan, ei rakastamaan, ei käyttämään kieltä ilmaistakseen itseään. Hän menettää inhimillisen elämän kehitysedellytykset. Tilanne ei korjaudu enää koskaan, ei vuosien uurastuksellakaan.

Ihminen tarvitsee toista ihmistä. Lapsen kehitysedellytykset puhkeavat kukaan vain toisten ihmisten keskellä. Lapsi tarvitsee jokahetkistä hoivaa ja huolenpitoa, mutta se ei riitä. Hän tarvitsee ympärilleen ihmisten yhteisön. Tädit, serkut, kummit ovat kaikki tärkeitä, isän ja äidin tukiverkostot ovat toivottavasti hyvin laajat. Tarvitaan inhimillistä kommunikointia, tunteiden osoittamista, koskettelua ja lähellä olemista. Tarvitaan rohkaisua kuunnella omaa kehoa ja kannustusta lähteä tutkimaan tuntematonta ympäristöä. Jokapäiväinen ihmisyhteisö lapsen ympärillä heijastaa hänelle hänen omia mahdollisuuksiaan ja ruokkii häntä tiedoilla ja emootioilla. Kasvu isommaksi on turvallista ja rikasta.

Tiedämme siis, miten kohtalokasta pienen lapsen on jäädä ihmisyhteisön ulkopuolelle. Mutta onko se erilaista vähän vanhemmille? Nuoruuden kiihkeässä kasvussa tai aikuisuuden ruuhkavuosissa läheisen, konkreettisesti ympärillä olevan ihmisyhteisön tarpeellisuus voi unohtua –ollaan jotenkin itseriittoisia. Jatkuvaa inhimillisten kontaktien virtaa ympärillä ei havaita, vaikka saatetaan elää jatkuvassa sosiaalisen median vuossa. Jotkut aikuiset jopa virheellisesti uskovat, etteivät tarvitse ketään ”avukseen” ja ovat harmissaan, kun joutuvat maksamaan veroja ”toisten tarpeisiin”. Elävä, konkreettinen yhteisö ympärillämme heijastaa kaikenikäisille välttämätöntä ihmissuhteiden ja ihmisenä olemisen tärkeyttä. Se mittaa ihmisyttämme, se uusintaa mielenterveyttämme. Virtuaalisuus ei yksin riitä, me ihmiset tarvitsemme koskettamista, läheisyyttä, kaikkien aistien käyttöä elämässämme.

Vakava yksinasumisen kokeilu?

Kun tullaan vanhoiksi, suhde yhteisöön voi muuttua. Jäädään eläkkeelle, työyhteisö haihtuu pois ja työnteon antama usko omaan merkitykseen hupenee. Kumppani voi kuolla ennen aikojaan, onhan suomalaisten miesten odotettavissa oleva elinikä tilastollisesti melkein seitsemän vuotta lyhyempi kuin naisten. Lapset, jos niitä on, asuvat yleensä kaukana. Äidinäidillä on lastenlasten luokse matkaa keskimäärin 85 kilometriä ja isänäidillä 77 kilometriä, ja matka pitenee koko ajan, kertoo Tilastokeskus. Vaikea siinä on jokapäiväistä kontaktia kehittää. Vain noin kaksi prosenttia lapsista asuu samassa kotitaloudessa isovanhempiensa kanssa. Haaveet monen sukupolven yhteisöasumisesta ovat todella kaukana saavutettaviksi.

Yksin asuminen onkin aikamme ilmiö. Yhdysvaltalainen sosiologi Eric Klinenberg näkee muutoksen suurena, jopa uskomattomana. Ihmiset ovat vuosituhansia asuneet aina yhdessä, ryhminä, kansoina, kotitalouksissa, nukkuneet yhdessä ja syöneet yhdessä. ”Nyt viime vuosisadan kehityksen tuloksena olemme päätyneet ihmiskunnan ensimmäiseen vakavaan ja laajaan yksinasumisen kokeiluun, joka ei ole vain välivaihe elämässä, vaan vakiintunut asumisen järjesty”, hän toteaa. Ihan totta. Helsingissä joka toisen postiluukun takana asuu yksi ihminen. Joukossa on nuoria, keski-ikäisiä, sinkkuja. Yli kuusikymmenvuotiaista

suomalaisista kaksi kolmannelle asuu yksin.

Vakava yksinasumisen kokeilu? Kuulostaa aika hämmästyttävältä, mutta vaikea on sanoa vastaankaan. Kehittyneiden teollisuusmaiden OECD:n tilastot ovat parinkymmenen viime vuoden ajan kuvanneet ikäihmisten yksin asumista, joka lisääntyy kaikkialla. Tanska näyttää olevan kärkimaana, mutta Suomikin on ensimmäisten joukossa. Japani pitää perää, mutta sinnikkäästi sielläkin murtuu vanha traditio, jonka mukaan vanhimman pojan vaimo hoitaa perheen vanhukset. Japanilaiset itse ovat aika paniikissa; eräskin ikäiseni kollega totesi samanikäisten japanilaisten olevan viimeinen sukupolvi, joka hoitaa omat vanhuksensa, ja ensimmäinen sukupolvi, jota omat lapset eivät enää hoida. Raju yhteiskunnallinen muutos!

Yksin asuja ei tietenkään ole yhtä kuin yksinäinen ihminen. Yksin asumisessa on monet hyvät puolensa. Asuja on oman elämänsä herra tai rouva, ei tarvitse neuvotella eikä joustaa arjen toiveista tai tottumuksista. Voi määritellä elämän rytmin, oman asumisen ja pukeutumisen tyylin ilman muiden kommentteja. Voi rauhoittua lepäämään tai karata harrastuksiin miten lystää. Moni muiden kanssa asuja huokaa, että voisipa hetken olla ihan rauhassa yksin.

Toisten luokse

Ihminen tarvitsee toista ihmistä, niinpä yksin asuvat löytävät tiensä toisten luokse. Harrastukset kukoistavat: ikäihmiset täyttävät teatterit ja konsertit, laulavat kuoroissa, matkustavat, osallistuvat opintopiireihin, kansoittavat kansalaisopistojen ja työväenopistojen kurssit, vesijumput ja taidekerhot. Syntyy ite-taitetta, villasukkia ja piirakoita, ja ennen kaikkea paljon hyvää mieltä ja yhteisöllisyyttä. Harvat jäävät ihmiskontakteista syrjään, väittää Tilastokeskus. Sen mukaan vaikeasti sosiaalisesti syrjäytyneitä on vanhojen ihmisten joukossa noin neljä sadasta. Huojentavaa ajatella, että heitä on noin vähän. Silti jokaisen ypöyksiäisen ihmisen tarina on riipaisevan surullinen.

Sosiaalinen media tarjoaa tänä päivänä ennennäkemättömän kanavan yhteydenpidolle. Blogosfääri, Facebook, Twitter ja Skype ovat nuorelle väelle aivan arkipäivää. Verkko tarjoaa mahdollisuuksia jatkuvana aaltoileviin sosiaalisiin kontakteihin, toisen läsnäoloon omissa arkipäivän mielteissä. Nettimaailma mahdollistaa tiedon kartuttamisen ja uteliaisuuden tyydyttämisen. Se tarjoaa emotionaalisesti kehittäviä ja esteettisesti vangitsevia kokemuksia. Koskaan ennen ei lapsilla ja nuorilla ole ollut näin paljon käsillä näin nuoresta pitäen. Myös netin pimeä puoli on olemassa heidän ulottuvillaan koukuttavine pelimaailmoineen tai lapsipornoineen. Emme vielä tiedä, millaisiksi nämä yhteydenpitovälineet kehittävät

uudet sukupolvet. Muuttuuko ihminen, ja kuinka paljon, pohtii laulukin.

Vanhat ihmiset eivät vielä koko joukkona ole mukana kehityksessä, vaikka monet vanhat näistä mahdollisuuksista iloitsevatkin. Yksi ongelma on, että meistä vanhoista, meidän tavoistamme tai toiveistamme tiedetään kovin vähän. Jos miljoona kansalaista niputetaan ryhmään ”yli kuusikymmentäviisivuotiaat” ja säkkiä heilautetaan, kaikki värit ja erilaisuus sulautuvat yhdeksi harmaaksi massaksi, vaikka juuri tässä ryhmässä ihmiset ovat kaikkein erilaisimpia, paljon erilaisempia kuin nuoret tai keski-ikäiset keskenään. Jos tietoja ei eriytyneesti kerätä, kehityslinjoja ei myöskään saada näkyviin.

Vanhus- ja lähimmäispalvelun liiton ja Vanhustyön keskusliiton yhteinen teknologiaprojekti (KÄKÄTE, käyttäjälle kätevää teknologiaa) halusi tietää, kuinka paljon ikäihmisillä on tietokoneita käytössään. Tietoa ei ollut saatavissa yli 65-vuotiaista, joten hanke teetti kyselyn TNS Gallupilla. Mukaan saatiin edustava otos Suomen 70–74-vuotiaista, kuten 75–79- , 80–84- sekä 85–89-vuotiaista. Tyly totuus on, että neljännes koko joukosta omistaa tietokoneen, viidenneksellä on internetyhteys ja joka kuudes käyttää sitä pankkiyhteyksien hoitoon. Kun tarkastellaan erityisesti yli 85-vuotiaita, tietokone on kuudella prosentilla. Edes kännykkää ei ole kaikilla käytössään. Näistä lähtökohdista on ymmärrettävää, että sosiaalinen media ei ole ensisijaisesti vanhojen ihmisten tunnetapaamisten areena. Vasta kun nettiyhteydet toimivat kaikkialla ja tietokoneet ovat halpoja ja helppokäyttöisiä, vanhat liittyvät joukkoon.

Kuka auttaisi?

Yhdessä suhteessa tämä ”vakava yksinasumisen kokeilu” synnyttää meille uudenlaisten innovaatioiden tarpeen. Niin kauan kuin asuu kumppanin kanssa, arjen avun tarve hoituu useimmiten aika helposti. Yksi jaksaa nostaa ja kantaa enemmän tavaraa kaupasta kotiin kuin toinen, toinen taas uskaltaa kiipeillä yläkaappeihin kätettyjä tavaroita hakemaan ja vaihtaa kätevästi palaneen hehkulampun tilalle uuden. Jos sairastuu flunssaan, saa toiselta yleensä hemmottelua sänkyyn.

Yksin asuvalle tarvitaan konstit, joilla arjen palveluja saadaan. Ei käy, että hissittömässä talossa asuva vanha raihnainen rouva ei pääsisi koko kesänä ulos, jos siihen tarvitaan apua. Ei sovi, että kaukaisessa mökissään asusteleva vanha mies joutuu sairastamaan sydäntänsä ilman, että apu on saatavilla. Palvelujen tarjoamiseen tarvitaan nyt todella uutta ajattelua.

Pitkään on edetty keskittämisen tiellä. Iso on kaunista, tehokasta ja houkuttelevaa, tai ainakin näin on uskottu. Keskitytään kansainvälisesti, ja näin saamme Ranskassa esipaistettuja patonkeja syödäksemme. Keskitytään paikallisesti. Isot automarketit valtaavat tilaa ja köyhdyttävät pienet kaupat. Valikoima on isompi, mutta aika harvoin sitä tarvitsee sushietikkaa tai kahtakymmentä lajia aamiaismuroja. Keskitytään myös toiminnallisesti, siis niin sanotusti keskitytään olennaiseen ja poistetaan kaikki rönsyt. Mutta ihmisten tarpeet ja innovaatiot majaillevat juuri niissä välitiloissa.

Muutama tovi on myös eletty kilpailuttamisen tiellä. Kilpailutetaan terveyspalvelut, vanhusten palvelutalot, jopa palvelutalojen ruokalistatkin. Tässä suh-

teessa Suomesta on tullut Euroopan unionin sääntötaidoissa pappiakin papillimpi. Kävimme Vallin joukoilla Hollannissa tutustumassa kunnallisiin ja yksityisiin vanhusten palvelutaloihin. ”Emme me ole kiinnostuneita vanhusten palvelujen kilpailuttamisesta, meillä on korkeatasoista omaa toimintaa ja yksityinen toiminta pyörii yksityisten asiakkaiden omilla rahoilla ilman, että kunnan rahaa tarvitaan”, erään kunnan napakka johtaja totesi. Niinpä niin, tässä me olemme samaa Euroopan Unionia, mutta samat säännöt johtavat erilaiseen toimintaan. Isot kansainväliset yhtiöt eivät ole saaneet jalansijaa Hollannissa.

Entä jos oikeasti ajateltaisiin ympäristöä ja paikallistaloutta? Monet rekan tuprutukset Euroopan valtateillä voitaisiin säästää. Monen pienen paikan taloutta edistäisi paljon enemmän pieni päivittäistavarakauppa, pieni leipomoyritys ja pieni hoivayritys sen sijaan, että isot nappaavat kaiken ja vievät verotulonsa jonkin muualle. Vanhojen ihmisten rahat pyörivät paljon arjen tarpeissa: ostetaan ruokaa itselle ja kissalle, joskus vaatteita, kuljetaan joukkoliikenteessä, jos sitä on tarjolla. Vanhojen ihmisten rahavirtojen muodostaman paikallistalouden kokonaisuus ei vain taida olla ekonomistien hallussa, muuten ehkä osattaisiin laskea, mikä oikeasti kannattaa.

Mitä lähipalvelut ovat tai voisivat olla?

Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitolla on yhteistyösuhde saksalaisen Bielefeldin kaupungin vapaaehtoistyön kanssa. Bielefeldin mallissa vapaaehtoiset kiertävät asuinalueen toisensa jälkeen ja koputtelevat kaikkien oville. ”Olisitko halukas tulemaan vapaaehtoistyöhön mukaan, vai tarvitsetko kenties itse apua?” Noin neliökilometrin kaupunkialueilla on käytössä yhteisiä tiloja, joihin perustetaan pieni kahvila, jossa ihmiset tapaavat toisiaan ja jossa pidetään kerhoja ja taukotupaa. Kaikki ovat mukana, kunta tarjoaa tilat ja ihmiset organisoivat toiminnan itse. Haja-asutusalueilla toiminnan pyörittäminen matkojen päähän voi olla haasteellisempaa kuin kaupunkien keskellä. Toisaalta ihmisten toiveet ja tarpeet ovat kovin erilaisia joka tapauksessa, joten sama ei sovi koskaan kaikille.

Valli on kehitelty myös niin sanottua resurssikeskusmallia, jota voitaisiin nimittää myös palvelukampukseksi tai joksikin muuksi. Ajatuksena on häivyttää palvelujen ympäriltä seinät konkreettisesti ja henkisesti. Nykyiset palvelut ovat suljettuja tiloja, joissa toimitaan määräaikojen puitteissa tietyllä palvelusektorilla. Entä jos ovet avattaisiin, toiminta muutettaisiin ympärivuorokautiseksi tai ainakin varhaisesta aamusta myöhään iltaan. Entäpä jos yhdistettäisiin erilaisia palveluja tai häirittäisiin vakiintunutta hierarkkista työnjakoa? Entäpä jos vanhusten palvelutaloon kutsuttaisiin ympärillä asuvia ihmisiä toimimaan itse? Näin

jo tapahtuu monissa paikoissa. Jos nykyään kirjastosta voi lainata tennismailoja ja kävelysauvoja, miksi vanhusten palvelupisteistä ei voisi saada uusia kännyköitä ja iPadeja koekäyttöön, kuulolaitteista puhumattakaan. Miksei terveyskeskuksissa voisi niin ikään olla apteekin lisäksi tietokoneopetusta ja pankkipalveluja. Meillä on hyviä julkisia tiloja, joita voitaisiin käyttää iltaisin ja viikonloppuisin. Kyllä, kyllä, vastaväitteet ovat äänekkäitä. Ne koskevat korvauksia, siivousta, vakuutuksia, hygieniapasseja, ovien avaamista ja sulkemisia, asiattomien paikalle tuloa, työturvallisuutta, tietosuojaa, ammattiosaamisen asemaa, maahanmuuttajien kielitaitoa ja muuta innostuneimmankin lannistavaa.

Virallinen tavoite on antaa vanhojen ihmisten asua omassa kotona niin pitkään kuin mahdollista, ja rajoittaa laitoshoidon minimiin. Kolme prosenttia yli 75-vuotiaista ei kuitenkaan ole paljon. Miten palvelut sitten saadaan kotiin?

Taitaa aika olla haastaa myös yritykset mukaan. Corporate Social Responsibility, yritysten sosiaalinen vastuu on tärkeä käsite EU-maailmassa, meillä se on vielä heikosti innostanut yrityksiä toimintaan. Monilla yrityksillä on osaamista, jota tarvitaan. Moniammatillisuus, moniosaaminen ja monitieteisyys, nuo ikivanhat iskusanat olisi aika muuttaa eläväksi toiminnaksi. Kaikkea ei tarvitse keksiä itse. Jos Itella hallitsee lähilogistiikan ja Nokia tietovirtojen kulun, lähihoitajan työ voisi yhteistyön myötä helpottua. Jos kotiin olisi saatavissa kevyitä ergonomisia ihmisten nosto- ja siirtolaitteita, monta selkää säästyisi. Jos jäätelöauton palvelut ovat kannattavaa toimintaa, miksi ei voitaisi myydä iloisella tunnistettavalla melodialla vaikkapa nettituutorin toimintaa tai ikkunanpesua. Voisiko pizzataksi tuoda ostoksia? Voisiko nuohooja tarkistaa mökkien turvallisuuden? Voisivatko isot kauppakeskukset tarjota muutakin kuin hedelmäpelialtomaatteja eteistiloissaan?

Koko kansan innovatiivisuus tarvitaan nyt kotiin tulevien lähipalvelujen kehittämiseen. Mitä ihmiset haluaisivat? Ketkä olisivat valmiita toimimaan? Kysymyksistä ei tule loppua, mutta jostakin päästä on aloitettava. Ennakkoluulottomuus on valttia. Haastamme kaikki toimijat mukaan!

Ihminen tarvitsee toista ihmistä. Siksi lähellä oleminen ja vapaaehtoistyö tarjoavat win-win-tilaisuuden. Siinä kaikki mukanaolijat sekä saavat että antavat. Näin ajatellen parhaat resurssit ovat ihmisissä itsessään, meissä kaikissa. Vanhojen ihmisten tulevaisuus ei näytä ollenkaan huonolta, meitähän tulee koko ajan vain lisää.

AIRI PARTANEN

Kehittämispäällikkö, THM, esh

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Mielensterveysongelmat ja päihdepalvelut -yksikkö

Lähipalvelut päihde- ja mielensterveysystyössä

Mielensterveys- ja päihdesuunnitelma linjaa kahden eri sektorilla kehittyneen järjestelmän – sosiaalihuollon päihdehuollon ja terveydenhuollon mielensterveyspalveluiden – kehittämistä vuoteen 2015. Suunnitelman toteutumiseen vaikuttaa lähivuosina vahvasti koko sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteita ja järjestämistä koskeva uudistus. Millaisia päihde- ja mielensterveysystyön lähipalvelut voivat olla, jos uudistusten suuntaa etsii mielensterveys- ja päihdesuunnitelman linjauksista ja tämänhetkisistä sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisisioista? Artikkelissa keskitytään erityisesti päihde- ja mielensterveysongelmista kärsivien hoito-, kuntoutus- ja arjen tukipalvelujen tarkasteluun. Mielensterveyden edistäminen sekä ehkäisevä päihde- ja mielensterveysystyö on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.

Mielensterveys- ja päihdetyön kehittämisisinjaukset vuoteen 2015

Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) vuonna 2009 julkaisema Mielensterveys- ja päihdesuunnitelma (Mieli-suunnitelma) linjaa mielensterveys- ja päihdetyön yhteistä kehittämistä vuoteen 2015. Suunnitelmassa on 18 kehittämisehdotusta, jotka on jaettu neljään painopistealueeseen: 1) asiakkaan aseman vahvistaminen, 2) edistävän ja ehkäisevän työn painottaminen, 3) mielensterveys- ja päihdepalveluiden integroiminen toiminnalliseksi kokonaisuudeksi ja eri ikäryhmien tarpeiden huomioiminen sekä 4) ohjauskeinojen kehittäminen (katso tarkemmin kuvio 1). Palveluiden osalta suunnitelma painottaa erityisesti käyttäjän tarpeista lähtevien, helposti saavutettavien ja matalakynnyksisten, avomuotoisten perustason palveluiden kehittämistä.

Kuvio 2. Mielenterveys- ja päihdesuunnitelman ehdotukset

Asiakkaan asema vahvemaksi
1. Yhdenvertaisuus palveluihin pääsyssä
2. Palveluihin pääsy matalakynnyksisesti yhden oven periaatteella
3. Kokemusasiantuntijat ja vertaistoimijat mukaan palveluiden suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin
4. Tahdosta riippumattoman hoidon kehittäminen
5. Hoidon ja kuntoutuksen aikaisten toimeentulomuotojen kehittäminen
Painotus ongelmien ehkäisyyn
6. Mielenterveys- ja päihdeongelmien ehkäiseminen keskittyen kolmeen osa-alueeseen: <ul style="list-style-type: none"> • alkoholiverotuksen korottaminen • hyvinvointia tukevien yhteisöjen vahvistaminen • ylisukupolvisten ongelmien tunnistaminen ja ehkäiseminen
7. Ehkäisevän mielenterveys- ja päihdetyön strategian sisällyttäminen osaksi kuntastrategiaa
Palvelut toimivaksi kokonaisuudeksi
8. Julkisten, kolmannen sektorin ja yksityisten palveluiden koordinointi toimivaksi kokonaisuudeksi
9. Perus- ja avopalvelujen tehostaminen, avomuotoisten erityistason palveluiden yhdistäminen, psykiatrisen sairaanhoidon siirtäminen yleissairaaloiden yhteyteen
10. Lasten ja nuorten palveluiden toteuttaminen lasten ja nuorten omassa kasvuympäristössä erityispalveluiden tuella
11. Työterveyshuollon osaamisen ja vastuunkannon vahvistaminen mielenterveys- ja päihdeongelmien tunnistamisessa, hoidossa.
12. Mielenterveys- ja päihdeongelmaisten kuntoutusedellytysten parantaminen
13. Ikääntyneiden mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuuden parantaminen
Ohjauskeinot tehokkaammiksi
14. Mielenterveys- ja päihdetyön minimisisältöjen sisällyttäminen sosiaali- ja terveydenhuollon peruskoulutukseen
15. THL:n vastuu mielenterveys- ja päihdetyön suositusten kokoamisesta ja ylläpitämisestä sekä hyvien käytäntöjen leviämisestä
16. Mielenterveys- ja päihdeasian huomioiminen kaikilla hallinnonaloilla ja mielenterveys- ja päihdetyön valtakunnallisen koordinaation yhdistäminen
17. Mielenterveys- ja päihdetyön kehittämisen valtionosuuksien lisääminen ja kohdentaminen perustason mielenterveys- ja päihdetyön kehittämiseksi
18. Mielenterveyslain, päihdehuoltolain ja raittiustyölain päivittäminen sekä mielenterveys- ja päihdehuoltolain yhdistämisen selvittäminen

STM on tekemässä suunnitelman ehdotusten ajankohtaisuudesta ja edistymisestä toimeenpanokauden (2009–2015) puolivälin arviointia keväällä 2012. Suunnitelmassa olevat peruslinjaukset pysyvät samoina, mutta STM nostaa esille ehdotuskohtaisesti tehostettavia toimenpiteitä suunnitelman mukaisen kehittämistyön edistämiseksi.

Sosiaali- ja terveydenhuollon yhteinen tulevaisuus

Edellisen hallituksen aikana käynnistetty kunta- ja palvelurakenneuudistus – PARAS-uudistus – on jatkunut tällä hallituskaudella kahtena erillisenä uudistuksena, kuntauudistuksena ja palvelurakenteen uudistuksena.

Hallituksen linjaaman kuntapolitiikan tavoitteena on turvata laadukkaat ja yhdenvertaiset kunnalliset palvelut asiakaslähtöisesti koko maassa, luoda edellytykset kuntien taloutta vahvistavalle kehittämistoiminnalle ja yhdyskuntarakenteen eheyttämiselle sekä vahvistaa kunnallista itsehallintoa ja paikallista demokratiaa. Kuntauudistuksen tavoitteena on vahvoihin peruskuntiin pohjautuva elinvoimainen kuntarakenne, joka pystyy kantamaan vastuun myös ikärakenteeltaan vanhentuvan suomalaisen väestön palveluista samanaikaisesti suhteellisesti vähenevällä sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstöllä.

Hallituksen kuntauudistuksen pohjalle pyritään luomaan palvelurakenne, jossa valta ja vastuu palveluiden järjestämisestä ja rahoituksesta ovat yhdellä, riittävän laajaan asukas- ja osaamispohjaan perustuvalla taholla. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenneuudistusta valmisteltiin kevään 2012 aikana STM:n työryhmässä, joka esitti kolme vaihtoehtoista mallia uusista sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteista. Kuntauudistuksen myötä syntyvien uusien peruskuntien sosiaali- ja terveydenhuollon rahoitus- ja järjestämisvastuun odotetaan olevan pääsääntöisesti kunnilla. Vahvan kunnan vaihtoehtona on poikkeusmenettely, jossa kunnat yhdessä voivat muodostaa sosiaali- ja terveydenhuoltoalueita. Palvelurakenteen odotetaan tukevan sosiaali- ja terveydenhuollon toiminnallista ja rakenteellista yhteyttä. Kuntien tai sote-alueiden odotetaan kantavan vastuun peruspalveluista, ja kuntien ja sote-alueiden yhteisiä keskitettäviä tehtäviä varten esitetään viisi erityisvastuualueita (sote-erva). Sosiaali- ja terveydenhuollon uusi palvelurakenne pyritään saamaan toimintaan vaiheittain vuoden 2015 alusta.

Mihin päihde- ja mielenterveyspalveluita tarvitaan?

Päihde- ja mielenterveyspalvelujen tarvetta voidaan tarkastella yhteiskunnan, palvelujärjestelmän sekä yksilön ja hänen läheistensä näkökulmasta. Yksilön ja hänen läheistensä näkökulmasta palvelujärjestelmää tarvitaan silloin, kun päihdeiden tai mielenterveyshäiriöiden aiheuttamista sosiaalisista ja terveydellisistä ongelmista ei omin avuin selvitä. Eri tutkimusten mukaan on arvioitu, että alkoholi-ongelmasta spontaanisti toipuneiden osuus vaihtelee 14–50 prosentin välillä riippuen siitä, käytetäänkö toipumisen kriteerinä raittiutta tai kohtuukäyttöä. Osa päihdeongelmaisista toipuu ongelmastaan myös vertaistuen avulla ilman mitään ammatillista apua. Mielenterveysongelmista kärsivistä alle puolen arvioidaan käyttäneen mielenterveyspalveluja. Vaikka osa päihde- ja mielenterveysongelmaisista pystyy selviytymään ongelmistaan ilman ammatillista tukea, sektoroi- tunut hoitojärjestelmä jättää toiselle sektorille kuuluvia ongelmia tunnistamatta, tai niiden väliset kynnykset estävät tai hidastavat tarpeellisen hoidon saamista.

Päihdeiden aiheuttamat ongelmat näkyvät sekä monien erilaisten sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden tarpeena että valvonta- ja kontrollijärjestelmän toimenpiteinä. Mielenterveyshäiriöiden yhteiskunnallinen merkittävyys näkyy palveluiden tarpeen lisäksi työkyvyttömyyden vuoksi työelämän ulkopuolelle joutumisena – mielenterveys-syyt ovat yleisin työkyvyttömyyseläkkeelle johtava syy. Sekä päihde- että mielenterveysongelmat ovat keskeisiä ennenaikaisen kuoleisuuden syitä. Päihde- ja mielenterveysongelmaisten keskimääräinen elinajan- odote on lähes 20 vuotta lyhyempi kuin keskimäärin suomalaisilla.

Yhteiskunnan suhtautuminen päihdeiden käyttöön on muuttunut käytön kontrollia ja rangaistusta korostavasta politiikasta nykyiseen päihdeongelmien kokonaisvaltaista hoitamista ja kuntoutumista sekä haittojen vähentämistä painottavaan politiikkaan. Suhtautuminen mielenterveysongelmiin on puolestaan muuttunut yhteiskunnasta eristämisestä ja laitospainotteisesta hoidosta avohoi- toon ja muuhun terveydenhuollon palvelujärjestelmään integroimiseen. Myön- teistä kehitystä on siis tapahtunut, mutta edelleen päihde- ja mielenterveysongel- miin liittyy marginalisoitumista myös hoitojärjestelmän tasolla siten, että päih- de- ja mielenterveyspalveluita tuottavat yksiköt toimivat usein irrallaan muista sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista.

Sosiaali- ja terveydenhuollon rajapinnalla olevien päihdehuollon erityispal- veluiden tarpeellisuutta on perusteltu asiakkaan suoran hoitoon pääsyn helpot- tamisen lisäksi sillä, että ne tulevat yhteiskunnalle edullisemmaksi kuin vaativat erikoissairaanhoidotasoiset somaattiset tai psykiatriset hoidot tai vaikeimpien on- gelmien seurauksena tarvittavat pitkäkestoiset ja raskaat sosiaalipalvelut, kuten

lastensuojelupalvelut. Samantyyppinen logiikka koskee myös mielenterveyshäiriöitä ja niihin liittyviä palveluja: kun perustasolla ja palveluita käyttävää lähellä olevia mielenterveyspalveluja puuttuu, erikoissairaanhoidotasoisten psykiatrian palveluiden tarve kasvaa.

Päihhteiden sekä mielenterveyshäiriöiden aiheuttamat sairaudet sekä sosiaaliset ja yhteiskunnalliset ongelmat ovat vakavia. Sosiaali- ja terveydenhuollolla on yhteinen rooli ongelmien ehkäisyssä, hoidossa, kuntoutumisessa, päihdeongelmien ja mielenterveyshäiriöiden kanssa selviytymisessä sekä niihin liittyvän kärsimyksen lievittämisessä. Pelkästään sosiaali- ja terveydenhuollon palveluilla näistä ongelmista kärsivät eivät kuitenkaan saa kaikkea tarvitsemaansa tukea, vaan yhteistyössä tarvitaan myös koulutus-, työllisyys- ja asumispalveluita. Lisäksi myös järjestöissä ja seurakunnissa tehtävällä työllä on tärkeä roolinsa.

Lähipalvelut päihde- ja mielenterveystyössä

Mielenterveys- ja päihdesuunnitelman keskeisenä linjauksena ovat matalakynnyksiset, yhden oven takaa peruspalveluina löytyvät monipuoliset päihde- ja mielenterveyspalvelut, joissa erityispalvelut tukevat peruspalveluita. Tämä on yhdenmukainen linjaus myös laajemman sosiaali- ja terveydenhuollon rakenneuudistuksen kanssa. Sote-uudistuksessa tavoitellaan periaatteessa kaksitasoista palveluiden järjestämistapaa: pääosa palveluista toteutettaisiin laajojen kuntien ja tai sote-alueiden järjestäminä palveluina ja pieni osa sote-erva-alueiden järjestäminä palveluina. Tavoitteena on se, että huomattava osa nykyisistä erityispalveluista pystytään tarjoamaan perustasolla ja palveluita käyttävän kannalta tarkoituksenmukaisempana kokonaisuutena. Tällä hetkellä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmä toimii edelleen pitkälle sektori- ja organisaatiolähtöisesti. Asiakkaat liikkuvat organisaatiosta toiseen, ja hakeutumismekanismit vaihtelevat organisaatiokohtaisesti (esimerkiksi oma yhteydenotto, lähete, maksusitoumus) eri tavoilla hahmotetuissa hoitoprosesseissa. Kukin hoitava toimipiste keskittyy oman hoitoprosessinsa laadukkaaseen toteuttamiseen, mutta kenelläkään ammattilaisella ei välttämättä ole käsitystä henkilön tarvitseman hoidon, avun ja tuen kokonaisuudesta, eikä kokonaiskuvaa muodostu myöskään hoitoa, apua ja tukea tarvitsevalle päihde- ja mielenterveysongelmaiselle.

Päihde- ja mielenterveysongelmaisten erityispalveluiden osaamisen tuominen esimerkiksi terveyskeskusten työn osaksi voi helpottaa päihde- ja mielenterveysongelmaisten hoitoon pääsyä erityisesti niillä alueilla, joissa matka erityispalveluihin on muodostunut pitkäksi tai niihin hakeutumisessa on ollut lähete- tai maksusitoumuskäytäntöjen luomia viiveitä. Terveyskeskusten yhteydessä saatavilla olevat päihde- ja mielenterveyspalvelut voivat tehostaa myös näistä ongelmista kärsivien somaattista hoitoa. Terveyskeskukseen tuodusta sosiaalityön asiantuntijuudesta on myös saatu hyviä kokemuksia. Esimerkiksi toimeentuloon, asumiseen ja perhetyöhön liittyvien palveluiden tarjoaminen terveyspalvelujen rinnalla voi osaltaan lisätä moniongelmaisten hyvinvointia ja vähentää hoidon, kuntoutuksen, avun ja tuen ketjun lenkkien määrää – samalla vähentää riskiä kokonaisketjun katkeilemiseen.

Päihdeongelmaiset ja heidän läheisensä tarvitsevat monenlaisia sekä sosiaali- että terveydenhuollon palveluja lähipalveluina: teknologiaa hyödyntäviä ja hyvin helposti saatavissa olevia itsehoitoa tukevia palveluja, mahdollisimman varhaista puuttumista (mini-interventio) sekä sosiaali- että terveydenhuollon puolella, hoitoa alkoholisairauksiin, tukea perheelle ja läheisille, katkaisuhuitoa ja pitkäaikaisempaa hoitoa ja kuntoutusta riippuvuudesta ja päihdekeskeisestä elämäntavasta irrottautumiseen tai apua, tukea ja huolenpitoa päihdekeskeisestä

elämäntavasta aiheutuvien haittojen vähentämiseksi, sekä tukea toimeentuloon tai sosiaalisissa rooleissa – kuten vanhemmuudessa tai työelämässä – pärjäämiseen. Mielenterveysongelmista kärsivät ja heidän läheisensä tarvitsevat myös samantyyppisiä palveluja: teknologiaa hyödyntäviä, varhaisessa vaiheessa itsehoitoa tukevia ja lyhytaikaista tukea antavia palveluja ongelmien varhaisvaiheessa, akuutteja palveluja kriisitilanteissa, hoitoa ja kuntoutusta pitkäaikaisemmissa mielenterveyden häiriöissä niistä toipumiseksi tai ongelmien kanssa selviytymiseksi sekä sosiaalityön antamaa apua ja tukea.

Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma painottaa vahvasti palveluita tarvitsevien ja niitä käyttävien kokemusten sekä myös vertaistoiminnan kehittämistä ammatillisen hoidon rinnalla.

Päihde- ja mielenterveysongelmiin annettavan ammatillisen hoidon ja kuntoutuksen rinnalla tarvitaan usein tukea arjen hallintaan, ja tältä osin merkittävissä roolissa on järjestöissä tehtävä työ ja vertaistoiminta. Seurakunnat voivat myös tarjota monenlaista arjen hallinnan tukea hengellisten palveluidensa rinnalla, ja niiden rooli voi olla tärkeä erityisesti niillä alueilla, joilla järjestöjen toimintaa on vähemmän. Monet lievemmistä ongelmista kärsivät voivat ratkaista ongelmiaan läheisiinsä tukeutumalla, vertaistuellalla tai itsehoidon keinoin. Vakavammista päihdeongelmista ja mielenterveyshäiriöistä kärsivät ovat usein syrjäytyneet koulutuksesta ja työelämästä ja heillä on vaikeuksia arjen elämänhallinnan kanssa, jolloin ammatillinen hoito ja päihde- tai mielenterveysongelmaan liittyvä kuntoutus voi olla täysin riittämätöntä antamaan pitkäjänteistä tukea arjen hallintaan. Päiviin sisältöä ja rakennetta antava päivä- ja työtoiminta tai vertaistuki voi muodostaa elämää vakauttavan pohjan, jonka myötä myös ammatillista hoitoa ja kuntoutusta hyödynnetään paremmin.

Arjen tukea antavista toiminnoista on tärkeä viestittää sekä näistä toiminnoista mahdollisesti hyötyville päihde- ja mielenterveysongelmallisille että päihde- ja mielenterveysongelmaisia hoitaville ammattilaisille. Vertaistuki saattaa muuten jäädä satunnaiseksi vapaaehtoistoiminnasta kiinnostuneiden toimijoiden kautta leviäväksi tiedoksi, ja sen antamat mahdollisuudet jäävät huomaamatta, jos hoitoa toteuttavat ammattilaiset eivät tunne vapaaehtoistoimintaa ja välitä siitä tietoa. Vertaistuen jatkuvuutta tukee, että se tuodaan osaksi ammattilaisten tarjoamaa hoito- ja kuntoutuskokonaisuutta tai sen rinnalle.

Päihde- ja mielenterveysongelmien hoito- ja kuntoutuspalveluiden lisäksi tarvitaan läheistä yhteistyötä koulutus- ja työllistämispalveluiden kanssa. Yksilöllisesti suunnitellut koulutus- ja työllistämistoiminnot ovat olennaisia vaikeista päihde- ja mielenterveysongelmista toipuvien kiinnittymisessä takaisin yhteiskuntaan. Tässä voidaan tarvita tiivistä ja joustavaa yhteistyötä hoito-, kuntoutus- ja työllistämispalveluiden kesken. Lisäksi tarvitaan myös työpaikkoja. Kuntout-

tava työtoiminta, mielenterveyskuntoutujien klubitalotoiminta tai sosiaalisten yritysten toiminta tarjoaa vaihtoehtoisia mahdollisuuksia kiinnittyä työelämään.

Teknologian hyödyntäminen palveluiden saatavuuden helpottamisessa on myös vasta kehittymässä sosiaali- ja terveydenhuollossa. Kaikkialle Suomeen ulottava puhelin- ja internet-verkko tarjoaa mahdollisuuden toteuttaa päihde- ja mielenterveysongelmaisten tarvitsemaa hoitoa, kuntoutusta, apua ja tukea maantieteellisestä sijainnista riippumatta. Auttavat puhelin- ja tekstiviestipalvelut sekä verkkopohjaiset itsearviointitestit ja itseapupalvelut ovat jo melko hyvin tunnettuja, mutta verkon kautta tapahtuva terapeuttinen työ sekä verkkokonsultaatiomuodot ovat vasta kehittymässä. Sen kehittyminen lisää mahdollisuuksia tarjota yksilö- ja ryhmämuotoista palvelua palveluita käyttävän henkilön ja palveluita tuottavan tahon sijaintipaikasta riippumatta. Kaukana olevat palvelut voidaan tuoda todella palveluita käyttävää lähelle – parhaimmillaan vaikka kodin olohuoneeseen tai keittiön pöydän äärelle.

Monet pitkäaikaisista päihdeongelmista ja mielenterveyshäiriöistä kärsivät tarvitsevat siis monenlaista hoitoa, apua ja tukea. Mikään yksittäinen palveluntuottaja – julkinen, kolmannen sektorin tai yksityisen sektorin palveluntuottaja – ei välttämättä pysty tarjoamaan riittävän monipuolista palvelukokonaisuutta pelkästään omilla resursseillaan tai asiantuntemuksellaan. Tarkoituksenmukainen kokonaisuus voi muodostua useamman palveluntuottajan tarjoamista palveluista. Mielenterveys- ja päihdesuunnitelmassa painotetaan kuntien vastuuta päihde- ja mielenterveysongelmallisille tarjolla olevien, monen tyyppisten palveluiden kokoamisesta yhteen. Suunnitelmassa todetaan, että kunnassa tarjolla olevat palvelut – niin julkiset, yksityiset, järjestöjen ja muun kolmannen sektorin kuin myös seurakuntien tuottamat palvelut – tulee koordinoida palveluita tarvitsevan näkökulmasta mielekkääksi kokonaisuudeksi ja järjestää palvelut asiakaslähtöisesti. Palveluita tarvitsevan näkökulmasta on kuitenkin oleellista se, että hän tarvitessaan saa laadukasta ja häntä auttavaa hoitoa, apua ja tukea päihde- ja mielenterveysongelmiinsa, ei se, kuka nämä palvelut tuottaa.

Lähipalveluita kaikille - totta vai tarua?

Lähipalveluista ja niiden tulevaisuudesta keskustellaan kunta- ja palvelurakennemuutoksen edetessä. Mitä heikommassa asemassa ihminen on, sitä lähemmäksi palvelut on vietävä. Palvelukokonaisuuden kehittäminen vaatii yhteistyötä ja rakenteellisia muutoksia. Alueelliset erot ovat haasteellisia ja yhdenvertaisuuden toteutuminen vaativaa.

Tässä julkaisussa asiantuntijat pohtivat lähipalveluita omasta näkökulmastaan ja ihmisen/kuntalaisen ääni tulee kuuluviin haastattelujen pohjalta kirjoitetuissa teksteissä.

Julkaisu on toteutettu Sininauhaliiton Järjestölähtöisten lähipalveluiden kehittämishankkeessa (2009–2013). Hankkeen rahoittaja on Raha-automaattiyhdistys.

